

UTDRAG UR DOMBOK FÖR ÖVRE SATAKUNTA 1623

DIPLOMATARISK UTGÅVA MED INLEDNING, KOMMENTAR OCH REGISTER

Henrik Nylund
Tammerfors universitet
Institutionen för språk- och
översättningsvetenskap
Nordiska språk
Avhandling pro gradu
April 2010

Tampereen yliopisto
Pohjoismaiset kielet
Kieli- ja käännöstieteiden laitos

NYLUND, HENRIK: Utdrag ur dombok för Övre Satakunta 1623 – diplomatarisk utgåva med inledning, kommentar och register

Pro gradu -tutkielma, 104 sivua + liitteet (2 kpl) ja kuvat (11 kpl)
Kevät 2010

Pro gradu -tutkielmani on diplomataarinen tekstijulkaisu Ylä-Satakunnan vuoden 1623 renovoidusta tuomiokirjasta käsittäen kommentaarin ja hakemiston (henkilö-, paikanimi-, asiahakemisto). Työhön sisältyy lisäksi editiofilologinen tutkimus käsikirjoituksesta, sen synnystä, kirjureista ja paleografiasta. Alkuperäisaineisto on niin sanottu renovoitu tuomiokirja ja sitä säilytetään Kansallisarkistossa signumilla KO a:1. Historiallisessa Ylä-Satakunnan tuomiokunnassa pidettiin vuonna 1623 kärkejä seuraavissa pitäjissä: Lempäälä, Vesilahti, Karkku, Tyrvää, Kyrö, Pirkkala, Kangasala ja Ruovesi.

Tuomiokirja-aineiston saattaminen tutkimuksen käytettäväksi korkeatasoisten ja luotettavien lähdejulkaisujen avulla on perusteltua sekä tieteellisesti että yhteiskunnallisesti. Haluan tämän työn avulla tehdä kyseessä olevasta asiakirjasta helpommin lähestyttävän ja avoimen kaikille, sekä elvyttää omalta osaltani vanhojen tekstien julkaisutraditiota. Editio opinnäytetyönä on Suomessa harvinainen, ja historiallisia käsikirjoituksia on lisäksi tutkittu ja julkaistu harvoin filologisesti. Monet lähdejulkaisut ovat metodisesti ja teoreettisesti vanhentuneita, eivätkä täytä modernin filologian asettamia kansainvälisiä vaatimuksia. Kuitenkin niin historioitsijat, filologit, paikallishistorioitsijat kuin myös sukututkijat hyötyvät omalla tavallaan lähdejulkaisuista työssään. Julkaisun myötä tämä Suomen (ja Ruotsin) historiaa koskeva asiakirja ei enää siis ole ainoastaan vanhoja käsialoja lukevien tutkijoiden tavoitettavissa, vaan lähde saadaan suuremman yleisön käyttöön. Käytännön kannalta julkaisut ovat myös perusteltuja, sillä tällöin usein hauraita ja vanhoja asiakirjoja ei enää tarvitse altistaa runsaalle käytölle tai kulutukselle. Työ ei näin ollen ole vain tieteellinen tutkimus, vaan yli oppiainerajojen kantava yhteiskunnallinen kulttuurityö.

Avainsanat: filologi, edition, textutgåva, dombok, diplomatik, Övre Satakunta, 1600-talet

INNEHÅLL

1	BAKGRUND	1
1.1	MOTIVERING FÖR UNDERSÖKNINGEN	3
1.2	DET HISTORISKA ÖVRE SATAKUNTA	5
2	UTGÅVAN	12
2.1	SYFTE	12
2.2	MÅLGRUPPER OCH BRUK	16
2.3	TEORETISK REFERENS RAM.....	17
2.3.1	<i>Litteraturgenomgång</i>	18
2.3.2	<i>Domboken som källmaterial</i>	22
2.3.3	<i>Domboksutgivning</i>	25
2.4	UTGIVNINGSPRINCIPER	27
2.4.1	<i>Forskningsetik</i>	28
2.4.2	<i>De redaktionella huvudprinciperna</i>	30
3	HANDSKRIFTSBESKRIVNING	33
3.1	HANDSKRIFTENS HISTORIA	33
3.2	FYSISK UTFORMNING OCH LAYOUT.....	35
3.2.1	<i>Yttre skick och utseende</i>	36
3.2.2	<i>Vattenmärken</i>	37
3.2.3	<i>Läggbeskrivning</i>	39
3.2.4	<i>Textsidans utseende, skriften och den konstnärliga utsmyckningen</i>	40
3.2.5	<i>Paginerings och foliering</i>	43
3.3	INNEHÅLL	43
4	SKRIVARHÄNDERNA	47
4.1	SKRIVAREN OCH HANS ÄMBETE	50
4.2	SKRIVARNAS STIL OCH PALEOGRAFIN.....	51
4.2.1	<i>Hand A</i>	53
4.2.2	<i>Hand B</i>	54
5	DIPLOMATARISK UTGÅVA MED KOMMENTAR	55
6	SLUTORD	79
	KÄLLOR OCH LITTERATUR	83
	REGISTER	93
	BILAGOR OCH PLANSCHER	105
	Bilaga 1. Ordlista.....	105
	Bilaga 2. Mål i dombok för Övre Satakunta 1623.....	106
	Plansch 1. Länskarta över Övre Satakunta från 1650.....	112

Plansch 2. Omslag till dombok för Övre Satakunta 1623–1627	113
Plansch 3. Ryggomslag till dombok för Övre Satakunta 1623–1627.....	113
Plansch 4. Innehållsförteckningen i dombok för Övre Satakunta 1623–1627	114
Plansch 5. Vattenmärke i lägg 1	115
Plansch 6. Vattenmärke på sidan mellan fol. 149 och 150.....	115
Plansch 7. Skrivarhand A och Kristoffer Perssons sigill (fol. 31v).....	116
Plansch 8. Skrivarhand B (oidentifierad) (fol. 6v)	116
Plansch 9. Sigill 2 och 3 (fol. 78r) samt Kristoffer Perssons egenhändiga underskrift	117
Plansch 10. Sigill 4 och 5 (fol. 107v)	117
Plansch 11. Sigill 6 och Kristoffer Perssons egenhändiga underskrift (fol. 146r)	118

TABELL- OCH FIGURFÖRTECKNING

Tabell 1. Läggens fördelning i domboken.....	39
Tabell 2. Sigill och underskrifter i Övre Satakunta dombok 1623–1627.....	42
Tabell 3. Uppbyggnad av Övre Satakunta dombok 1623.....	56
Tabell 4. Mål enligt socken och typ i Övre Satakunta 1623.....	110
Tabell 5. Mål behandlade i Övre Satakunta 1623 enligt procentuell andel.....	110
Figur 1. Grafisk läggbeskrivning av lägg 1	40
Figur 2. Grafisk beskrivning av mål behandlade i Övre Satakunta 1623 enligt procentuell andel.....	111

1 BAKGRUND

Det är fascinerande att sitta och bläddra i en medeltida handskrift. Historien närmar sig snabbt med svunna tiders tro, politik, humor och smak. De väl tummade bladen, de vackert sirade bokstäverna, ger oss en känsla av samhörighet med den medeltida läsaren. Man vill gärna lära känna personerna bakom boken, förstå meningen med orden, inte bara på ytplanet utan också på djupet.

– Jonas Carlquist (2002:9)

Alla som någon gång vistats på ett arkiv, vare sig det handlar om ett privatarkiv eller ett riksarkiv, känner till att arkiven är fyllda med intressanta dokument som väntar på att bli utforskade.¹ Dessa dokument innehåller i bästa fall viktig information om förgångens tid. Mitt mål med detta arbete är att göra en del av detta material lättare till hands för forskare och allmänheten. Jag kommer att arbeta med en 1600-talstext, dombok för Övre Satakunta 1623 (KO a:1 i Riksarkivet), och åstadkomma en textutgåva av denna. Utgåvornas främsta uppgift är att göra gamla texter tillgängliga för en större allmänhet (jfr Wiktorsson 2008:151 med Lönnroth 2007d:18).

Historiska dokument är unika källor för forskning av både samtidens språk och samhälle och här gör inte domböckerna något undantag. SAOB (D 1914) definierar *dombok* som ”i sht jur. (hufvud)samling af (sak)protokoll som förts vid domstol, i sht underrätt; ofta om dylik samling för en tid af ett år”. Harry Lönnroth (2007a:5) menar däremot att man med dombok kort och konsist avser ”en samling protokoll från en underrätt”.²

¹ I Riksarkivet i Helsingfors finns cirka 103 hyllkilometer dokument från medeltiden till nutiden, ”Arkistolaitos - Riksarkivets arkivmaterial enligt filial” <<http://www.arkisto.fi/se/arkistolaitos/kansallisarkisto/aineistot-ja-kokoelmat/>>.

² Pentti Virrankoskis (1970:118) definition av dombok lyder: ”Tuomiokirjoilla tarkoitetaan historian-tutkijoiden ammattikielessä tavallisimmin kihlakunnanoikeuden pöytäkirjoja 1500-luvulta jonnekin 1800-luvun keskivaiheille, josta lähtien niitä sanotaan yleisemmin oikeuspöytäkirjoiksi, vaikka kysymys onkin yhtäjaksoisista sarjoista. Tuomiokirjoihin voidaan lukea myös saman ajanjakson raastuvan- ja kämnerinoikeuksien pöytäkirjat, jotka ovatkin hyvin samantapaista lähdeaineistoa. Myös laamanninoikeuden pöytäkirjoja kutsutaan yleisesti tuomiokirjoiksi, eikä mikään estä lukemasta tähän ryhmään hovioikeudenkin pöytäkirjoja.” Enligt Aila Narva (2002:119) används termen dombok inom historieforskningen enligt följande: ”Historiantutkijoiden ammattikielessä tuomiokirja merkitsee yleensä kihlakunnan-

Domböcker är värdefulla källor, med både historiskt och filologiskt värde. Örjan Simonson (1999:59) konstaterar att domböcker ”skrivits i syfte att bevara en utsaga, vare sig den består av en dom, en förlikning, en kungörelse eller en efterlysning. Därtill finns ofta en redovisning av bakgrunden som motiverat utsagan”. Domböcker innehåller därmed både referat av muntliga utsagor och förhandlingar, men även historiska överblickar över en tid som egentligen endast kan nås via dessa källor. Ilkka Mäntylä (1969:8) hävdar att domböckerna från 1600-talet ger en ovanligt levande bild av människan och hennes sysslor, då de inte är strikt paragraf- eller reglementsbundna, utan istället ofta skvalleraktiga och osammanhängande i all sin detaljrikhet. Piia Einonen (2005:37) å sin sida hävdar att ”[t]uomiokirjat kertovat arkipäiväisestä elämästä [...] raastuvassa ja sen ulkopuolella, sekä niiden kautta myös tavoista harjoittaa politiikkaa”.

Vad som kan vara problematiskt med gamla texter är att alla inte utan problem kan läsa dem. Lars Svensson (1974:15) sammanfattar detta enligt följande: ”Handschriftsläsning kräver tålmod och noggrannhet. De första raderna eller sidorna i en handskrift är i allmänhet svårlästa och kan ta lång tid att tolka. Men efter hand som man blir förtrogen med skrivarens piktur går läsningen allt fortare.” Läsningen försvåras ytterligare av att det skrivsätt som används idag inte alltid funnits. I Norden fick den nygotiska skriften ge vika för humanistskriften egentligen först på 1800-talet (se Svensson 1974:47–48; Karonen 1997:9–10).

Vad som fascinerar mig mest i gamla skrifter är att en från ytan sedd obegriplig text kan genom närmare granskning förändras till en förståelig helhet. Den glädje man får av att en gammal text småningom börjar öppna sig och man lär sig ”åter att läsa”, först genom enstaka bokstäver, sedan genom ord, och slutligen genom hela satser och meningar är något som inte går att förklara om man inte själv upplevt det. Denna känsla kunde kanske jämföras med känslan då man lägger ett pussel, där varje ny bit som hittar sin plats förändrar och förtydligar helheten. ”Arkivhandlingarna är en gång för alla skärvor av Historien, och de lockar inte bara som sådana utan också som pusselbitar som det gäller att sätta in i sitt sammanhang” (Tarkiainen 1998:40). Trots att jag anser att arbetet med dessa ”pusselbitar” i sig är intressant och spännande, så är det själva

oikeuden pöytäkirjoja 1500-luvulta 1800-luvun puoliväliin, mistä lähtien niitä kutsutaan oikeus- tai käräjäpöytäkirjoiksi. Tuomiokirjoihin voitaneen katsoa kuuluviksi myös samanaikaiset raastuvan- ja kämmen-oikeuksien pöytäkirjat. Yleisesti laamannioikeudenkin pöytäkirjoja sanotaan tuomiokirjoiksi.”

texten och innehållet i materialet som för arbetet till en ny dimension. Vad är det egentligen som gömmer sig i detta pussel? Vad kan vi lära oss om samtidens samhälle och människor genom att läsa och förstå dessa skrifter?

1.1 MOTIVERING FÖR UNDERSÖKNINGEN

Tuomiokirjoissa heijastuu, kuten tapana sanoa, elämän koko kirjo.

– Juhani Piilonen (2007:493)

[T]uomiokirjoista saa paljon kaikenlaista kulttuurihistoriallista materiaalia, jota myös kansantiede voi käyttää hyväkseen. Näissä on luonnollisesti hyvin paljon henkilöhistoriallista tietoa ja suunnattomasti paikannimiä. Ruotsinkielen historian tutkimukselle niissä on valtava, vielä melko niukasti käytetty aineisto, eikä suomenkielistenkään tekstinkohtien luku ole aivan vähäinen. Täten tuomiokirjat kiinnostavat historiantutkimuksen lisäksi monen muun humanistisen tieteen edustajia.

– Pentti Virrankoski (1970:119)

Jag har valt att arbeta med dombok för Övre Satakunta 1623 främst av fem orsaker. För det första på grund av att ingen tidigare har utgivit denna dombok. Enligt Aila Narva (2002:120.) är det medeltida materialet i Finland i stort sett utgivet, medan endast 16 procent (357 sidor) av domböckerna från 1500- och 1600-talets början är utgivna i tryck. Därmed finns det enligt Narva fortfarande närapå 2 000 sidor outgivet material i Riksarkivets förvar.³

För det andra fascinerar just denna dombok mig på grund av att den är från början av 1600-talet, vilket i sig redan är en (språk)historiskt intressant period. Det är intressant att få en djupare inblick i denna tid, som hittills fascinerat mig framför allt på grund av att det glest befolkade och ekonomiskt svaga Sverige, då reste sig till stormakt och en politisk maktfaktor i Europa. Under det sjuttonde århundradet blev Sverige en makt att räkna med internationellt, delvis på grund av dess koppar- och järnindustri och den för

³ Arkivverkets ”uppgift [är] att säkerställa att handlingar som hör till det nationella kulturarvet bevaras och att främja användningen av dessa i forskningssyfte. Till uppgifterna hör även forskning och utveckling inom branschen” (“Arkistolaitos – Framsida” <<http://www.arkisto.fi/>>).

sin tid moderna administrationen, delvis tack vare landets ambitioner inom utrikespolitiken och dess militära makt. Trots allt känner många föga till 1600-talets historia, bortsett kanske från de intressanta krigshistoriska skedena. (Österberg & Lindström 1988:24.)

För det tredje utger jag denna dombok därför att domböcker från 1600-talet i allmänhet anses vara innehållsmässigt de intressantaste. Även rättshistoriskt är 1600-talet ett intressant århundrade, inte minst på grund av inrättandet av Åbo hovrätt 1623 (Inger 1982:59). Trots att domböckerna för Finlands del hör till de viktigaste bevarade historiska källorna ”har man inom den filologiska forskningen fokuserat på medeltida svenska handlingar, till exempel jordeböcker, tänkeböcker och räkenskapsböcker, medan 1600-talsdomböckerna hamnat i skymundan” (Lönnroth 2007d:48). Virrankoski (1970:120) påpekar att domböckerna från 1600-talet är mångsidiga, då de redan under den senare hälften av 1700-talet blir allt formellare, både vad gäller form och stil. Juhani Saarenheimo å sin sida hävdar att

tuomiokirjojen sisältö on 1600-luvulla [...] erityisen monipuolinen, koska käräjillä käsiteltiin riita- ja rikosasioiden lisäksi myös hallinnollisia asioita kuten asuttamista, liikennettä, elinkeinoja, verotusta sekä paikallisten toimihenkilöiden valintaa. Pöytäkirjoihin merkittiin monesti myös ylimääräistä detaljitietoa, joka tuli esiin juttujen taustaa ja yksityiskohtia selvitettäessä, vaikka se asian käsittelyn vuoksi ei olisi ollut välttämätöntä. Näin saattaa päästä hyvin läheltä seuraamaan ajan ihmisten elämää. Asioiden käsittelyn ja muistiin merkitsemisen muututtua muodollisemmaksi, tällainen tieto jätettiin myöhemmin pois. Myös hallinnollisten asioiden käsittely käräjillä väheni 1700-luvulla niiden siirtyessä yhä enemmän joko pitäjänkokouksiin tai yksinomaan hallintoviranomaisten päätettäväksi. (Saarenheimo 1994:154–155.)

För det fjärde har jag blivit intresserad av denna dombok på grund av att dombokens geografiska referensram utspelar sig i nuvarande Birkaland med omnejd, vilket är intressant då man själv är uppväxt på området.⁴ Utöver det personliga intresset är den geografiska bakgrunden intressant på grund av att inlandet stått alltför länge i periferin inom filologisk och historisk forskning. Att Tammerfors, som idag är Finlands tredje största stad och den största inlandsstaden i Norden, kom att grundas på området gör regionen redan i sig intressant.

⁴ Det nutida Birkaland är historiskt indelat i två härad, Övre och Nedre Satakunta, där största delen av Birkaland hörde till Övre Satakunta (Rasila 1993:19–20). Se avsnitt 1.2 för en överblick i det historiska Satakunta.

För det femte anses 1600-talsdomböckerna även språkvetenskapligt vara intressantare än 1500- och 1700-talsdomböckerna. Enligt Eljas Orrman (1994:89) blir noteringarna i domböckerna under 1600-talet längre och de kan även innehålla ”folkliga uttryck och yttranden som är ägnade att kasta ljus över det lokala språkbruket”.⁵ Sven Lange (1999:2) påpekar å sin sida att 1600-talets språk är dåligt utforskat, på grund av att det inte finns tillräckligt med tillförlitliga utgåvor från denna tid. Ilkka Mäntylä (1969:9) skriver om språket i domböckerna enligt följande: ”[p]öytäkirjojen kieli on erittäin vaikeaselkoista ruotsia, joka on vielä kirjoitettu vanhalla, nykyisestä täysin poikkeavalla käsialalla. Lauserakenne on pitkä ja välimerkitys vähäistä.” Harry Lönnroth framhäver å sin sida att domböcker är

filologiskt och historiskt värdefulla källor som innehåller referat av rättegångsförhandlingarna med drag som kan antas reflektera äldre tiders mer eller mindre ’autentiska’ talspråk [...] Denna genre-specifika egenskap innebär att domböckerna som text präglas av en stilistisk spänning; å ena sidan innehåller dombokstexten talspråkiga drag, å andra sidan är dragen inbäddade i ett övergripande kanslispråkligt mönster. (Lönnroth 2007g:181.)

Min förhoppning är att den (finländska) språkforskningen får nytta av denna utgåva av en äldre nysvensk dombok med finländskt ursprung.

1.2 DET HISTORISKA ÖVRE SATAKUNTA

[R]ättsutvecklingen i Sverige under 1600-talet speglar det svenska samhällets förvandling från ett medeltida småstatssamhälle till ett för dåtiden modernt storstatssamhälle.

– Göran Inger (1982:75)

Forskningsområdet utgörs geografiskt av det historiska Övre Satakunta och i detta avsnitt presenterar jag områdets historiska bakgrund genom en administrativ och en rätts-historisk överblick.

Det historiska landskapet Satakunta motsvaras idag huvudsakligen av landskapen Satakunta och Birkaland. Mindre områden av det historiska Satakunta hör idag även till andra landskap. I historiska källor förekommer Satakunta som landskap för första gång-

⁵ Även Karl Johansson (2002:143) poängterar angående talspråksforskning att ”all vår kunskap [om talspråket] bygger på analys av det bevarade skriftmaterialet”.

en i januari 1331. Man förmodar att Satakunta, eller rättare sagt Kumogårds län, fördelades år 1412 i två härad, Övre och Nedre Satakunta (jfr Elo 1999). Bebyggelsen på området följde i stort sätt vattendragen, vilket ledde till att även de administrativa gränserna utformades efter vattenområdena (Rasila 1993:19–20).

Fullständig information om Övre Satakuntas historia finns bevarad först från början av den nya tiden, då Satakuntas första jordebok utfärdades år 1540. Då var Satakunta indelat både administrativt och juridiskt i två härad, Övre och Nedre Satakunta. Övre Satakunta utgjordes då av följande socknar: Tyrvis, Ruovesi, Karkku, Kyro, Birkala, Kangasala, Lempälä och Vesilax (*Valtionarkiston yleisluettelo I. Översiktskatalog för riksarkivet I 1956:139–147*).⁶ I motsatts till Egentliga Finland och Tavastland motsvarade de kyrkliga gränserna rätt noga den administrativa indelningen. Denna administrativa indelning förblev oförändrad fram till år 1641 då generalguvernör Per Brahe delade Övre Satakunta in i två delar. (Suvanto 1973:9–15.)⁷

Grunden för kronans lokalförvaltning utformades av de så kallade slottslänen. Varje slottslän hade en egen fogde som ansvarade för området inför kronan. Fogden kunde även sitta ting i avseende att representera kronan, och ibland kan domböckerna syfta på fogden med termen ”konungzman”. Fogden hade stor makt såväl inom lokalförvaltningen som inom rättsväsendet. Denne ansvarade även för kronans inkomster på området. Elias Roos tjänstgjorde som fogde i Övre Satakunta från midsommaren 1622 till midsommaren 1624. Han satt dock inte alltid själv ting utan under vintertinget i Lempälä den 3 mars 1623 satt ”Lenzmannen Knutt Teirj⁸ wdj Heradzfaugdens Ehrlich och

⁶ Både Tyrvis, förr även kallad Nedre Sastamala, och Karkku, förr även kallad Övre Sastamala, är idag delar av Sastamala stad. Tidigare hörde bl.a. Kiikka, Vammala och Kiikoinen till Tyrvis socken. Till Karkku socken hörde bl.a. Mouhijärvi, Suoniemi och Lavia. Tidigare hörde delar av bl.a. Viljakkala, Ikalis, Parkano och Jämijärvi till Kyro socken. Idag hör området till kommunen Tavastkyro. Till Birkala socken hörde delar av bl.a. Nokia, Tammerfors och Ylöjärvi. Till Kangasala socken hörde delar av dagens Orivesi, Kuhmalahdi, Juupajoki, Längelmäki och Kuorevesi. Tidigare hörde en del av Viiala, som idag hör till Akaa, till Lempälä socken. Delar av bl.a. Tottijärvi (idag en del av Nokia) och Viiala (idag en del av Akaa) hörde tidigare till Vesilax socken.

⁷ Se Ulla Heinos (1984) avhandling om hantverkarnas liv i Satakunta under 1600-talet. Den geografiska avgränsningen avviker dock ifrån min – endast socknarna Tyrvis, Karkku och Kyro är med i hennes undersökning. För förhållandena i Övre Satakunta i mitten av 1700-talet kan Pehr Adrian Gadds avhandling rekommenderas. Den finns idag tillgänglig som elektronisk utgåva av Harry Lönnroth (2007f). Om jorddelning och byar i Satakunta i början av nya tiden se Alfred Gustafssons (1937) redogörelse.

⁸ Knut Tiira, som tjänstgjorde som länsman i Lempälä år 1623 (Arajärvi 1959:211). Se vidare Heikki Ylikangas (1983b) artikel ”Mikä mies oli nimismies” för bakgrundsinformation om länsmanstjänsten.

förståndig Elias Roos stedh” (dombok för Övre Satakunta 3.3.1623, fol. 1r). (*Hämeen historia. 2, 2, Noin vuodesta 1540 vuoteen 1721* 1960:184–185; Piilonen 2007:651.)

Under fogdarna stod vanligtvis en eller flera häradsskrivare och andra skrivare.⁹ Till deras uppgifter hörde bland annat att ta hand om registrering av betalda och obetalda skatter och andra administrativa uppgifter. Den offentliga administrationen var ännu under 1500-talet rätt så outvecklad och riket hade inte många andra tjänstemän än de nämnda. (Karonen 1999:62.) I början av 1600-talet, under den så kallade stormaktstiden, började man utveckla administrationen och domstolsväsendet vidare. Det gamla systemet med några få tjänstemän utvecklades snabbt till en effektiv centraladministration. (Karonen 1999:187.)

Den juridiska grunden för rättsväsendet byggde på Magnus Eriksons landslag från 1300-talets mitt samt på Magnus Eriksons stadslag (från ca 1350). Magnus Eriksons landslag omarbetades dock på 1440-talet till en ny version (Kristoffers landslag).¹⁰ Båda är fördelade i ett visst antal balkar, som var och en behandlar olika lagärenden. Straffen blev hårdare redan under Gustav Vasas tid, men denna tendens förstärktes under kommande årtionden. I sina försök att reformera rättslivet lät Karl IX år 1608 utge Kristoffers landslag i tryck. Därmed blev rättsväsendet enhetligt runtom landet, och alla domstolar dömde enligt samma lag. I den tryckta upplagan var ett appendix bifogat, som stadgade att grova brott skulle dömas enligt Mose lag, med principen ”öga för öga”. Därmed blev Guds lag, vid sidan av landslagen, juridiskt giltig i Svea rike. Dödsstraffen blev vanligare, men i praktiken följde man inte alltid lagen. Kristoffers landslag var i bruk i nästan 400 år, fram till att 1734 års lag stadsfästes. En enhetlig lag i hela riket var en kuriositet i Europa på denna tid. (Inger 1982:60–61; Ylikangas 1983c:152–161, 1988:97–175; Aalto 1996:103; Karonen 1999:62.)

Vid sidan av administrationen utvecklades även rättsväsendet effektivt. Enligt landslagen fanns det två nivåer inom rättsväsendet. På landsbygden fungerade häradstingen som underrätter och lagmanstingen som överrätter. Kungen utövade den högsta doms-

⁹ För en genomgång av skrivarna i dombok för Övre Satakunta 1623, se kapitel 4.

¹⁰ Både Kristoffers landslag och Magnus Eriksons stadslag kan hittas på nätet via ”Fornsvenska textbanken” <<http://www.nordlund.lu.se/Fornsvenska/Fsv%20Folder/>> vid Lunds universitet. För ytterligare information om lagböckerna, se t.ex. Österberg & Lindström (1988:25–29). Se även Ylikangas artikel ”Olaus Petrin tuomarinhojeet” om diskussion kring Olaus Petris skrift *Domareregler*na och dens inverkan på rättsväsendet (Ylikangas 1983d, se även 1988:7–77).

rätten. I städerna fungerade rådhusrätten som överrätt samt kämnersrätten som under- rätt, om staden var stor. Den största enskilda förändringen i detta kom via grundandet av hovrätterna, då Svea hovrätt grundades år 1614. Med den samtida tyska rätten som förebild ville Gustav II Adolf skapa en fast instansordning och genomförde reformen med Axel Oxenstiernas stöd. Därmed steg rättsinstansernas antal till fyra: ifrån häradsrätten kunde man appellera till lagmansrätten, från lagmansrätten till hovrätten och från hovrätten till kungen. (*Hämeen historia. 2, 2, Noin vuodesta 1540 vuoteen 1721* 1960:119; Inger 1982:62.)¹¹

Hovrätternas uppgift var att döma i kungens namn, och underrätterna hade inte längre möjlighet att vädja direkt till kungen, utan hovrätten använde kungens benådnings- och resningsrätt. Hovrättens dom var därmed menad som definitiv, då det inte gick att överklaga den. Man avstod dock ifrån denna praxis redan år 1615, då kungen tog tillbaka sin *beneficium revisionis*-rätt, med vilken han kunde ändra på domen eller benåda den åtalade. Trots allt förblev hovrätten den viktigaste domstolen i riket. (Karonen 1999:188–189.)

Åbo hovrätt med Finland som jurisdiktionsområde inrättades av kung Gustav II Adolf år 1623. Som grund för detta har angivits att det var dyrt och mödosamt för finländarna, på grund av det långa avståndet, att sköta sina ärenden i Svea hovrätt. Finland behövde en egen hovrätt även av den orsaken att man inte brydde sig om Svea hovrätts domar inom de östliga delarna av riket. Åbo hovrätts första sammanträde hölls i Åbo slott den 31 oktober 1623, och den första domstolspresidenten var Nils Bielke.¹²

Saarenheimo (1994:152) skriver att inrättandet av Åbo hovrätt var ett stort framsteg i utvecklingen av den finska rättsförvaltningen, men framför allt hade det en avgörande inverkan på förvarandet av domboksmaterial. Enligt order skulle domstolarna varje år skicka renskrivna (renoverade) domböcker till hovrätten för granskning – hovrätten övervakade bland annat att häradsrätterna höll sina ting och att domen verkställdes.

¹¹ Enligt Narva (2002:119) var denna fördelning i princip i bruk fram till december 1993: ”Joulukuussa 1993 toteutettuun käräjäoikeusuudistukseen saakka yleisinä alioikeuksina Kanta-Suomessa toimivat Ruotsin vallan ajalta peräisin olleet *raastuvanoikeudet* kaupungeissa ja *kihlakunnanoikeudet* (tuomiokunnat) maaseudulla. Ruotsissa keskiajalta periytyvä *laamanninoikeus* vakiintui 1600-luvun alussa hovioikeuden ja kihlakunnanoikeuden välissä olevaksi tuomioistuimeksi. Sen toimipiirinä oli useita tuomiokuntia käsittävä laamanninkunta.”

¹² För information om grundandet av hovrätten i Finland, se t.ex. ”Oikeuslaitos – 7. hovioikeuden historia” <<http://www.oikeus.fi/13529.htm>>.

Domstolarna skulle dock redan under tiden före hovrätterna skicka domböckerna till kungens kansli för justering enligt Hertig Karls order från 1598 (Matikainen 2002:20, not 50).

Enligt kungligt privilegiebrev fastställt av Johan III skulle häradshövdingen utsättas av kungen och adelsmännen gavs privilegium för häradshövdingstjänsten. Samtidigt började man tilldela häradshövdingstjänster som förläning för ”framstående män”. Därmed var det vanligt att de som tjänstgjorde som häradshövdingar i Finland var adelsmän från Sverige, som helt eller delvis lämnade tjänstutövningen till en vikarie – en lagläsare. På 1600-talet utgjordes majoriteten av häradshövdingvikarierna av före detta fogdar och skrivare. (Letto-Vanamo 1987:128.)

Häradshövdingen satt sällan själv ting under 1600-talet.¹³ Så var fallet även i Övre Satakunta år 1623, där Axel Kurck var häradshövding från och med år 1616 till slutet av 1623.¹⁴ År 1623 satt lagläsaren Kristoffer Persson närapå varje ting istället för häradshövdingen Axel Kurck: ”Anno 1623 denn 3 Martij Hölt iagh Criståffer Peerßonn Lega Heredz Wintter Tingh med almogen afh Lemppelä opå den Edle och Wälbördigh Junckers Axell Korckis till Anoila Wegne, Heradzhöfdningh i Öfresatagunden” (dombok för Övre Satakunta 3.3.1623, fol. 1r). Kristoffer Persson tjänstgjorde som lagläsare i

¹³ Till exempel i Tavastland satt häradshövdingen själv ting mellan åren 1600 och 1623 enbart i fyra procent av alla sammanträdena. Mellan åren 1624 och 1653 hade procentantalet däremot sjunkit till noll. Detta betyder att olika lagläsare vikarierade för häradshövdingen i alla ting under denna tid. (*Hämeens historia*. 2, 2, *Noin vuodesta 1540 vuoteen 1721* 1960:161.) I Satakunta satt häradshövdingen själv ting i 7,7 procent av alla tingen mellan åren 1600–1623 (Blomstedt 1958:197).

¹⁴ *Nordisk familjebok* (1926), berättar om Axel Jönsson Kurck enligt följande: ”krigare, son till [...] Jöns Knutsson K., f. 1555 på Laukko, d. 30 maj 1630, ingick tidigt i krigstjänst, omtalas 1583 som ryttmästare samt utnämndes till domare 1587 i Öfre Satakunta och 1590 i Vehmo. Under Klubbekriget slog han 1597 en bondhop vid Anola i Ulfsby socken. Han utnämndes på hösten 1598 af Sigismund till befälhafvare för krigsmakten i Finland, medan Arvid Stålarms i öfrigt hade högsta befälet i landet. Det visade sig snart, att denna anordning icke var synnerligen lycklig. Stålarms omfattande planer behagade icke den allvarsamme K., som nogsam insåg, huru farlig ställningen var. Hans farhågor blefvo snart bekräftade. Sedan hertig Karl för andra gången landstigit i Finland, blef K:s armé i grund slagen 29 aug. 1599 i S:t Mårtens socken. K. räddade sig med spillrorna af hären till Viborg, men föll i hertig Karls händer, då denna stad 22 sept. s. å. gaf sig. Han delade därefter Arvid Stålarms öde, hölls flera år fången och drogs gång på gång inför rätta, men blef 1602 benådad och användes därefter i flera offentliga värf. Så var han t.ex. en af Jakob De la Gardies underbefälhafvare under dennes ryska fälttåg. K. var en grundlig kännare af den finska adelns genealogiska förhållanden, hvarför man ofta af honom begärde upplysningar därom. Han ligger begravd i Ulfsby kyrka.” Se *Suomen tuomiokunnat ja kihlakunnantuomarit* (Holmberg et al. 1959) för en överblick om olika häradshövdingar i Övre Satakunta genom tiderna. Carl Oxenstierna, som enligt dombok för Övre Satakunta (22.1.1623, fol. 28r) var häradsfogde, nämns dock inte i detta verk som fogde för Övre Satakunta utan istället för Vemo socken. Bland annat Gustav (Gabrielsson) Oxenstierna (1591) och Bengt Oxenstierna (1623–43) tjänstgjorde dock som häradsfogdar i Övre Satakunta. Se även Blomstedt (1958).

Övre Satakunta mellan åren 1619–1627 och i dombok för Övre Satakunta 1623–1627 är det han som undertecknar varje domboksårgång (se avsnitt 3.2). Trots att han inte var adlig tjänstgjorde han även som assessor i Åbo hovrätt. Som ”professionell” häradshövdingssvikarie tjänstgjorde han som lagläsare i många olika härad, bland annat Hollola och Sääksmäki.¹⁵

Länsmansdistrikten utgjorde ofta grunden för tingslagen – därmed utgjorde till exempel Tyrvis och Karkku sina egna tingslag. Enligt lag skulle häradshövdingen gå runt i sin domsaga och hålla årligen tre ting i vart och ett av tingslagen. Häradshövdingen, vare sig det handlade om ordinarie eller extraordinarie domaren, förefaller ha använt en relativt fastslagen rutt, där närliggande socken följde vanligtvis varandra (jfr *Hämeen historia. 2, 2, Noin vuodesta 1540 vuoteen 1721* 1960:123). I början av året hölls det så kallade vintertinget (år 1623 i Övre Satakunta under mars månad), på sommaren sommartinget (år 1623 i Övre Satakunta under juni månad) och på hösten hösttinget. I Övre Satakunta satt man dock inte höstting år 1623, utan man satt endast ting på sommaren och vintern.¹⁶ Ibland kunde man även kombinera två ting och då höll man sammanslagna ”höst- och vinterting” eller ”sommar- och höstting”. I Ruovesi kombinerade man, utöver det bortfallna hösttinget, även sommar- och vintertingen på grund av dåligt före och svåra förhållanden på vintern: ”Anno 1623 denn 13 Junij Stodh Wintter och Sommar Tingedh med almågen af Ruowesi Sochun effter Man kunde icke åm Winttren Komma för mykitt stööpIis och meerförett skuldh” (dombok för Övre Satakunta 13.6.1623, fol. 18v). Man kunde även anordna så kallade extraordinarie ting, ifall ett grovt brott hade begåtts och gärningsmannen satt fängslad i väntan på rättegång. (*Hämeen historia. 2, 2, Noin vuodesta 1540 vuoteen 1721* 1960:122–123; Piilonen 2007:491.)

Vanligt var att man med tiden satte ting en allt längre period. I Övre Satakunta blev tingsammansammansterna under året 1623 avklarade på en dag, men redan följande år tog vissa sammankomster två dagar i anspråk. Antalet upptagna ärenden varierade under år 1623 allt från ett (1) till 21 per sammankomst – vanligtvis låg antalet dock mellan tio

¹⁵ För en genomgång av nämnda personer närvarande under olika ting år 1623, se tabell 3.

¹⁶ Varför man inte satt höstting är osäkert, men man satt (i stället för höstting) så kallade rannsaknings- och inskrivningsting i januari och februari.

och tjugo (jfr med situationen i Askers härad under 1600- och 1700-talet i Andersson 1998:45).

Den av 12 lokala representanter sammansatta nämnden dömde tillsammans med häradshövdingen (eller i detta fall lagläsaren). Nämndens makt anses i allmänhet ha varit relativt stor, så även i Övre Satakunta där straffen ofta gavs enligt nämndens beslut med orden ”Effter 12 Mans Ransakan” eller ”Och the 12 Woro der faste ååd”. Ifall häradshövdingen och nämndemännen var av olika åsikt i ett brottsmål, kunde en enig nämnd rösta ner häradshövdingen, något som dock hände sällan.¹⁷

För att rätten skulle vara domför fordrades det att minst sju av nämndemännen var närvarade. I dombok för Övre Satakunta 1623 förekommer dock inte sådana sammanträden, utan alla tolv nämndemän har varit närvarande genomgående. Nämndemännen var i regel framgångsrika storbönder bosatta i den aktuella domsagan. Nämndemännen satt ofta i nämnden genom hela livet och dessutom gick uppgiften ofta i arv från far till son. Den främste av tolvmännen uppbar titeln *häradsgomare* och var nämndens talesman inför häradshövdingen. (Om nämndemännen och deras uppgifter i Kexholms län, se Katajala 1994:225–233 och Matikainen 1995:26–27.)

Nämndemannatjänsten var arbetskrävande, men på grund av vissa fördelar och dess höga värdering en eftertraktad tjänst. Själva tingen upptog bara runt tio dagar om året, men därutöver skulle nämndemännen utföra brottmålsundersökningar, utfärda stämningar, fungera som synemän och förlikningsmän i tvister, hjälpa kronfogden eller länsmannen i rågångsförrättning samt fungera som medhjälpare i arvskiften. I alla dessa uppgifter kunde man lätt skaffa sig fiender, men den obehagligaste och farligaste uppgiften var dock exekutionerna. (Piilonen 2007:491.)

I civila mål förde var och en sin talan själv eller via ett ombud. I brottmål fungerade kronfogden eller länsmannen som åklagare, men i sedlighetsbrott kom åklagaren ofta ifrån prästerskapet. (Piilonen 2007:493.)

¹⁷ Om diskussion kring nämndemännens makt och roll, se Letto-Vanamo (1987:131–133) och Katajala (1994:226).

2 UTGÅVAN

Domboksmaterialet hör till det centrala skriftliga primärmaterialiet som på ett mångsidigt sätt belyser samhällsförhållandena på det lokala planet i gången tid.

– Eljas Orrman (2007:57)

Detta kapitel innehåller en presentation av min utgåva. Jag presenterar utgåvans syfte (2.1), målgrupper (2.2), referensram (2.3) och utgivningsprinciper (2.4). För en presentation av materialet (dvs. domboken), se kapitel 3.

2.1 SYFTE

[D]e gamle rettsprotokollene er en svært krevende, nærmest prohibitiv kilde serie.

– Hilde Sandvik och Sølvi Sogner (2007:61)

Avhandlingen har flera olika syften. Det första är att ge ett tillskott till den finländska utgivningstraditionen med en diplomatarisk utgåva av en del av dombok för Övre Satakunta 1623 med därtillhörande kommentar (kapitel 5) och register. Domboken är en så kallad renoverad dombok och den förvaras i Riksarkivet i Helsingfors med signum KO a:1 (tidigare under signum nn 1).¹⁸ Det andra är att presentera utgåvans editionsfilologiska perspektiv (kapitel 2) och undersöka domboken i ett textfilologiskt perspektiv (kapitel 3). För det tredje innehåller arbetet en diskussion kring dombokens skrivare och paleografi i kapitel 4. Slutorden (kapitel 6), där jag bland annat presenterar idéer till framtida forskning, avslutar avhandlingen.

Mitt huvudsakliga syfte med denna avhandling är att åstadkomma en diplomatarisk utgåva av den renoverade domboken för Övre Satakunta 1623. Mario Pei (1966:72)

¹⁸ För diskussion kring skillnaden mellan renovation och koncept, se avsnitt 3.1.

definierar *diplomatarisk utgåva* som: ”[i]n historical linguistics, a transcription of an ancient or medieval document in which no changes or adaptations are made, but the text is transcribed precisely as it appears in the available manuscript or inscription”. En utgåva skall ytterligare ”så troget som möjligt återge den text utgivaren anser att upphovsmannen till det utgivna verket bör ha avsett vid ett visst historiskt tillfälle” (Dahlström 2006:166).¹⁹

Jag ger ut dombok för Övre Satakunta 1623 i en så kallad *selektiv utgåva* (för mer om olika utgivningsformer, se t.ex. Harvey 2001). Detta betyder att jag ger ut det bevarade domboksmaterialet selektivt, framför allt av arbetsekonomiska skäl. Detta betyder i praktiken att jag inte ger ut materialet för hela året 1623, utan istället de första 11 foliosidorna. Därmed innefattar utgåvan alla vinterting från år 1623, det vill säga sju sammanträden i sju socknar. Utgåvan börjar med vintertinget i Lempälä den 3 mars 1623 och fortsätter igenom alla vinterting under året slutande i Kangasala den 28 mars 1623 (se avsnitt 3.3 för dombokens innehåll samt själva utgåvan i kapitel 5). Totalt inrymmer domboksåret 20 sammanträden mellan den 22 januari 1623 och den 19 juni 1623 fördelade mellan åtta socknar. Dombok för Övre Satakunta 1623 innehåller 213 rättsmål, vilket ger ett medeltal på drygt 10 mål per sammanträde. Dock är målen inte jämnt fördelade mellan domstolssammanträden, utan både längre och kortare sammanträden förekommer.

Utöver den diplomatariska utgåvan, innehållande kommentar och ett omfattande register (person-, ort-, sakregister), kommer arbetet att innehålla en inledande filologisk studie av originalhandskriften (kapitel 2 och 3). Ifall en renovation kan jämföras med ett original är något som vällar diskussion bland filologer.²⁰ I min mening bör en filolo-

¹⁹ Begreppet utgåva används ofta synonymt med begreppen *textutgåva*, *källutgåva*, *edition*, *textedition* (jfr *upplaga*). SAOB (T 958) definierar *textutgåva* på följande vis: ”om (vetenskaplig, i sht textkritisk) utgåva av text”. *Diplomatarisk* definieras däremot av SAOB (D 1467) som: ”om återgivande, afskrift, aftryck o. d. af handling l. urkund: trogen in i de minsta detaljer, bokstafstrogen, noggrann; om noggrannhet l. omsorgsfullhet vid återgivande af urkund: bokstafstrogen”. Jämför även *rättsfilologisk studie* respektive *filologisk utgåva* (Lönnroth 2007d:36ff). Inom utgivningstraditionen är användningen av termer och diskussionen kring terminologin ofta vacklande. Till exempel Mats Dahlström (2006:127) hävdar i sin avhandling *Under Utgivning. Den vetenskapliga utgivningens bibliografiska funktion* att termerna *editionsfilologi*, *editionsvetenskap*, *textetablering*, *textutgivning* och *vetenskaplig utgivning* ofta används synonymt. Vidare jämför han med användningen av de engelska termerna *documentary editing* och *scholarly editing*. För diskussion kring sambandet mellan bibliografi och vetenskaplig utgivning, se Dahlström (2006:14ff).

²⁰ Jämför till exempel Lönnroths (2007d:36) syn med Wiktorssons (2008:152) i denna fråga.

gisk tillförlitlig utgåva innehålla en textfilologisk och en editionsfilologisk studie. SAOB (F 539) definierar *filologi* som ”sammanfattande benämning på sådana vetenskapsgrenar som avse utforskande av de problem som knyta sig till ett folks l. en folkgrupps språk l. litteratur l. (numera mindre br.) till ett folks l. en folkgrupps andliga odling i allm. (särsk. sådan den framträder i litteraturen); numera särsk. (motsatt: lingvistik) om textkritik o. tolkning l. grammatisk l. stilistisk undersökning av språkminnesmärken; äv. om språkvetenskap i allm.” Då *textfilologi* ”handlar om analysen av *handskriften*” handlar *editionsfilologi* om ”upprättandet av *utgåvan*”. Enligt Lönnroth måste utgivaren ”ta hänsyn till båda sidorna av myntet för att åstadkomma en fullgod vetenskaplig utgåva”. (Lönnroth 2007c:118.) I den textfilologiska analysen belyser jag dels handskriftens yttre (skrift, material och format), dels dess stilistiska form (disposition, underskrifter, datering och sigill) (jfr Svensson 1974:18).

Därutöver innehåller arbetet en diskussion om handskriftens skrivare (kapitel 4) och en paleografisk analys av skrivarnas handstil och pennföring (avsnitt 4.2). Genom dessa filologiska studier strävar jag till att arbeta mot den kritik som diplomatariska utgåvor har fått för sina problem att återge grafiska egenskaper hos grundtexten (häribland kan *topografiska*, dvs. spatial utplacering av olika textelement på en viss yta, och andra icke-textuella inslag medräknas). Utöver den filologiska studien strävar även planschererna i slutet av utgåvan att stödja den grafiska delen av utgåvan (jfr dock faksimilutgåvor). (För diskussion om upplösning av gränsen mellan diplomatariska och faksimilutgåvor, se Dahlström 2006:206–215.)²¹

Även om materialet skulle ge möjlighet till djupare analys av och forskning i språket, så kommer min undersökning inte att innehålla någon språklig analys i fråga om fonologi, ortografi eller dylikt.

Medan vissa forskare (nordister) i dag helt skulle utelämnat den ”traditionella” språkliga [...] kommentaren i sin utgåva, ser vissa den som en av de väsentligaste delarna i en filologisk utgåva. Båda tänkesätten är vetenskapligt motiverade: det viktigaste är att man för en konstruktiv diskussion mellan de olika betraktelsesätten och kommer ihåg sin *utgåvas* mål och målgrupp. (Lönnroth 2007d:42.)

²¹ En diskussion kring var skillnaden mellan ett faksimil och en förfalskning ligger kan bli aktuell om faksimilutgåvan eftersträvar en identisk version av startdokumentet i alla hänseenden (se Dahlström 2006:212).

Jag tillhör med andra ord den förstnämnda gruppen i Lönnroths fördelning. Jag motive-
rar mitt val att utelämna den språkliga kommentaren med att det med stor sannolikhet
kommer att vara historiker som använder sig av utgåvan och för historiker är den språk-
liga analysen oftast av mindre vikt (för diskussion om utgåvans målgrupper, se avsnitt
2.2). Därutöver medför materialets omfattning och avhandlingens karaktär vissa svårig-
heter i denna fråga. Denna utgåva ger dock möjlighet till andra forskare att studera
språket vidare.²²

Jag utgår ifrån att denna utgåva av dombok för Övre Satakunta 1623 har ett veten-
skapligt värde för många olika mottagargrupper – inte minst filologer och historiker.
Genom att man inom arkivväsendet har gjort stora framsteg i värnandet av gamla hand-
skrifter, med bland annat utveckling av mikrofilm och digitalisering, har behovet av
utgåvor i syfte att bevara dokumentet för eftervärlden minskat. Per Sörbom (1998:6)
påpekar att "[s]yftet med bevarandeverksamheten är idag inte längre detsamma som det
var för bara ett sekel sedan, metoderna är inte heller desamma, inte minst har den mo-
derna informationstekniken blivit ett ovärderligt hjälpmedel, även om den i sig självt
blivit ett problem ur bevarandesynpunkt". Därmed kan dock inte utgåvornas vikt i beva-
randesyftet förnekas – utgåvorna bidrar fortfarande till bevarandet av gamla värdefulla
källor. Redan Thomas Jefferson uppmanade att man skulle bevara gamla dokument "not
by vaults and locks which fence them from the public eye and use, in consigning them
to the waste of time, but by such multiplication of copies, as shall place them beyond
the reach of accident" (citerat enligt Stevens & Burg 1997:18).

En vetenskaplig utgåva som akademiskt lärdomsprov är ett nytt fenomen inom den
finländska nordistiken. Min avhandling pro gradu strävar efter att uppmärksamma denna
olägenhet inom disciplinen. Jag hoppas även att Henrik Williams (1998:66), professor
vid Uppsala universitet, inte har rätt då han hävdar att "[o]m inte de som sysslar med att
göra viktiga källor tillgängliga får vederbörlig uppskattning för sitt arbete, finns risken
att de tröttnar eller åtminstone att inte nya forskare lockas att syssla med denna typ av
uppgift". Jag vill bidra till att forskningens samt allmänhetens behov av lättillgängliga
och tillförlitliga utgåvor minskar. Jag anser att detta är en viktig uppgift, inte enbart på

²² För diskussion kring den språkliga kommentaren i utgåvor, se Lönnroth (2007d:41–42). Jämför med
Wiktorssons (2008:153) kritik i denna fråga. Jämför även med den språkliga (lingvistiska) kommentarens
omfattning och roll i *Records of the Salem Witch-Hunt* (Rosenthal 2009:64–90).

grund av utgåvornas kulturhistoriska uppgift, utan även på grund av deras tvärvetenskapliga karaktär. ”Utan korrekta utgåvor förmedlas det litterära och kulturella arvet inte vidare till följande generationer. Editionsfilologin har med andra ord också en viktig kulturell och nationell uppgift”, påpekar Lönnroth (2007c:119). Lönnroth (2007c:112) hävdar även att utgåvornas kvalitet samt kvantitet endast kan tryggas genom att dessa blir vanligare som akademiska lärdomsprov. Endast på detta sätt kan den vetenskapliga diskussionen föras vidare och föra med sig en professionalisering av disciplinen (för ett tvärvetenskapligt perspektiv på domboksforskning, se artiklarna i Lönnroth 2007a).²³

2.2 MÅLGRUPPER OCH BRUK

Var och en som gjort försöket [att forska i domböcker] vet att protokollen från rådhus- och häradsrätten är rikt givande – men ack så svårlästa och formmässigt ostrukturerade.

– Peter Olausson (2009:309)

Utgåvans målgrupp är andra filologer men även historiker (jfr syfte och målgrupp hos t.ex. Alvered 1996:13). Det är vanligt att icke-filologer (bl.a. historieforskare) använder sig av utgåvor i sin forskning, och detta bör filologer ta i beaktande i sitt arbete. Piia Einonen (2005:29) hävdar att domböckerna utgör den viktigaste och i princip den enda oavbrutna källan för 1500- och 1600-talets del (se även Saarenheimo 1994:153). Filologer, språkvetare, historiker och andra historieintresserade kan alla ha nytta av utgåvor, och meningen är att även den historieintresserade allmänheten (t.ex. släktforskare och hembygdsintresserade) kan använda och få nytta av denna utgåva.²⁴ Henrik Williams (1998:65) konstaterar att utgivning och bearbetning av gamla dokument har ett markant värde även för ortnamnsforskare.

²³ Inom anglosaxisk forskning är det enligt Lönnroth (2007d:20, not 15) emellertid helt acceptabelt att en utgåva fungerar som ett akademiskt lärdomsprov, ”inte minst därför att arbetet är så krävande”.

²⁴ ”Sukututkijaa kiinnostavat monista tuomiokirjojen aineiston rikkauksista ehkä eniten talojen omistuksia ja hallintaa koskevat tiedot” (Mäkelä-Alitalo 2004:119). Se även hemsidorna för Suomen Sukututkimusseura <<http://www.genealogia.fi/>> och deras diskussionsforum Suku Forum <<http://suku.genealogia.fi/>> för en inblick i släktforskningens popularitet och omfattning.

I detta arbete har jag strävat efter att betjäna alla ovannämnda målgrupper, genom att upprätta ett register i slutet av utgåvan. Det är osannolikt att forskare, som använder sig av denna utgåva, kommer att läsa igenom hela utgåvan, utan istället kommer de förmodligen att vända sig till registret för att hitta det som intresserar just dem – ”utgåvor är inte huvudsakligen böcker som man läser, de är böcker som man använder” (Lönnroth 2007d:47). Jag kommer att presentera mina principer i uppbyggandet av registret i slutet av utgåvan i samband med själva registret. En selektiv ordlista, som innehåller ”svåra” (framför allt latinska och juridiska) ord och uttryck, återfinns i bilaga 1. Utöver detta innehåller arbetet en länskarta från år 1650 över det aktuella området samt andra planscher, vars uppgift är att ge en bild av originalhandskriften mera i detalj. En karta som skulle presentera området i sin helhet, med därtill hörande socken-, by- samt gårdnamn, skulle i detta sammanhang ha spelat en informativ roll. Tyvärr finns inte en sådan karta tillgänglig, då området är så utspritt, utan läsaren hänvisas vidare, utöver kartan i plansch 1, till *Suomen historian kartasto* (Haapala & Toivo 2007) samt *Finlands historiska atlas* (Jutikkala 1959). De socknar som framkommer i själva domboksmaterialet (alltså de socknar där rättens sammanträden ägde rum år 1623) är Lempälä, Vesilax, Karkku, Tyrvis, Kyro, Birkala, Kangasala och Ruovesi. I dessa socknar ingår en hel del olika byar och gårdar, som vore intressanta att nämna, då det i största allmänhet är frågan om byar och gårdar som nämns i materialet. Jag kommer dock inte här att presentera socknarna vidare, utan hänvisar läsaren till registret där jag kommenterar alla de platser (socknar, byar, gårdar osv.) som framkommer i materialet (jfr Alvered 1996:13).

2.3 TEORETISK REFERENSRAM

Kravet på ökad tvärvetenskaplighet som på senare år vunnit terräng inom den akademiska världen kan ytterligare framföras som ett argument för effektiverad satsning på text- och editionsfilologi. Icke desto mindre intar diplomatisk textutgivning en marginell ställning inom dagens finländska nordistik.

– Harry Lönnroth (2007b:47)

I detta avsnitt presenterar jag avhandlingens teoretiska referensram. Utöver en genomgång av forskningslitteratur (2.3.1) presenterar jag även hur domböcker har använts som

källmaterial (2.3.2) och domboksutgivningens utveckling (2.3.3). Både den historiska och den filologiska forskningen där domboken fungerar som forskningsobjekt är framför allt i internationellt perspektiv tämligen omfattande. Min avsikt är inte att ge en fullständig översikt över allt som gjorts, utan jag tar upp studier som har relevans för min egen undersökning.

2.3.1 Litteraturgenomgång

Suomessa keskiajan historiaan liittyviä harvoja tekstieditioita ovat tehneet perinteisesti lähinnä filologit, mikä on johtanut historioitsijoiden keskuudessa editiökäytäntöjen ja -käsitteiden hämärtymiseen.

– Tuomas Heikkilä (2005:380)

Tuomas Heikkiläs uttalande är problematiskt på många sätt. Utgåvor är viktiga för olika mottagargrupper och behovet av utgåvor är slående inom flera olika discipliner. Därmed bör utgåvan även kunna jämföras med originalet och användaren måste kunna lita på att utgivaren är kompetent och redogör för sina metoder och redaktionella val. Så är dock inte alltid fallet vad gäller utgåvor som tidigare gjorts i Finland, som ”är i regel gjorda av historiker för historiker, även om man inte explicit angett sin målgrupp” (Lönnroth 2007d:21). Dessa saknar därmed enligt Lönnroth (2007d:21) ofta filologisk precision och redogörelse för metod. Till följd är inte dylika utgåvor vanligtvis filologiskt trovärdiga och saknar vetenskaplig akribi, då historikerna ofta saknar ”utbildning i språkhistoria och textfilologi” (Lönnroth 2007d:21, not 16). Lönnroth påpekar vidare att ”[f]ilologiska utgåvor är historiskt användbara men inte nödvändigtvis vice versa” och hävdar att det bästa resultatet nås med tvärvetenskapligt samarbete. Många forskare instämmer med Lönnroth i denna fråga, inte minst ovanciterade Tuomas Heikkilä (2005:382), själv historiker, som uttrycker att ”[h]istoriallinen ja filologinen lähestymistapa eivät kuitenkaan lyö toisiaan vääjäämättä korvalle”. Även Jonas Carlquist (2002:147) uttrycker sitt samtycke för tvärvetenskaplig forskning: ”Utgåvorna bör göras i samarbete mellan forskare från olika discipliner. Nordister, latinister, historiker, litteraturvetare och teologer bör gemensamt diskutera innehåll och layout”. Även Per-Axel Wiktorsson (2008:153) diskuterar denna fråga i sin recension av Lönnroths avhandling i

Arkiv för nordisk filologi. Han menar att det här föreligger ”stora kommunikationsproblem” som beror på misstro mellan disciplinerna. Enligt Wiktorsson bidrar även Lönnroth själv till misstron med sina ovannämnda synpunkter. Å andra sidan anser historiker att filologer ”noterar varje maskhål i papper och pergament” (Wiktorsson 2008:153). Att problemet beaktas och diskuteras är en god sak, men tudelningen och misstron försvinner dock endast genom faktiskt samarbete och lyckade projekt som räcker sig över disciplingränserna.²⁵

En annan krävande uppgift för utgivare är frågan hur man gör materialet lättare tillgängligt för forskning och den historiskt intresserade allmänheten i denna nya situation, där allt mer information förväntas stå till förfogande på Internet? Lönnroth (2007c:119) hävdar dock att ”de flesta forskare med all sannolikhet föredrar en ’traditionell’ bokutgåva framför en hypertext på datorskärmen”. Trots det kan det inte förnekas att situationen, till exempel för den traditionella bokutgåvans del, är annorlunda, än för låt oss säga hundra år sedan (då utgåvorna kan påstås ha levt sin guldålder). Likväl anser jag inte att utgåvor skulle vara på något sätt föråldrade eller onödiga i dagens läge. Tvärtom finns det forskare (och andra intresserade) som inte kan läsa gamla handstilar, och framför allt här kommer utgåvornas värde fram. Men vad är utgåvornas roll i denna ”nya” situation, där protokoll i allt högre grad görs tillgängliga för den stora allmänheten via digitalisering (jfr dock med mikrofilmerna)?²⁶ Det vore alltför förhastat att resonera att utgåvorna i detta ”nya” läge skulle vara onödiga och ”föråldrade”, utan snarare kan utgåvor och digitaliserad media befrämja och stödja varandra och göra dessa historiska källor lättare att använda och ännu intressantare.

En utgåva [...] skulle göras bäst i multimedia. [...] Utifrån texten och handskriften skulle läsaren kunna länka sig till information om historiska personer, termer och företeelser. Återigen skulle handskriften få liv, dess funktion och användning skulle återigen förändras. Ett projekt av denna typ kan givetvis ses som kostsamt och arbetskrävande. Ändå är jag personligen övertygad om att arbetet bör göras för att forskningen skall gå framåt. [...] [T]externa görs härigenom intressanta och aktuella för 2000-talets läsare. (Carlquist 2002:147.)

Filologer och utgivare bör inte glömma att den nya tekniken medför både nya utmaningar och möjligheter. Den nya digitala median kan till exempel hjälpa utgivaren att

²⁵ Se även Tanselle (1978/1990) för diskussion kring filologisk och historisk inriktad utgivning i USA.

²⁶ Se till exempel ”RAHAD - Ruotsin ajan henkilöhistoriallisten aineistojen digitointiprojekti” <<http://www.uta.fi/laitokset/historia/rahad/>> och Riksarkivets digitaliseringsprojekt (”Arkistolaitos – Digitointihanke” <<http://www.arkisto.fi/fi/arkistolaitos/tehtavat/hankkeet/digitointihanke/>>).

sammanföra en digitalversion till den traditionella bokutgåvan, och även göra sin utgåva tillgänglig på nätet.²⁷ Även Lönnroth (2007d:22) hävdar att ”elektroniska resurser som datatekniken och multimedia” kan vara lyckade hjälpmedel i att göra utgåvor tillgängliga för en större allmänhet. Ytterligare menar Lönnroth (2007d:47) att ”[e]n källutgåva som ligger till grund för filologisk och historisk forskning skall ges ut i traditionell bokform och gärna också i elektronisk form”.²⁸ Carlquist (2005:13) påstår dock i ett annat sammanhang att ”[t]rots den massiva digitala utvecklingen ser jag det fortfarande som en ouppnåelig vision att avancerad filologisk forskning skall kunna bedrivas framför skärmen. Så fort som man lämnar innehållet kommer man att behöva traditionella källor.” Förhoppningsvis kommer utgåvor dock i fortsättningen att gå mot en högre digitalisering utan att den traditionella bokutgåvans starka sidor förglöms. Jag önskar att traditionell och digitaliserad utgåva sida vid sida blir en norm, snarare än en specialitet. Jag hoppas även att de ”trendiga” digitaliseringsprojekten fortsätter att leva vidare och att dessa producerar allt mer digitaliserat material för forskares och allmänhetens glädje. Denna avhandling kommer i sin helhet att finnas (i pdf-format) på nätet.²⁹

Man kan närma sig en handskrift i många olika perspektiv allt från historia till konstvetenskap (Carlquist 2002:9). Jag har valt att studera mitt material ur ett filologiskt perspektiv med både textfilologisk och editionsfilologisk aspekt. Med detta menar jag att den forskade handskriften betraktas som en historisk artefakt, där den historiska uppgiften står i fokus.³⁰ Min filologiska metod som är kvalitativ till sin natur ser forskningsobjektet som en historisk artefakt som man ”mer eller mindre [kan] objektivt analysera och beskriva. Det gäller både dess konstnärliga form och dess elementära innehåll.” (Palm 2002:193.) Handskriften anses därmed vara intressant och värd studier och utgivning för sin egen skull. Till följd därav bör utgåvan ge läsaren en klar bild av handskriften och hur den kan antas ha använts. Detta betyder trots allt inte att analysen och tolkningen förblir enbart objektiv – ”[d]en en gång för alla givna tolkningen finns inte. Istäl-

²⁷ Se Dahlströms (2006:230–254) diskussion kring utgåvor och de digitala medierna. Se även Jonas Carlquists (2005) artikel ”Filologin via nätet”.

²⁸ Lönnroths utgåva finns tyvärr inte tillgänglig i elektronisk form – ”[a]v ekonomiska skäl har en digitaliserad version av originalet utelämnats” (Lönnroth 2007d:47).

²⁹ Avhandlingen kan läsas via ”Tampereen yliopiston tutkielmat” <<http://tutkielmat.uta.fi/>>.

³⁰ Jfr Carlquists (2005:12) deklARATION som hävdar att det litterära värdet i en utgiven text är marginell, och i stället bör intresset för handskriften som bruksföremål betonas. Han diskuterar vidare problemet kring digitala utgåvor jämfört med traditionella pappersutgåvor och menar att förståelse av en handskrift som bruksföremål endast kan fås ur en konkret textutgåva.

let måste varje tolkning betraktas som ett förslag till möjlig betydelse.” (Palm 2002:194.) Metoden är hermeneutisk med den primära uppgiften ”att klargöra hur tolkning går till och vilka villkor som gäller för tolkningsaktiviteter av olika slag” (Palm 2002:189–190). Utgivning är i slutändan en tolkningsakt och en utgåva alltid en läsning bland flera. Därmed anser jag att vetenskaplig utgivning inte är en exakt vetenskap vars metoder och resultat är fullt prövbara och återgivningsbara. Till följd därav skulle knappast två utgivare av en och samma handskrift leverera samma utgåva, även om de brukade samma metod och material (jfr med den traditionellt sett mera objektiva intentionalistiska utgivningen). (Dahlström 2006:215–228.)³¹

I min undersökning kommer jag att använda både Lönnroths (2007e, 2007d) och Zeth Alvereds (1996) doktorsavhandlingar som filologisk grund. Dessa å sin sida anlitar som filologisk, textkritisk och diplomatisk sekundärlitteratur bland annat *Den filologiske vitenskap* (Haugen & Thomassen 1990) och *Diplomatics* av Luciana Duranti (1998). Min filologiska metod grundar sig därmed på dessa tidigare filologiska utgåvor från Finland och Sverige. För att få en bredare inblick i filologins ”nya vindar” kommer jag att utnyttja, utöver de ovannämnda, det internationella storprojektet där häxförföljelseprotokollen från Salem 1692 utgivits (Rosenthal 2009). Detta arbete innehåller, utöver en kronologisk utgåva av alla dokument anknutna till häxförföljelsen (närapå tusen dokument), en historisk, en juridisk och en lingvistisk undersökning av materialet. *Records of the Salem Witch-Hunt* (Rosenthal 2009) är ett samarbete över disciplin- och landsgränserna, och ett svarar på många forskares krav på ökad tvärvetenskap och samarbete.

Den moderna utgivningstraditionen i Sverige och Finland kan påstås vara rätt annorlunda i hänseende till genomförande och motivering av metodologiska frågor. Jag använder Alvereds och Lönnroths ovannämnda avhandlingar som grund för detta påstående. Då den förstnämnda är relativt fåordig i sina förklaringar angående metod och syfte,

³¹ Jämför diskussionen kring termen *nyfilologi*. Termen kan vålla till besvär, då den innehåller terminologisk överlappning. För det första kan nyfilologi användas synonymt med ”nyspråklig” och för det andra med *materialfilologi*. Dahlström (2006:162) rekommenderar, för att undvika överlappning, användning av termen materialfilologi kontra nyspråklig istället för den problematiska termen nyfilologi. Även skillnaden mellan *ny filologi* och *nyfilologi* bör noteras. Den förra är motsatsen till den traditionella filologin och den senare koncentrerar sig på historiskt nya tryckta studieobjekt. (Se vidare Haugen 2004c:84–90; Dahlström 2006:162, framför allt not 458; Lönnroth 2007d:35–36.) För diskussion kring filologi som disciplin och term, se Söderberg (1992).

är Lönnroth däremot grundlig i denna punkt. Lönnroth själv kallar detta för den ”pedagogiska” sidan av sin avhandling. Rent vetenskapligt är ett transparent anföringssätt motiverat, då det ökar arbetets akribi och validitet.

Utgivningen av historiska urkunder har internationellt långa anor och lever stark i bland annat USA (se t.ex. Tanselle 1978/1990). *Documentary editing* är särskilt i USA ett livskraftigt forskningsområde inom den historiska disciplinen. För att få ett vidare perspektiv i uträttandet av själva utgåvan, har jag även använt anglosaxiska metodhandböcker som hjälp i min undersökning. Däribland kan nämnas till exempel P. D. A. Harveys *Editing Historical Records* (2001), Mary-Jo Klines *A Guide to Documentary Editing* (1998) och Michael E. Stevens och Steven B. Burgs *Editing Historical Documents: A Handbook of Practice* (1997), vilka alla är utarbetade av professionella utgivare. Vidare har jag anlitat G. Thomas Tanselles essäsamling *Textual Criticism and Scholarly Editing* (2003) och hans artikel ”The Varieties of Scholarly Editing” (1995).

2.3.2 Domboken som källmaterial

Under ungefär de senaste två decennierna har rättsprotokoll varit ett vanligt källmaterial för de mest skiftande studier i historia: om jordtransaktioner, om kriminalitet, om förhållandet mellan kvinnor och män, om mentalitet och attityder, om rättssystemet, eller om de rättsliga institutionernas plats i samhällets politiska system.

– Örjan Simonson (1999:13)

Enligt Petri Karonen (2007) har en av huvudlinjerna inom den historiska forskningen i Finland och Sverige under 1990- och 2000-talen varit historisk kriminologi.³² Kriminalitet i sin tur har forskats av såväl antropologer, biologer, psykologer, socialpsykologer som sociologer. Domböcker har emellertid forskats av filologer, språkvetenskapsmän och historiker bland annat i rätts-, social-, ekonom- och kulturhistorisk perspektiv. (Lönnroth 2007d: passim.)

³² En översikt över de undersökningar i Finland och Sverige under åren 1990–2005 med domböcker som primärkälla ges av Karonen (2007).

Den historiskt inriktade forskningen har strävat efter att definiera kriminalitet och dess allmänhet under olika tidsepoker, analyserat rättsuppfattningen under en viss tid med hjälp av böteslängder och domböcker, forskat i motiven bakom våldsbrott samt överskådat ett visst område och dess kriminalitet och rättsvård. I Norden, framför allt från och med 1980-talet, har forskning i kriminalitet varit i ett uppsving. Einonen skriver:

[t]uomiokirjat kokivat etenkin 1990-luvulla voimakkaan tutkimuksellisen renessanssin käsi kädesä uuden ajan alkupuolen tutkimuksen kanssa. Tässä yhteydessä varhaisemmat keskustelut tuomiokirjojen luotettavuudesta ”todellisuuden kuvaajina” ja eri tuomiokirjaversioiden paremmuudesta punnittiin uudelleen.³³ Kaikkiaan uuden ajan alkupuolen oikeusmateriaali on tarjonnut lähtökohdan monipuoliselle paikallisyhteisön tutkimukselle, sekä laajoille esityksille kulttuurin eri puolilta. Samalla lähdekeskustelun painopiste on vähitellen siirtynyt luotettavuuden mittaamisesta tulkitsemaan tuomiokirjatekstejä yhä suuremmassa määrin ajan maailmankuvan, subjektiivisen ja tietoisens valinnan, sekä paikallisyhteisön ja oikeusistuimen vuorovaikutuksen tuotteina.³⁴ (Einonen 2005:30–31.)

En klar tudelning har uppstått inom forskningen: den kvantitativa synvinkeln, som försöker formulera förändringar i kriminalitet på lång sikt samt en nyare, mikrohistorisk synvinkel, som fokuserar på forskningen av innehållet i kriminaliteten.³⁵

Man känner relativt väl 1600-talets allmänna historia, men däremot känner man bristfälligt historiens så kallade ”osynliga” sida, som berättar om människans allmänna föreställningar och ställningstaganden. Hurudan var människans vardag och hur löstes konflikterna mellan såväl män och kvinnor, föräldrar och barn, husbönder och tjänare som släktingar och grannar?

Inom populärhistorisk forskning har 1600-talet och medeltiden oftast framförts som en tid av osäkerhet och oro. Människan var rädd för kyla, hunger och olika sjukdomar, men hon var även rädd för mera abstraktare hot som döden, mörker och övernaturliga krafter (se t.ex. Klemettilä 2008). Hur såg då verkligheten egentligen ut i den glest bebyggda och samhälleligt rätt så homogena Finland? Var människorna rädda då de på morgonen begav sig till jobbet eller då de på kvällarna for på fest inne i byn – var Finland en trygk och fridsam eller en grym och farlig boplats?

³³ Se närmare t.ex. Renvall (1947:209–212), Virrankoski (1970:118–132), Karonen (1994:34–37).

³⁴ Se t.ex. Katajala (1994:63–68).

³⁵ För forskningstendenserna inom den historiska forskningen, se t.ex. Matikainen (1995:12).

Med hjälp av denna utgåva vill jag göra ovan ställda frågor och antaganden, om livet och människan på 1600-talet, lättare att svara på för framtida forskare. Hur mycket kan man egentligen säga om den ”gemene” mannen genom att forska i en dombok är dock en viktig fråga att tänka på. Enligt Gudrun Andersson (1998:47) har domböckernas ”förmåga att ge forskaren en ingång till en dåtida värld [...] gjort dem användbara som källor för historiska undersökningar av skilda slag, inte minst för att de kommer allmogens vardagsliv nära”. Dock visar domböckerna genom de mål som tas upp i tingen endast en sida av verkligheten. Det som hände utanför tinget, får forskaren inte direkt grepp om. Trots det berättar domböckerna om olika händelser och framför allt om människornas värderingar och mentalitet och om den politiska kulturen i allmänhet. Detta kan dock oftast endast läsas mellan raderna. Därmed borde innehållet i domböcker ses som ”fruktbar” istället för ”tillförlitlig”. Domböckerna berättar inte alltid vad som egentligen hänt, utan istället om berättarens förhållande till det som hänt. Skrivaren har därmed en viktig roll, eftersom det sist och slutligen var han som avgjorde vad som var av vikt. (Katajala 1994:65; Matikainen 2002:21; Einonen 2005:30.)

Människorna som påträffas på dombokens sidor är därmed inte karakteristiska för sin tid. Så kallat ”normalt” liv kan beskådas endast genom att läsa mellan raderna. Denna slags forskningskritik ses dock ofta i dagens forskningsläge som föråldrad. Undantagsfallen ses ofta som illustrativa forskningsobjekt, men skillnaden mellan verkligheten och det forskaren beskriver och analyserar är dock central. Domböcker bör därmed inte ses som dokument som avspeglar verkligheten, utan istället betraktas som text, som visar enligt vilka normer människorna levde i olika sammanhang (se t.ex. Matikainen 1995; Andersson 1998:48; Matikainen 2002.).

2.3.3 Domboksutgivning

De flesta texter från gångna århundraden, vare sig fornsvenska eller nysvenska, är inte bara i sig själva unika och därför värda att offentliggöras, [...] utan de fördjupar ytterligare vår förståelse för och kännedom om det förflutna, om det samhälle som under olika historiska perioder föregått vårt eget. Denna värld kan forskningen endast söka nå genom skriftliga källor som dessutom mestadels är sporadiskt bevarade. Till exempel [...] underrätternas protokoll eller så kallade domböcker [...] utgör en given empirisk grundval för många historiskt orienterade discipliner – rättshistoria, kulturhistoria, filologi och språkhistoria.

– Harry Lönnroth (2007b:48)

Gemensamt för alla mottagare – filologer som historiker – är att de förtjänar välgjorda, tillförlitliga källutgåvor. ”I dagens forskningsläge är forskaren i brist på adekvata textutgåvor nödd och tvungen att gå till originalen”, påpekar Lönnroth (2007b:49).³⁶ Vidare har bristen på tillförlitliga utgåvor lett till att vissa protokoll och utgåvor i allt för hög grad utnyttjas av många forskare (i Sverige bl.a. domböckerna/ tänkeböckerna för Arboga och Stockholm).

Filologiska utgåvor av gamla texter har inte några långa och etablerade traditioner i Finland.³⁷ Under slutet av 1800-talet och i början av 1900-talet har textfilologin haft ett starkare fotfäste inom den finländska nordstiken.³⁸ Inom den finländska domboksutgivningen har arkiverket spelat en central roll. Domboksutgivningen påbörjades i slutet av 1800-talet på Reinhold Hausens (1850–1942) initiativ. Han var själv upphovsmannen bakom den första domboksutgåvan i Finland. Den finländska domboksutgivningen kan dock påstå sakna någon egentlig vetenskaplig ”tradition”, och någon enhetlig metod eller kvalitet kan egentligen inte urskiljas. (För en omfattande genomgång av domboksutgivningens historia i Finland, se Lönnroth 2007b:52–57.)

³⁶ Jämför dock med Carlquists (2005) syn om relationen mellan original och utgåva. Han anser att en utgåva aldrig kan fullt ersätta originalet.

³⁷ Jämför med situationen i Sverige, där studiet av fornsvenska texter har långa traditioner, med bland annat *Samlingar utgivna av Svenska fornskriftsällskapet* (Lindell 2000:10). För en redogörelse om kulturarvet i svenska arkiv, se Tarkiainen (1998).

³⁸ Se vidare *Nordstikens historia i Finland* (Lönnroth 2004).

Harry Lönnroth (2007e, 2007d) gör genom sin avhandling *Ekenäs stads dombok 1678–1695* ett försök att återuppliva den textfilologiska traditionen i Finland. Avhandlingens roll som ett slags ”pionjärarybete” inom området kan inte förnekas och Lönnroth (2007d:119) själv hoppas att ”utgåvan ger anledning till andra liknande utgåvor av historiska primärkällor i Norden i allmänhet och i Finland i synnerhet”. Per-Axel Wiktorsson (2008:156), som recenserat Lönnroths arbete i *Arkiv för nordisk filologi*, anser att ”[f]örhoppningen är att detta utmärkta arbete skall bli ett mönster för kommande forskning och ett mål att söka nå upp till och eventuellt överträffa”. Enligt Peter Olausson (2009:309), som även skrivit en recension av Lönnroths arbete, berikas floran av tillgängliga svenskspråkiga utgåvor genom Lönnroths arbete och utgåvan är av komparativt värde för såväl språkforskare som etnologer samt för rättshistoriker och historiker. Vidare hävdar Olausson att Lönnroth lyckas i sitt arbete tala för en diskussion om metoder och utgåvornas potential som forskningskällor. Lönnroth själv hävdar att man bör fästa större uppmärksamhet på framför allt domböcker från 1600-talet, både genom bearbetade nyutgåvor och genom nya tidigare utgivna domböcker.

I Sverige drog flera utgivningsprojekt igång under 1800-talet, med *Svenskt Diplomatarium* i spetsen. Detta projekt och andra existerar än idag, men för forskarvärlden ligger dessa i en undanskynd tillvaro. Den svenska utgivningstraditionen har dock som regel koncentrerat sig på medeltida källor.³⁹

Flera nordiska projekt, med domböcker som källmaterial, har under de senaste åren dragits igång. Den äldsta av dessa är *Tingbokprojektet*, ett norskt storprojekt med forskning i historiska rättskällor, som fick sin början redan år 1987 vid Universitetet i Oslo.⁴⁰ *Medieval Nordic Text Archive* (MENOTA) är ytterligare ett nordiskt projekt som kan nämnas i detta sammanhang. Projektet har som mål ”å bevare, formidle og publisere middelaldertekster i digital form, og å utvikle de standarder som kreves for dette”.⁴¹

³⁹ För en översikt av svenska domboksutgåvor, se t.ex. Lennart Andersson Palms sammanfattningar (1984a:39–41, 1984b:6–9).

⁴⁰ För en redogörelse av projektet, se Sandvik & Sogner (2007). Projektet har även en hemsida på Internet, ”Tingbokprojektet” <<http://www.hf.uio.no/iakh/forskning/forskningsprosjekter/tingbok/>>.

⁴¹ Citatet är hämtat från hemsidan för *Medieval Nordic Text Archive* <<http://www.menota.org/>>. Jämför med projektet ”Diplomatarium Fennicum”, som haft som mål att överföra *Finlands medeltidsurkunder* till en databas på nätet <<http://193.184.161.234/DF/index.htm>>.

2.4 UTGIVNINGSPRINCIPER

Alla nationer vårdar och värnar sitt kollektiva minne, sitt kulturarv. Men den styrande ideologin bakom bevarandesträvandena och de metoder som brukas skiftar från land till land, liksom också traditionens historiska djup.

– Per Sörbom (1998:5)

Utgivaren bör sträva efter att i detalj redogöra för sina metodologiska principer och för de forskningsetiska förutsättningarna. Detta betyder tyvärr inte automatiskt att dessa principer följs under arbetets gång.

I min utgåva av dombok för Övre Satakunta 1623 är den ledande utgivningsprincipen att reproducera texten så originaltroget som möjligt. Följaktligen har stavning och interpunktion som använts av de ursprungliga skrivarna bibehållits, inklusive deras användning av versaler och förkortningar. Trots detta är inte alla bokstavstyper, med varierande storleksklass och prominens, återgivningsbara med den tryckta textens versaler och gemena. Dessutom kan begynnelsebokstäver vara annorlunda utformade än samma bokstavstyp inne i ett ord. Båda kan dessutom ha både emfatiska och icke-emfatiska former.

Genom en transkribering, som går ut på en konsekvent och diplomatarisk genomgång av primärkällan, gör jag en reproduktion av materialet – först på papper och senare på dator. Enligt Dahlström (2006:204) är *transkribering* ”textfångst, [...] [som] syftar till att fånga textnotationen i ett startdokument och föra över detta till ett måldokument”.⁴² Jag undviker någon form av normalisering av texten i form av till exempel tecken eller stavning samt strävar efter att göra så få ingrepp i texten som möjligt.

Den norske filologen Odd Einar Haugen (2004b:77–80) talar om tre olika typer av transkriberingar. För det första en transkribering som eftersträvar att vara faksimil. Detta betyder att alla tecken i handskriften kopieras troget, specialgrafer särskiljs från andra bokstäver, förkortningstecken återges och förkortningarna löses inte upp. Resultatet påminner därmed om en fotografisk faksimilutgåva. För det andra en diplomatarisk

⁴² Michael E. Stevens och Steven B. Burg (Stevens & Burg 1997:71) definierar transkribering emellertid enligt följande: ”[t]ranscription is the process of converting textual and nontextual elements of original documents into readable, publishable, typescript form. In so doing, editors strive to represent original documents faithfully.”

transkribering, som inte gör lika stor skillnad på den allografiska variationen. Utgivaren särskiljer därmed inte vanligtvis mellan olika typer av <s> eller dylikt. Vidare är förkortningarna utskrivna men markerade med kursiv stil. För det tredje nämner Haugen normaliserande transkribering, där utgivaren avstått från den ursprungliga variationen. Detta betyder i praktiken att ortografi korrigeras efter en grammatisk mall och förkortningar eller dylikt markeras inte. Min utgåva bygger genomgående på diplomatarisk transkribering (se 2.4.2 för en genomgång av mina redaktionella principer).⁴³

Som hjälpmedel i läsning av gamla handstilar har jag använt mig av handböcker avsedda för detta ändamål. Häribland använder jag mig av Anneli Mäkelä-Alitalos (2004) och Lars Svenssons (1974) verk. Även *Vanhat käsialat ja asiakirjat* (1977) och *Vanhojen käsialojen lukukirja* (Karonen et al. 1997) har varit nyttiga i transkriberingsarbetet, genom bland annat sina exempel på handstilar och bokstavstyper.

2.4.1 Forskningsetik

Når man går i gang med at udgive tekster som er opbevaret i gamle håndskrifter må det være fordi man tror at disse tekster er af interesse for andre end de få som besidder de evner og har fået den øvelse der skal til for at kunne læse skrift fra forsvundne århundreder, og de endnu færre som har lejlighed til at beskæftige sig med sådanne sysler. Til alt held har unge og optimistiske mennesker ingen anelse om de strabadser der venter dem når de sætter sig ned med de første forberedelser til en [...] udgave [...]; hvis de på forhånd vidste hvor lang tid de måtte ofre på dette forehavende, hvor mange tvivlsspørgsmål de måtte gruble over uden at nå frem til et uomtvisteligt resultat, og hvor mange faldgruber der var på vejen til målet, så var de sikkert aldrig begyndt.

– Ólafur Halldórsson (1988:11)

All textutgivning innebär vissa ingrepp i originaltexten – ”[m]an får inte bortse från att utgivaren trots allt skapar en ny text, en variant” (Lindell 2000:14). Här gör endast faksimilutgåvorna ett undantag. Carlquist (2002:146–147) poängterar att det ur en forska-

⁴³ För ytterligare diskussion kring olika transkriberingsmetoder, se Stevens & Burg (1997:71–83).

res synvinkel är motiverat att koppla en faksimilutgåva till själva textutgåvan.⁴⁴ Vidare framhäver han att handskrifter bör ges ut precis som de är. Alla korrigeringar som görs bör poängteras, alla anteckningar som finns i originalet skall synliggöras (även de i marginalen), även skiljetecknen skall följa handskriften.

Lönnroth (2005:89) hävdar att "[f]orskningsetik har på senare år kommit att inta en allt synligare roll i den akademiska världen från den elementära grundutbildningen till den mest avancerade forskarutbildningen". Utöver Lönnroth behandlar bland annat Jorma Kalela (2002:177–194) den etiska delen i forskning. Enligt Kalela bör man som forskare sträva efter att ge en rättvis bild av undersökningsobjektet. "En editionsfilologs i många avseenden unika möte med sina arkivaliska primärkällor och de val som han gör är förknippat med ett stort vetenskapligt ansvar, vilket förutsätter noggrannhet och metodisk styrka", hävdar Lönnroth (2005:90) fortsättningsvis. Ifall dessa mål inte kan uppnås har man brutit mot forskningsetikens principer.

En utgåva är i många fall lättare att använda och behändigare än originalet och i bästa fall tjänar utgåvan samma uppgift som originalet. Trots detta skriver Bernard Rosenthal (2009:15) i inledningen till *Records of the Salem witch-hunt* att "[t]hose doing very extensive research will, of course, recheck selected manuscripts themselves, but the edition should significantly ease the task of getting accessible, reliable information".⁴⁵ Tillförlitlighet och kompetens är dock av stor vikt, då ett fel i utgåvan kan mångfaldigas i fortsatt forskning. Lönnroth (2007d:21) hävdar att en försummande attityd till utgivning kan leda till direkt "förfalskning av historien" (om etik inom editionsfilologi, se Lönnroth 2005).⁴⁶ Ett annat öde som drabbar utgåvor är bristen på kritisk granskning och utvärdering av dessa. Enligt Williams (1998:66) beror detta å ena sidan på att dessa

⁴⁴ Min utgåva kommer inte att innehålla en faksimildel, utan i detta hänseende syftar jag vidare till det digitaliserade materialet och planscherna i slutet av utgåvan. För en filologisk beskrivning av materialet och en närmare diskussion kring det digitaliserade materialet, se kapitel 3.

⁴⁵ Jämför även med Jon Gunnar Jørgensens (2004:60.) utsaga: "Selv om de fleste i det daglige kan legge trykt faglitteratur til grunn for sitt arbeid, er all forskning innen faget i bunn og grunn basert på manuskriptene. Samlingene må derfor være tilgjengelige for forskere. En god tekstutgave kan i de fleste tilfeller dugge for forskeren. Om han trenger å komme nærmere kilden, vil kanskje en faksimileutgave hjelpe, eller hvis han er heldig, er gode bilder av manuskriptet lagt ut på Internett. Men tekniske reproduksjoner kan aldri fullt ut erstatte selve originalen, og det hender forskeren har spørsmål som han må til selve håndskriftet for å få svar på."

⁴⁶ Även Harvey (2001:34) poängterar vikten av en felfri utgåva: "a mistake in an edited text [...] amounts to falsification of what other scholars will regard as primary evidence, a virus that spreads errors in often unexpected directions over a long period".

arbeten ”ses som kompilatoriska snarare än som analytiska till sin natur” och att ”många potentiella recensenter [drar sig] för ett granskningsarbete som kan bli väl så tidskrävande som själva utgivningsarbetet”.

2.4.2 De redaktionella huvudprinciperna

Trots försök att i transkriptionen återge texten i handskriften så troget som möjligt, har denna måst manipuleras åtskilligt. Transkriptionen kan betraktas som en översättning från ett semiotiskt system (handskriften) till ett annat (utgåvan).

– Inger Lindell (2000:133)

Transkriberingen går ut på en konsekvent och bokstavstrogen genomgång av primärkällan. En första version av transkriberingen har jag utfört för hand på papper utgående från de fotostatkopior av originalet framställda av Riksarkivet, som jag har haft till min tjänst. Utifrån den grundläggande transkriberingsversionen har jag skrivit en reproduktion på dator samtidigt som jag i osäkra fall ännu kollationerat mot materialet. I vissa fall har användningen av en lupp varit till nytta, framför allt då skrivaren skrivit med ovanligt liten stil. Efter detta har jag kollationerat hela transkriptionen mot originalet förvarat i Riksarkivet.

Min reproduktion av originalet är i överensstämmelse med dagens textutgivningstraditioner och är därmed sid- och radrätt, med så få ingrepp i texten som möjligt. Transkriptionen är bokstavstrogen och fel i texten har återgivits orättade. Därmed kommer utgåvan att vara ortografiskt överensstämmande med originalhandskriften där inga tecken utelämnas. Jag kommer att följa så långt det bara är möjligt originalet vad gäller uppställningen av ord, rader, stycken och sidor. En sida i utgåvan motsvarar en sida i originalet. Nytt stycke markeras i utgåvan, där skrivaren verkar ha avsett ett sådant, men ett visst godtycke har därvidlag knappast kunnat undvikas.

Jag har även strävat efter att undvika någon form av normalisering av texten i form av stavning eller skiljetecken. I registret är person- och ortnamn trots allt normaliserade med tanke på att den möjliga användaren med stor sannolikhet är en historiker (se vidare själva registret för uppbyggandsprinciperna). Även spatium återges i enlighet med

originalets fördelning, varvid felaktiga skärskrivningar enligt dagens skrivregler inte är ovanliga. Svårbedömda fall i form av spatium förekommer, men i stort sett framträder spatium tydligt i originalet.

Det är uppenbart att handskriften följer ett helt annat system än det nuvarande bruket av versaler, därmed kan det periodvis vara svårt att avgöra om stor eller liten bokstav avses. Stora bokstäver (majuskler) i handskriften – så långt det nu är möjligt att avgöra om det rör sig om sådana – återges med versaler i utgåvan. Som bedömningsgrund i denna aspekt har använts form, ej storlek. Detta har lett till att vissa förstörade initiala bokstäver aldrig tolkats som majuskler. I de fall en bokstav är påfallande förstörad i initial position har dock versal valts. Särskilt svårt är det att avgöra skillnaden mellan majuskel och minuskel i fråga om <w>. Detsamma gäller initialt <i> och <j>. För <i> har jag valt minuskel då bokstaven har försetts med ett diakritiskt tecken och majuskel när ett sådant saknas i handskriften. För <j> har storleken fått bli avgörande, men subjektivitet har inte kunnat undvikas.

Utöver de principer som nämnts ovan kommer min utgåva att följa nedanstående åtta redaktionella principer⁴⁷:

- 1) Jag inför radnumrering i marginalen för att underlätta både transkriberingen och läsningen. Jag folierar hela utgåvan genomgående och tillägger den tillsammans med förkortningarna r och v (se vidare 3.2.5). Jag förser varje sida med ett huvud, där det tillsammans med folieringen (som ligger till höger) anges till vänster datum, läge, typ av ting och hand.
- 2) Förkortningar, suspensioner⁴⁸ och kontraktioner⁴⁹ är utlösta och vid utskrivningen av dessa har jag skrivit den del jag lagt till med kursiv. Detta gör jag i görligaste mån efter utskrivna former av respektive hand. Ifall en sådan form inte finns att hitta används en mera neutral form för den aktuella tiden (jfr Harvey 2001:46–56).

⁴⁷ Mina redaktionella principer är tillämpningar utav utgivningsprinciperna i Svensson (1974), Lindell (2000), Lundqvist (2001), Lönnroth (2007d) och *Records of the Salem Witch-Hunt* (Rosenthal 2009).

⁴⁸ SAOB (S 14693) definierar *suspension* som "(i fackspr.) om förkortningssystem i skrift, som innebär att en l. flera bokstäver i slutet av ett ord utelämnas (o. i äldre, i sht medeltida skrift därvid alltid ersattes av förkortningstecken l. punkt l. dyl. som 'hängdes upp' på den sista kvarstående bokstaven), avbrytning".

⁴⁹ Svensson (1974:44) definierar *kontraktion* som "utelämnande av bokstav eller bokstäver inuti ett ord".

- 3) Att skilja mellan <y> och <ij> är problematiskt men jag gör skillnad genom att skriva dessa som <ij> (rak stapel) samt <y> (böjd stapel). Jag anger även olika paleografiska varianter av <s>, genom att ligaturen <ß> används för långt <s> (<ss>). Däremot skiljer jag inte rakt <s>, som förekommer i mitten av ord från lågt slut-<s>, som förekommer i slutet av ord.
- 4) Bindestreck återger jag genom likhetstecknet = och ifall det saknas i slutet av en rad tillägger jag det inom hakparentes [-] för att underlätta läsningen.
- 5) Struken text markerar jag genom att stryka texten i fråga, ~~struken text~~.
- 6) Ord skrivna med latinsk stil återger jag i utgåvan med spärrad stil, l a t i n s k s t i l (jfr med principerna hos Allén 1965:XLVI).
- 7) Hakparentes [] använder jag runt bokstäver eller ord som är svåra att tolka – på grund av ett veck i pappret, en bläckfläck eller eftersom teckenformerna i sig själva är tvetydiga. Därmed tilläggs skador i handskriften som går med stor sannolikhet att avgöras vad som förlorats inom hakparentes och kommenteras i fotnoten. Större skador i materialet eller ifall en eller flera på varandra följande bokstäver är oläsliga bortom rimlig tvivel utmärker jag med att utrymmet mellan parenteserna fylls med punkter som, så långt det är möjligt, tar det utrymme i anspråk som den förlorade texten skulle ha gjort.
- 8) Sådana drag i skriften som kan vara av vikt kommenterar jag i fotnoter. Jag kommenterar bland annat personer, orter och företeelser, framför allt där jag anser att de hjälper förståelsen av texten. En företeelse som en gång kommenterats lämnar jag i fortsättningen okommenterad, detta för att utgåvan inte skall bli alltför belastad med notsiffror. Trots allt kan läsaren nå önskad information via registret, som upptar alla kommenterade ord samt person- och ortnamn. I fotnoterna kommer jag även att kommentera diverse fall där jag anser att det vore av vikt för att ge en trogen bild av originalet (t.ex. skador i papperet eller bläckskador samt förmodade läsarter, konjekturen). Kommentaren kommer dock inte att ta upp några skrivfel eller dylikt som finns i skriften. (För diskussion om kommentarer, se bl.a. Tanselle 1972/1990; Kline 1998:211ff.)

3 HANDSKRIFTSBESKRIVNING

Vill vi uppnå en djupare förståelse för en viss typ av dokument, räcker det inte att plocka upp dem i isolation, vrida och vända på dem och sedan ge en beskrivning av deras framträdelseform, struktur och kännetecken. Vi behöver också försöka förstå varför dokumenten ser ut som de gör, vilka funktioner de avses fylla, vem som har konstruerat dem för vilken publik och i vilka syften.

– Mats Dahlström (2006:10–11)

I detta kapitel kommer jag att fördjupa mig i renoverad dombok för Övre Satakunta 1623–1627 som forskningsobjekt med särskild tyngdpunkt på domboksåret 1623. Detta gör jag genom att bland annat diskutera sambandet mellan termerna renovation och koncept samt genom att presentera materialet mera i detalj. Enligt G. Thomas Tanselle (1995:18) är handskriftsbeskrivningen av vikt i en tillförlitlig vetenskaplig utgåva. Vissa detaljer i originalhandskriften är svåra att återge för läsaren (t.ex. papper, bläck eller detaljer i skrivarens handstil) och därför måste utgivaren redogöra för dessa detaljer noggrant. Varje detalj kan ha relevans för texttolkningen.

3.1 HANDSKRIFTENS HISTORIA

Viktiga upplysningar om äldre tid får vi genom föremål, som har bevarats i ursprungligt skick eller i avbildningar till våra dagar. Det gäller såväl bruksföremål som konstföremål. Ännu viktigare för kännedomen om gångna tider är dock de texter, som finns kvar i original eller avskrift. För att avvinna sådana texter mesta möjliga information är det viktigt att utforska deras proveniens eller ursprung så noggrant som möjligt.

– Per-Axel Wiktorsson (1992:29)

Primärmaterialet för arbetet är den renoverade domboken för Övre Satakunta 1623 (KO a:1 i Riksarkivet). SAOB (D 1915) definierar *domboksrenovation* som ”jur. afskrifvande o. insändande af underrätts dombok till hofrätt”. En renoverad dombok har renskri-

vits utifrån ett koncept innan den skickats till hovrätten för revision (Lönnroth 2007d:26). De domböcker som för 1600-talets del bevarats till vår tid är huvudsakligen renovationer. De ursprungliga konceptdomböckerna har bevarats egentligen först från och med 1700-talet och idag förvaras de i lands- och stadsarkiven.

Enligt Einonen (2005:31), vars forskningsobjekt är Stockholms tänkeböcker, skrevs det egentligen tre olika versioner av en dombok – en konceptversion, som skrevs medan tingsförhandlingarna pågick, en renskriven dombok, som förblev i häradets förvar samt den för överrätten skickade renoverade domboken, som även fungerade som en redogörelse för häradsrättens verksamhet. Ett liknande resonemang kan läsas hos Orrman (2007:47) som ”särskiljer konceptdomböcker, renskrifter för domarens eget behov samt lagläsarens renskrifter för häradshövdingen”. Orrman skriver även att ”en besegrad renskrift av tingsförrättarens privata dombok skulle förvaras i häradskistan, det vill säga häradets arkiv”.

Juhani Saarenheimo (1994:153) lyfter fram att renovationerna rätt väl motsvarar konceptdomböckerna. Karonen (1994:37) däremot hävdar att alla fall som behandlats vid domstol inte skrevs ner i renovationen. Hans slutsats grundar sig på jämförelser mellan koncept och renoverade domböcker ifrån Åbo under 1620-talet. Saarenheimo menar att skillnaden mellan koncepten och renovationerna ökar med tiden. Från renovationerna börjar man utelämna till exempel vidimationer av dokument, bouppteckningar samt från och med 1700-talet även protokollsutdrag. Efter år 1864 hittar man i renovationerna endast de ärenden som behandlar frågor om ägande och fast egendom, ägo-gränser, jorddelning, arv samt bouppteckning. Övriga mål som togs upp i rätten kom att nämnas bara kort. Systemet med renovationer och koncept sida vid sida var i bruk fram till år 1979. (Saarenheimo 1994:153.)

Enligt Orrman (Orrman 1994:89) har texten och språket i koncepten förenklats och formulerats om då koncepten omskrivits till renovationer. Lönnroth (2007d:26) menar att man under denna process fäste ”utöver på det judiciella innehållet också uppmärksamhet på formen”. Vad som utelämnats och förändrats i omskrivningsprocessen vore därmed speciellt intressant för den filologiska forskningen. De ursprungliga konceptdomböckerna har dock i många fall gått förlorade i 1681 års brand i Åbo (Saarenheimo

1994:153; se även Orrman 2007:54). Detta gäller även koncepten för dombok för Övre Satakunta 1623.

På Riksarkivets statsarkivarie Reinhold Hausens initiativ började man år 1883 överföra domböcker från Åbo till det nuvarande förvaringsstället i Riksarkivet. Därmed är största delen av de finländska domboksserierna idag förvarade i Riksarkivet i Helsingfors. En stor del av de domböcker som förvaras i Riksarkivet är mikrofilmade. För närmare information om domböckerna i finländska arkiv, se Orrman (1994, 2007).

Den helhet som domboksåret 1623 hör till, nämligen dombok för Övre Satakunta 1623–1627, förvaras idag i Riksarkivet med signum KO a:1. Domboken ingår i arkivenheten Häradsrätternas renoverade domböcker, i serien Övre Satakunta domsaga med gränsåren 1623–1785.⁵⁰ Domboken är mikrofilmad och mikrofilmen återfinns med signum ES 1962 (1623–1627). Det material jag har använt som grund för transkriberingen är fotokopior av mikrofilmerna. Detta har tyvärr försämrat läsbarheten i viss mån, och i dessa fall har kollationering mot originalet varit nödvändig. Dombok för Övre Satakunta 1623 har även digitaliserats av RAHAD-projektet vid Tammerfors universitet. Även Riksarkivets digitaliseringsprojekt har digitaliserat alla domböcker, i första hand de från 1600-talet, fram till slutet av år 2009. Jag har därmed använt dessa digitala material vid sidan av fotokopiorna. Jag rekommenderar att även läsaren använder sig av såväl RAHAD-projektets som Riksarkivets digitaliseringar vid sidan av utgåvan för att få en fullständigare förståelse och ”upplevelse” av originalet (jfr faximilutgåva).⁵¹

3.2 FYSISK UTFORMNING OCH LAYOUT

Min beskrivning av handskriften följer den av Monica Hedlund (1992) presenterade beskrivningsmetoden. Jag försöker ge en så fullständig bild av materialet som möjligt

⁵⁰ Ylä-Satakunnan tuomiokunnan renovoidut tuomiokirjat 1623–1627, KO a:1 Varsinaisten asioiden pöytäkirjat, del av arkivenheten Kihlakunnanoikeuksien renovoidut tuomiokirjat i serien Ylä-Satakunnan tuomiokunnan renovoidut tuomiokirjat.

⁵¹ För det digitaliserade materialet och för tilläggsinformation om RAHAD, se ”RAHAD - Ruotsin ajan henkilöhistoriallisten aineistojen digitointiprojekti” <<http://www.uta.fi/laitokset/historia/rahad/index.html>>. För mer information om Riksarkivets digitaliseringsprojekt, se ”Arkistolaitos – Digitointihanke” <<http://www.arkisto.fi/fi/arkistolaitos/tehtavat/hankkeet/digitointihanke/>>. Riksarkivets digitaliserade material kan nås via ”Ylä-Satakunnan tuomiokunnan renovoidut tuomiokirjat – Varsinaisten asioiden pöytäkirjat 1623–1627 (KO a:1)” <http://digi.narc.fi/digi/hae_ay.ka?ay=1655256.KA>.

genom att behandla materialfrågan (3.2.1), vattenmärken (3.2.2), läggbeskrivningen (3.2.3), textsidans utseende, skriften och den konstnärliga utsmyckningen (3.2.4, för de tre sistnämnda dragen). Utöver dessa behandlar jag handskriftens paginering och foliering (3.2.5). (Termerna enligt Hedlund 1992:138–143.)

Den tekniska uppbyggnaden av en handskriven kodex är tämligen lik uppbyggnaden av en modern, tryckt bok. Bladen är sydda samman i små häften, som i sin tur är bundna samman till ett block – ett *lägg*. Ett lägg består av papper som vikts samman i en bunt. Om pappren är till exempel fyra stycken blir resultatet ett häfte på åtta blad, alltså sexton sidor. Grunden till att det normalt handlar om åtta blad är att man med denna mängd fortfarande får ihop en kompakt enhet, som låter sig vikas vackert ihop, utan att det blir för stora spänningar i fogen. Dock förekommer både mindre och större lägg, till exempel i slutet av kodexen för att få sidorna att gå jämnt ut.⁵² (Jørgensen 2004:31.)

3.2.1 Yttre skick och utseende

Handskriften, som i sin helhet omfattar åren 1623–1627, är en kodex inbunden i skinnomslag. Pärmens är av beigefärgat skinn, med vissa avtryck på fram- och baksidan från andra verk. Inbindningen är i gott skick, där endast ryggens övre del har skadats genom en reva. På omslagets pärm står skrivet ”Dombook” med brunt bläck (se vidare plansch 2 för en helhetsbild av dombokens pärm). På ryggomslaget finns anmärkningar från fyra olika tidpunkter. Överst, vilket även kan förmodas vara den äldsta anmärkningen, står med brunt bläck ”[Öfre] Satacu[nda] [H]är[e]dz Doo[m]boc pro An[no] 1623, [16]2[4], [1]625, [1]626 ock [1]627”. Under skriften finns ett ornament (se plansch 3). Längre ner på ryggen hittar man en inklistrad lapp med tryckt text (”YLÄ-SATAKUNTA, Övre-Satakunta, 1623–1627.”). Därunder hittas en modernare röd klisterlapp med texten ”KÄYTTÖKIELTO”. Längst ner återfinns med svart bläck det gamla signumet nn1.

Kodexen är cirka 21 cm bred, 32,5 cm hög och 4,5 cm tjock till yttermått och därmed uppbyggd i folioformat.⁵³ Handskriften är uppbyggd av lumpapper som är ljus-

⁵² För en genomgång av läggen i dombok för Övre Satakunta 1623–1627, se 3.2.3.

⁵³ Folioformat är det största bokformatet, vilket innebär att en sida upptar hälften av ett helt ark (Jørgensen 2004:40–42).

brun till färgen och av jämn god kvalitet. Handskriften är i ett tämligen gott skick, med relativt få skador. Ett fåtal sidor är fuktskadade, men detta försvårar inte läsningen i någon mån (digitaliseringen har dock lidit av detta och fuktskadorna döljer texten på dessa ställen). Likaså finns inga senare reparationer. Mindre hål och skador finns inte, men papprens yttre kant har i vissa fall skadats en del. I stort sett är dock handskriftens blad oslitna och i många fall rör det sig endast om förlust av ett eller annat tecken. I sådana fall är det ofta lätt att med stor säkerhet avgöra vad som förlorats (se avsnitt 2.4 för en genomgång av mina redaktionella principer i sådana fall).

Handskriften är inte dekorativ utan den har snarast blivit skriven i ett funktionellt syfte och varit ämnad som en brukshandskrift. Med *brukshandskrift* avser jag en handskrift där innehållet varit det väsentliga, inte formen. Bläcket är huvudsakligen brunt men även svart bläck förekommer. Bläcket är väl bevarat, men det är såpass tjockt att skriften på vissa ställen syns relativt väl genom pappret och försvårar läsningen.

Handskriften består sammanlagt av 190 blad. Utöver dessa blad återfinns i början av domboken en innehållsförteckning av domboken i tryck (som tar i anspråk 4 sidor), som följer uppställningen ifrån *Alioikeuksien renvoidut tuomiokirjat. Arkistoluettelo 205*. Därefter följer en äldre innehållsförteckning (även den inte ursprunglig, vilket kan konstateras utifrån pappret). Denna inleds med ett titelblad, med texten ”Övre Satakunta härads Ordinarie dombok 1623–1627.” (se plansch 4). Texten är skriven med svart bläck och innefattar totalt 3 blad (inklusive titelbladet).

3.2.2 Vattenmärken

Till en utgåva av en [...] handskrift, som helt eller delvis består av papper, hör en redogörelse för de i handskriften förekommande vattenmärkena.

– Anna Larsson (1971:XVII)

Nationalencyklopedin (1991) definierar *vattenmärke* som ”genomskinligt mönster på papper”. Svensson vidgar definitionen av vattenmärken (eller vattenstämplar⁵⁴) som ”figurer eller mönster i papperet, vilka märks när detta betraktas i genomfallande ljus”. Enligt Svensson (1974:24–25) är vattenmärken viktiga i dateringssyfte, för att ett visst vattenmärke används endast en kort tid. Således kan en odaterad handskrift dateras till ungefär samma tid som en daterad med samma vattenmärke. Eftersom handskriften i fråga kan dateras på andra grunder, är en ingående forskning av vattenmärkena i dateringssyfte inte betydelsefull. Därmed nöjer jag mig med en översiktlig presentation av vattenmärkena i lägg 1. Som referens för vattenmärkena har jag använt C. M. Briquets (1923/1991) uppslagsverk *Les Filigranes*.⁵⁵

Dombok för Övre Satakunta 1623 innehåller rikligt med vattenmärken. Alla vattenmärken i lägg 1 är likadana och de är konsekvent placerade i mitten på sidan. Bilden på vattenmärket föreställer en profilbild av ett lejon med krona innanför en dubbelcirkel med krona högst upp (se plansch 5). Följande sidor har vattenmärke: fol. 2, 3, 5, 6, 10, 11, 12, 14, 18, 19, 21, 23, 27, 28 och utöver detta ett löst blad mellan fol. 31 och 32. Därmed är i princip alla ark vattenmärkta, förutom bladen 4 och 20, där det motsatta bladet är bortskuret och har förmodligen varit den med vattenmärket. Tyvärr upptar Briquet inte ovannämnda vattenmärke i sin samling. Närmast ifrågavarande vattenmärke kommer Briquets nummer 1939, i gruppen *Lion au nom de Aussig*. Förhastat vore dock att mena att pappret ifråga därmed skulle komma ifrån staden Aussig i nuvarande Tjeckien (Ústí nad Labem, ty. *Aussig an der Elbe*).

Som ett exempel på vattenmärken som förekommer senare i domboken, har jag valt att presentera den på sidan mellan fol. 149 och 150 (sidan är tom och ofolierad). Vattenmärket föreställer en båge med dörr som ligger mellan två tretinniga torn med fönster

⁵⁴ *Nordisk familjebok* (1926) definierar *vattenstämpel* enligt följande: ”Vattenstämpel 1. F i l i g r a n (ty. *wasserzeichen*, fr. *filigrane*, eng. *water-mark*), i papper anbragta genomskinliga teckningar, siffror, bokstäver e. d., som synas tydligt, först när man håller papperet mot ljuset.”

⁵⁵ Även Lönnroth (2007d:72) använder Briquets verk i sin avhandling. Wiktorsson (2008:154) kritiserar dock detta i sin recension: ”Det är tveksamt om detta är ett korrekt vetenskapligt förhållningssätt. Dels saknar Briquet uppgifter om Skandinavien, men vi kan inte utesluta att en viss del av pappret i domboken är skandinaviskt. Dels slutar Briquets framställning med 1500-talet, medan domboken är från 1600-talets slut.” Tyvärr är även jag ”nöd och tvungen” att använda mig av ifrågavarande verk, då det inte finns något ”bättre” verk till förfogande. Här måste dock poängteras att uppslagsverket är omfattande och det lägger fram omkring 16 000 vattenmärken. Tyvärr saknas även en utredning om 1600-talets vattenmärken i Finland.

(se plansch 6). Även detta vattenmärket ligger på mitten av sidan. Briquets nummer 15950, i gruppen *Deux et trois tours*, kommer närmast detta vattenmärke, men även andra vattenmärken i denna grupp liknar den i domboken.

3.2.3 Läggbeskrivning

Den inbundna kodex som utgör dombok för Övre Satakunta 1623–1627 innehåller totalt fem papperslägg. Som grund upptar varje domboksår ett eget lägg.⁵⁶ År 1623 är ett exempel härpå och året ingår därmed i sin helhet i lägg 1 (fol. 1–31). Lägg 2 upptar endast vinter- och sommaringen från år 1624 (fol. 32–79). Lägg 3 upptar slutet av år 1624 samt vintertingen år 1625 (fol. 80–110). I lägg 4 ingår slutet av år 1625, år 1626 i sin helhet samt en stor del av år 1627 (fol. 111–173). Slutet av år 1627 återfinns i lägg 5, som även innehåller svar och förklaringar på hovrättens anmärkningar (fol. 174–190). Var och en av läggen har fogats samman men en tunn, vit tråd. Tabell 1 presenterar översiktligt alla läggen i domboken.

Tabell 1. Läggens fördelning i domboken

Lägg	Tidsperiod	Foliosida i domboken
1	3.3.1623–10.2.1623	1–31
2	10.1.1624–2.10.1624	32–79
3	10.11.1624–7.4.1625	80–110
4	14.11.1625–11.6.1627	111–173
5	14.6.1627–14.8.1627	174–190

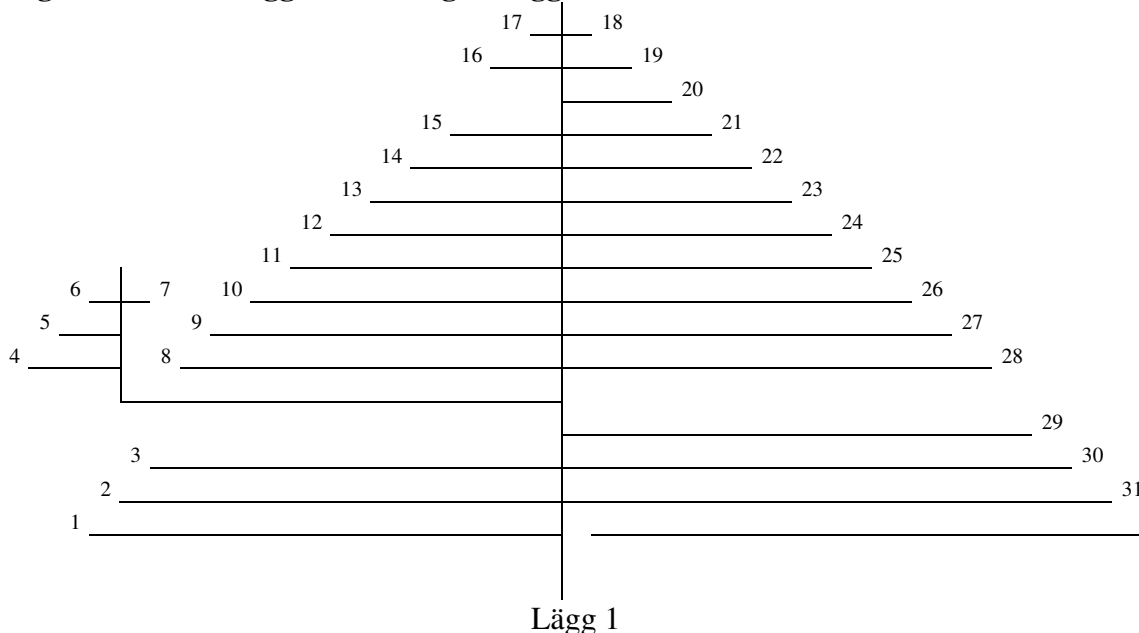
Jag kommer här att beskriva endast lägg 1 i detalj. Det intressanta i lägg 1 är att tingen inte är i kronologisk ordning och att det överhuvudtaget inte ingår några höst- och våring i materialet.⁵⁷ Sammanlagt består domboksåret 1623 av 32 blad (av vilka det sista inte är folierat), närmare bestämt 63 sidor (22 är med i utgåvan). Av dessa innehåller 5

⁵⁶ Märk dock att ett domboksår inte nödvändigtvis sammanfaller med ett kalenderår. Som exempel härpå är år 1623, som inte följer kronologisk ordning, utan istället börjar med vintertingen i mars och slutar med rannsaknings- och inskrivningsting i januari och februari. Det lär även ha varit en praxis att skriva de ordinarie tingen först och därefter följa med rannsaknings- och inskrivnings ting. Se även not 57.

⁵⁷ Enligt Einonen (2005:31, not 89) var det ovanligt att domböcker utarbetades utifrån ett kalenderår, eftersom traditionellt började ett tjänsteår utifrån valborgsmässoafton.

sidor ingen text överhuvudtaget.⁵⁸ Figur 1 presenterar den grafiska sammansättningen av lägg 1 (för information om läggbeskrivning, se Hedlund 1992:138–140).

Figur 1. Grafisk läggbeskrivning av lägg 1

Lägg 1 består av 18 ark och 32 blad (fol. 1–31). Det motsatta bladet till fol. 1 är löst, utan text och foliering. De motsatta bladen till blad 4, 5, 20 och 29 är skurna bort. Mellan foliosidorna 3 och 8 finns ett mindre ”lägg”.

3.2.4 Textsidans utseende, skriften och den konstnärliga utsmyckningen

Textens fördelning på sidorna och sidornas layout varierar under domboksåret 1623 relativt lite. Sidorna har genomgående marginaler, framför allt vid sidans vänstra kant (någon högermarginal finns i regel inte). Vänstermarginalens bredd är relativt regelbunden och den är mellan 4–6 cm bred. Texten innehåller inga marginallinjer. Radantalet per sida är mellan 30 och 40 ifall sidan är fylld med text. Radavståndet är runt 5 cm och texten i genomsnitt 1 cm hög. Mellanrummen mellan varje notis varierar från en rad till inget mellanrum alls. Marginalteckningar samt tillägg i texten förekommer i varierande

⁵⁸ Av de 32 bladen är 28 försedda med text på både recto- och verso-sidan. Tre blad har text endast på recto-sidan (fol. 15v, 23v, 27v har ingen text) och en har ingen text överhuvudtaget (sidan efter fol. 31 har ingen text och är lös).

omfattning, och de är numerärt få (se vidare avsnitt 4.2 för skiljaktigheter i skrivarhändernas textfördelning).

Texten är karakteristiskt rätt så enkel och innehåller få ornament och anfanger. Här gör dock ingressen till varje enskilt sammanträde ett undantag. Ofta är hela första raden av ingressen skriven med större latinsk skrift. Även varje ny paragraf och mål börjar med en större och något mer stiliserad bokstav. Jag kommer dock inte att kommentera stilistiska drag i själva utgåvan. Domboken innehåller i viss mån även kustoder⁵⁹, dock endast ifall ett mål fortsätter till följande sida. Kustoderna kommer jag att ange normalt på egen rad i utgåvan.

Dombokens beseglingen är regelbunden och varje lägg är besegrad. Sammanlagt innehåller domboken 8 sigill. Sigillen är av två olika storlekar – större, som är cirka 3,5 cm i diameter, och mindre, som har en diameter på cirka 2 cm (ett signet). Jag använder ordet sigill i tal om både större och mindre sigill. Varierande har en eller två sigill använts vid försegling. Sigill har tillsammans med underskrifter brukats i syftet att bekräfta domstolens beslut. I domboken är sigillen skyddade med ett pappershölje och de har bevarats i relativt gott allmänt skick. Sigillet på fol. 31v har dock inget skydd och det är därmed skadat (nästan hälften har försvunnit, se plansch 7). (För Kristoffer Perssons sigill, se Blomstedt 1958:439, bild 59 och 60.)⁶⁰

Sigill förekommer ofta tillsammans med en underskrift, dock inte alltid. Även om en underskrift påträffas betyder detta inte nödvändigtvis att personen i fråga själv skrivit under dokumentet. Underskrifter försedda med det diplomatariska specialtecknet *manu propria* kan dock förmodas vara egenhändigt skrivna – så kallade autografer. I tabell 2 presenterar jag alla sigill och underskrifter som förekommer i domboken 1623–1627. (Lönnroth 2007d:80.)

För en klarare bild av materialet både utseende- och uppbyggnadsmässigt hänvisar jag läsaren vidare till själva utgåvan i kapitel 5 samt planscherna som återfinns i slutet av avhandlingen, men även bildmaterialet på nätet.

⁵⁹ Svenssons (1974:24) definition av *kustod* lyder enligt följande: "[v]arje sida var i nedre högra hörnet vanligen försedd med en kustod, dvs följande sidas begynnelseord eller begynnelsestavelse, för att kontrollen av sidornas ordningsföljd skulle underlättas".

⁶⁰ Se även Juha Sinivaaras sigillsamling, "Juha Sinivaaran sinettisivut" <<http://www.juhasinivaara.fi/sinetit.html>>.

Tabell 2. Sigill och underskrifter i Övre Satakunta dombok 1623–1627

Sigill	Foliosida i domboken	Diameter	Datering	Färg	Innehåll	Underskrift
1	31v	2 cm	Birkala, 16.1.1624	Svart	Kristoffer Perssons sigill	–
2	78r, till vänster	3,5 cm	Åbo, 22.2.1625	Svart		–
3	78r, till höger	2 cm	Åbo, 22.2.1625	Svart	Kristoffer Perssons sigill	Kristoffer Persson, <i>manu propria</i>
4	107v, till vänster	3,5 cm	Övre Sa- takunta, 20.2.1626	Svart	Häradssigill	–
5	107v, till höger	2 cm	Övre Sa- takunta, 20.2.1626	Svart	Kristoffer Perssons sigill	–
6	146r	2 cm	Viiala, 2.2.1627	Svart	Kristoffer Perssons si- gill, avbildar monogrammet C[hristoffer] P[eerßon] med två hjär- tan under	Kristoffer Persson, <i>manu propria</i>
7	185v	2 cm	Birkala	Svart	Kristoffer Perssons sigill	–
–	189r	–	–	–	–	Endast Kristoffer Perssons un- derskrift, <i>manu propria</i>
8	190r	2 cm		Svart	Kristoffer Perssons sigill	–

3.2.5 Paginering och foliering

Domboken är genomgående folierad, och folieringen återfinns på recto-sidans övre kant.⁶¹ Det är dock svårt att avgöra om folieringen är ursprunglig (se vidare Jørgensen 2004:32–33). Recto-sidan (högersida eller ”på framsidan”, förkortas r) anges genomgående i domboken i högra övre ytterkanten, medan verso-sidan (vänstersida eller ”på baksidan”, förkortas v) inte folierats överhuvudtaget.

Dombokens foliering är felfri, dock markeras endast recto-sidan, vilket betyder att det inte förekommer några förkortningar efter folieringen i originalet. Vissa (blanka och lösa) blad har dock inte folierats, bland annat sista sidan i lägg 1 (bladet mellan fol. 31 och 32) är utan foliering. I min utgåva följer jag den ursprungliga folieringen hämtad ur domboken. Jag kommer att markera folieringen genomgående med foliosidans nummer tillsammans med förkortningarna r och v. Således betyder till exempel 5r femte bladets högersida (framsida) och motsvarar med modern paginering sidan 9. Löpande paginering blir sedvänja först under nyare tiden. (Om recto- kontra verso-sidor, se Svensson 1974:23–24.)

3.3 INNEHÅLL

Därmed är vi framme vid det som de flesta katalogisatörer trots all kodikologisk skolning betraktar som sin viktigaste uppgift, nämligen innehållsredogörelsen. [...] Innehållsavsnittet torde vara det som man i specialstudier kan formulera och organisera som man själv vill.

– Monica Hedlund (Hedlund 1992:145)

Virrankoski menar att domböckernas innehåll under 1600-talet i princip fylldes av tre olika slags ärenden – *administrativa mål*, *tviste- och civilmål* och *brottmål* (Virrankoski 1970:118). För det första är tingen den administrativa institution där man proklamerar olika statliga ärenden och fordringar. Enligt Virrankoski hör olika gemensamma eko-

⁶¹ Jon Gunnar Jørgensen (2004:32) beskriver skillnaden mellan *paginering* och *foliering* enligt följande: ”Det finnes to systemer for sidetelling i bøker og håndskrifter: *foliering* (nummerering av blad) og *paginering* (nummerering av side)”.

nomiska ärenden (t.ex. skötsel av den gemensamma skogen, övervakning av svedjan och fiske) samt frågor om skatteförvaltningen (t.ex. frågor om exekutionsbeslut och ödegårdar) till denna grupp. Hit hör även beslut om olika autonoma frågor, som till exempel underhållet av lokala, gemensamma byggnader (kyrkor och prästgårdar). För det andra upptar domböcker upplysningar om tviste- och civilmål. Hit hör olika ekonomiska frågor, som till exempel skiftesmål och arvskiften. För det tredje beskriver domböckerna olika brottmål, som till exempel egendoms- och våldsbrott. (Jfr *Hämeen historia*. 2, 2, *Noin vuodesta 1540 vuoteen 1721* 1960:77–78.)⁶²

Sammanlagt består domboksåret 1623 av 20 sammanträden: i Lempälä satt man ting under året 1623 två gånger (3.3.1623 vinterting och 18.6.1623 sommaring), i Vesilax två gånger (17.3.1623 vinterting och 19.6.1623 sommaring), i Karkku även två gånger (19.3.1623 vinterting och 5.6.1623 sommaring), i Tyrvis däremot tre gånger (21.3.1623 vinterting, 7.6.1623 sommaring och 10.2.1623 rannsaking och anskaffning av knektar, dvs. inskrivning), även i Kyro tre gånger (24.3.1623 vinterting, 9.6.1623 sommaring och 22.1.1623 rannsaking och anskaffning av knektar), i Birkala tre gånger (26.3.1623 vinterting, 11.6.1623 sommaring och 25.1.1623 rannsaking och anskaffning av knektar), i Kangasala tre gånger (28.3.1623 vinterting, 16.6.1623 sommaring och 29.1.1623 rannsaking) och i Ruovesi två gånger (13.6.1623 vinter- och sommaring och 28.1.1623 rannsaking och anskaffning av knektar).⁶³

Domboken börjar på foliosidan 1r med vintertinget i Lempälä socken den 3 mars 1623. Redogörelserna är samlade läggvis och under varje lägg tas målen upp härad för härad, dock inte alltid i den ordning som tingen hållits inom lagsagan. De rättsliga sammanträdena är genomgående uppbyggda på samma vis och därmed följer uppläggningsordningen av varje ting en viss ordning. Varje härad och ting börjar med en inledning. I ingressen presenteras när sammanträdet äger rum, vem som är närvarande och i vilken socken sammanträdet försiggår. Ingresstexten har dock i vissa fall förkortats genom en hänvisning till föregående ting.⁶⁴ Därefter presenteras den sittande nämnden med en lista över nämndemännens namn och ort. Därpå följer själva rättsmålen, var och en skilt

⁶² För en populärvetenskaplig översikt om innehållet i 1600-talets domböcker, se Mäntylä (1969).

⁶³ För en översiktlig genomgång av sammanträdena under domboksåret 1623, se tabell 3.

⁶⁴ Ingressen slutar i vissa sammanträden med texten ”PraeSentibus ut suPra” (= i närvaro av de samma som ovanför, min översättning).

presenterade i en egen paragraf, förmodligen i den ordning som de har avgjorts vid det aktuella tinget. I regel slutar varje enskild rättsmål med att de tolv i nämnden eller lagmannen fastställer domen. Här varierar mellan två olika bekräfningsutsagor, antingen ”Effter 12 Mans Ransakan” eller ”Och the 12 Woro der faste ååd”. (Jfr Wiktorsson 2007 för hur Upplands lagmansdombok 1490–1494 är upplagd.)

Skillnaden mellan olika socknar år 1623 vad gäller antalet brottsmål eller brottstyper är inte påfallande. Mest behandlade man så kallade tviste- och civilmål, där största delen består huvudsakligen av ekonomiska frågor samt skuld- och arvsärenden. Utan undantag behandlades även tvister om markanvändning och nyttjanderätt. Tviste- och civilmålen uppgjorde genom hela året minst 40 procent av alla mål, och sammanlagt upptog denna grupp till och med över 70 procent av alla ärenden. Alla andra brottsmål är marginella i jämförelse med de ovannämnda. Motsättning till statsmaktens eller kyrkans beslut och fordringar uppgjorde även en betydande del – dock endast 12 % av alla mål. Även våldsbrotten upptog en väsentlig del, och omfattar 8 procent av målen.⁶⁵ Därmed kan konstateras att ärendena i tinget relativt ofta bestod av små (mark)tvister grannar emellan eller för obetalda skulder.

Särskilda brottstypers vanlighet återspeglar dock förmodligen inte den ”egentliga” kriminaliteten i olika socknar. En stor del av brotten lades aldrig inför rätten av olika skäl. Antingen kunde brottsparterna välja en lösning utanför tinget eller så blev brottet aldrig uppdagat. Även tidpunkten och tiden mellan två ting samt avståndet till tingsplatsen kan förmodligen räknas vara orsaker till att vissa fall inte fördes till tinget. Hur stor andel sådana fall utgjorde av de vid tingen upptagna fallen är dock omöjligt att räkna ut. Skillnaden mellan den faktiska brottsligheten och vid den vid tinget registrerade brottsligheten kallas ofta för *mörkertalet*.⁶⁶ (Se vidare bilaga 2 för mål i Övre Satakunta år 1623, och vidare information om kategorierna ovan.)

För en helhetssyn över de stora dragen i brottslighetens utveckling i Finland och Norden kan Heikki Ylikangas (1991) och Petri Karonens (1996) artiklar rekommenderas. Heikki Ylikangas sammanfattar brottslighetens utveckling i Finland under 1500- och 1600-talen i *Historisk tidskrift* 2/1991. Petri Karonen å sin sida refererar situationen

⁶⁵ Se Ylikangas (1996) för diskussion om problematiken kring våldsbrottens utveckling i Finland.

⁶⁶ För ytterligare diskussion om mörkertalet, se Andersson (1998:48–49).

i de finländska städerna under 1540–1660. Vidare beskriver Eva Österberg (1991:150–165) och Margit Løyland (1991:331–337) brottsligheten i Sverige respektive Norge.⁶⁷

Även om min genomgång av brottstyperna och deras vanlighet inte är fullt jämförbar med tidigare forskning, på grund av varierande räkne- och kategoriseringsprinciper, kan vissa iakttagelser göras. Med Seppo Aaltos (1996:53, 227) undersökning som grund kan man konstatera att Borgå läns brottsstruktur var helt olik den i Övre Satakunta. I Borgå uppgjorde olika motspänstigheter och skyldighetsförsummelse största delen av brotten. Enligt Lönnroth (2007d:158) var den största gruppen i Ekenäs, mellan åren 1678 och 1695, de så kallade administrativa målen (61 % av alla mål). Utifrån Olli Matikainens (1995:34–35, samt bilagor) undersökning av brottsstrukturen i Kexholms län (1618–1651) framkommer, att de största enskilda kategorierna där består av tvister om markanvändning och nyttjanderätt (25 %) samt ekonomiska frågor och skuld- och arvsärenden (21 %). Marginalen till de andra grupperna är dock inte i Kexholms län lika stor som i Övre Satakunta. Enligt Österberg och Lindström (1988: passim) är den största brottskategorin i Vadstena (åren 1602–1610) våldsbrotten, med sin andel på 37 procent av alla mål. I samma undersökning konstateras att den största kategorin i Stockholm (åren 1623–1624) är de ekonomiska brotten med 29 procent av alla mål. Även i Stockholm var våldsbrotten vanliga (27 %).⁶⁸

⁶⁷ För jämförelse mellan kriminalitet i Sverige och andra länder, se Österberg & Lindström (1988:40–66, 151–160).

⁶⁸ För en genomgång av de administrativa målens andel i Stockholm åren 1580–1636, se Einonen (2005:20).

4 SKRIVARHÄNDERNA

[K]irjurit ja heidän persoonallinen tyyliensä kirjata asioita muistiin vaikuttivat tuomiokirjojen luonteeseen. Hehän olivat viime kädessä se suodatin, joka valikoi ja muotoili kertomuksen tapahtumista jälkipolville, tosin tämän yleensä tuskin tiedostaen. [...] Tässä suhteessa onkin tehtävä varaus tuomiokirjojen totuudellisuuden suhteen, sillä tuomiokirjat muodostuivat aina viime kädessä kirjurin subjektiivisesta näkemyksestä todellisuudesta ja tapahtuneesta.

– Pia Einonen (2005:33–34)

I dombok för Övre Satakunta 1623 kan man urskilja två olika handstilar. Därmed kan jag konstatera att domboken är skriven av två händer, dock så att en av dessa händer (här kallad hand A) är den huvudsakliga skrivaren. Till följd därav kan jag även konstatera att hand B i detta sammanhang bara skrivit ett fåtal olika notiser – dels den på sidorna 6v och 7r och dels de på sidorna 20r, 21v och 21r.⁶⁹

Det är ovanligt att man kan sammankoppla en skrivarhand, förutom möjligen till namnet, tillbaka till en historisk person (Svensson 1974:43; Lönnroth 2007d:84). Så är även fallet i dombok för Övre Satakunta 1623, där skrivaren inte identifierar sig till exempel i början av varje sammanträde. Däremot nämns två skrivare till namnet i två olika notiser. Jakob Larsson identifieras som sockenskrivare på fol. 9r, där han agerar som utmätare i ett brottmål. Utöver Jakob Larsson nämns häradshövdingsskrivaren Claes Jakobsson (fol. 9v), som är verksam som syneman och rannsakar i ett mål.⁷⁰

Utöver Jakob Larsson och Claes Jakobsson nämns under domboksåret 1624 även två andra häradsskrivare, i Karkku (Nils Jöransson, 12.–13.11.1624, fol. 83r) och i Tyrvis (Eskil Andersson, 15.–16.11.1624, fol. 84v). Enligt Juhani Piilonen (2007:653) var Nils Jöransson häradsskrivare i Övre Satakunta mellan åren 1604 och 1615. Eskil Andersson fungerade i samma uppgift under åren 1624–1625.

⁶⁹ För diskussion om skrivarhänderna A och B, se avsnitt 4.2.

⁷⁰ För diskussion kring skrivarna i häxförföljelseprotokollen i Salem, se Rosenthal (2009:69–71).

Det är oklart ifall någon av de ovannämnda är skrivare (hand A eller hand B) för 1623 års del. Ofta anlidade de officiella häradsskrivarna hjälpkraft och därmed betyder det inte direkt att häradsskrivaren själv skulle ha avfattat samtliga protokoll under ett givet år. Möjligt är dock att häradsskrivaren skulle ha redigerat koncepten och även övervakat själva renskrivningen av protokollen. Det senare utförda renskrivningsarbetet ansågs ofta mindre krävande än skrivarbetet av det egentliga konceptet, som skulle skrivas samtidigt som tinget pågick. (Lönnroth 2007d:87, 91; för häradsskrivarna i Övre Satakunta, se Piilonen 2007:653.)

Utöver de ovannämnda officiella häradsskrivarna kan man fråga sig ifall huvudskrivaren (hand A) skulle kunna vara lagläsaren Kristoffer Persson, som vikarierade som härads hövding i närpå alla ting år 1623 och undertecknade eller beseglade varje lägg (se vidare tabell 2)? Antagandet att hand A är Kristoffer Persson kan motiveras genom att domboken börjar med utsagan ”Anno 1623 denn 3 Martij hölt iagh Criståffer Peerßonn” (Övre Satakunta dombok 3.3.1623, fol. 1r i utgåvan, skriven av hand A). Ordformen ”höll jag” (skriven i jagform) kan anses syfta på att den som förde pennan skulle vara Kristoffer Persson. Samma slutsats kan göras utifrån läggens avslutningsfragment, även de skrivna av hand A. Som exempel på detta har jag valt avslutningsfragmentet för lägg 1, där Kristoffer Persson förser domboken med sitt sigill:

Bekennes iagh Christåffer Peerßonn LaghLäsare Udj Öffuere-Satagunden heredett och härmedh gör Witterligitt Att Denne Dombook är Wiß och Oförfalskadh, och åhr grunneligen Ransackatt aff the 12 i Nembden, hwar Sochn för sigh Deßtill Wißå Trycker iagh medh mitt Signett här Wnder, effter Heredh Signett bleff fördh till Swerige till Herre daghane⁷¹, datum Birckala den 16 Januarij, Åhr 1624 (Övre Satakunta dombok, fol. 31v.)

Det bör dock påpekas att i det här fallet finns inte någon underskrift vid sidan av sigillet, som skulle bekräfta hypotesen. Däremot har avslutningsfragmentet, skriven av hand A, för år 1624 del (lägg 2, fol. 78r) utöver två sigill en egenhändig underskrift av samma hand med specialtecknet *manu propria* (se vidare kapitel 3.2.4 om sigill och underskrifter i domboken). För en försäkring av hypotesen borde handstilen jämföras med domböcker från andra socknen och landskap där Kristoffer Persson tjänstgjort som lagläsare

⁷¹ SAOB (H 838) beskriver *herredag* enligt följande: ”(i fråga om sv. förh. numera bl. *hist.*) urspr. o. eg. benämning på riksmöte i vilket bl. de andliga o. världsliga stormännen deltog; i Sv. under 1500- o. 1600-talen, stundom ännu under 1700-talet, äv. användt om större riksmöten vid vilka äv. lägre frälsemän, borgare o. bönder voro närvarande (i denna bet. under 1600- o. 1700-talens lopp småningom ersatt av RIKSDAG); förr äv. om andra möten mellan stormän (från samma land l. olika länder)”.

(t.ex. Tavastland). Därutöver kunde det vara berättigat att forska vidare i hur situationen förhåller sig under åren 1624–1627 (och om ytterligare skrivare nämns i detta material)?

Det förblir därmed oklart vilka skrivarna är. I domboksmaterialet hittar man fyra olika namn, som alla identifierats som skrivare, men trots allt kan det inte med säkerhet försäkras att någon av dem skrivit en viss del av domboksåret 1623 (att person X är hand A eller B). Jag utgår dock från att hand A är Kristoffer Persson och att hand B är någon av de ovannämnda (härads)skrivarna: Nils Jöransson, Eskil Andersson, Jakob Larsson eller Claes Jakobsson.

Man kan även fråga sig hur dombokstexten har uppstått? Det kan utan osäkerhet konstateras att den knappast har skrivits ner i sin nuvarande form under själva tinget, utan att domboken är istället en renskrift – en renovation (se vidare kapitel 3.3 för diskussion om renovationer). Därmed har skrivaren troligen gjort anteckningar under tingets gång och sedan byggt renovationen på dessa anteckningar. I det avseendet är det motiverat att fundera på hur och med vilka termer händelsen har nerskrivits – vems röst är det egentligen som kan läsas på dombokens sidor? Utsagorna och andra tolkningar bör alltid relateras till den rådande tankevärlden – dess värderingar och normer. Utsagorna är ofta även kortfattade och ger föga akt på det kringliggande samhället. Enligt C. C. Sjödén (1950:183) kan t.ex. den politiska osäkerheten i Stockholm år 1520 inte läsas på dombokens sidor, utan tingets verksamhet fortsätter som om ingenting hänt. (Einonen 2005:32.)

Troligt är även att läggen skrivits var och ett för sig vid olika tidpunkter, då avslutningsfragmenten är daterade klart senare än sammanträden i läggen (se tabell 1 och tabell 2). Därmed kan läggen tänkas vara skrivna vid (eller tidigare än) tidpunkten för besegling och de möjliga underskrifterna. Man kan vidare spekulera vem som skrivit koncepten och om det överhuvudtaget är fråga om en och samma person. Ifall det handlar om *en* skrivare (möjligen häradsskrivaren) skulle detta betyda att han åkt runt i socknarna (tillsammans med lagmannen eller domaren)? Ett annat alternativ är att alla koncept, efter att de var och en för sig skrivits under tingets lopp, senare samlats ihop. Därmed skulle en renoverad (och renskriven) version av koncepten skrivits på ett ställe av en och samma person (eller i detta fall två personer, hand A och B) och beseglats och undertecknats senare. En annan intressant fråga är var domboken är skriven? Ifall den

ovannämnda hypotesen om renovationen håller streck skulle domboken därmed ha skrivits på de ställen som framgår av tabell 2. (Jfr Wiktorsson 2007:94.)

4.1 SKRIVAREN OCH HANS ÄMBETE

Tingbøkene er sorenskriverens embetsprotokoller, ført i pennen av ham under selve rettsforhandlingene. Sorenskriveren var satt til å hjelpe bøndene på ting med deres oppgaver innenfor rettsstellet. [...] Etterhvert ble han selv den hovedansvarlige. Både retts- og sosialhistorikere kan i ettertid si seg stor takk skyldig.

– *Historisk tidskrift* 2/1991

Enligt 1500-talets principer hade varje fogde som medhjälpare en skrivare samt en viss mängd fogdemän, vanligtvis fyra eller fem. Fogdemännen förde skattepengarna över till Sverige och uppbar skatter och kvarskatter utav bönderna, det vill säga hjälpte fogden i alla ärenden. Vad man dock inte vet är ifall fogdemännen i själva verket var mer i häradsskrivarens tjänst än i fogdens. (*Hämeen historia. 2, 2, Noin vuodesta 1540 vuoteen 1721* 1960:68.)

Häradsskrivarens främsta uppgift var – som även namnet säger – att föra protokoll vid rätten, ta hand om skrivningsarbeten, avskrivning och kontroll av skattelängder, kvittoskrivning och så vidare. Detta arbete krävde kunnighet och omsorgsfullhet, så på 1600-talet fanns det inte allt för många som klarade av uppgiften.⁷² Ett synligt beroendeförhållande mellan fogden och skrivaren är ofta uppenbar och därmed betydde byte av fogde ofta även byte av skrivare. Samma skrivare kunde naturligtvis stå i tjänst för många fogdar, tjänsten var alltså inte bindande. Skrivaren kunde dock även bytas till en annan under en fogdes tjänstetid, dock troligen endast i samband med byte av räkenskapsår eller i dödsfall. (*Hämeen historia. 2, 2, Noin vuodesta 1540 vuoteen 1721* 1960:68–69.)

Från och med 1570-talet nämns ofta även underfogdar och underskrivare i kvitton och i räkenskapsböcker. Detta berättar om att fogdens och medhjälparnas arbetsuppgif-

⁷² T.ex. i Tavastehus tjänstgjorde sjutton olika män som häradsskrivare under åren 1572–1599 (*Hämeen historia. 2, 2, Noin vuodesta 1540 vuoteen 1721* 1960:68).

ter växte i mängd, för undertjänstemännen fick sköta uppgifter som tidigare hade hört till själva fogden. På 1600-talet blev det allt vanligare att arbetet som häradskrivare sågs som en träningstjänst i strävan efter fogdetjänsten. (*Hämeen historia. 2, 2, Noin vuodesta 1540 vuoteen 1721* 1960:69–70.)

Häradskrivarnas position stabiliserades under 1600-talet och de blev tjänstemän, med klart givna uppgifter, i en administrativ hierarki. Slutligen anslöts skrivarna till det administrativa systemet i slutet av 1650-talet, då de slutade vara fogdens ”underställda” och började få betalt som kronans tjänstemän. (*Hämeen historia. 2, 2, Noin vuodesta 1540 vuoteen 1721* 1960:70.)⁷³

4.2 SKRIVARNAS STIL OCH PALEOGRAFIN

What previously may have appeared to be random or erratic linguistic variation between the documents can now in many cases be attributed to choices made by different recorders.

– Matti Peikola (Rosenthal 2009:69)

Paleografi är enligt Odd Einar Haugen (2004a:175) ”studiet av gammal skrift – ikkje berre sjølve skrifta, men også skrivereiskapane og skrivematerialet”. Lars Svensson (1974:17) definierar paleografi som ”vetenskapen om äldre tiders skrivkonst och skrivarter och dessas historia, särskilt vetenskapen om de medeltida handskrifternas skrift (dess beskaffenhet, läsning och tolkning)”. Enligt Svensson (1974:17) är paleografins tre huvuduppgifter ”att identifiera eller särskilja en handstil från andra liknande stilar [...] att bestämma en handskrifts ålder då dateringsuppgifter saknas i texten samt [...] att tolka texten”. Därtill skulle Per-Axel Wiktorsson (2008:155) tillägga ”ett fjärde *att*: att söka identifiera skrivaren”. (För ytterligare diskussion om filologins och paleografins uppgifter, se Wiktorsson 2006:11–20.)

Uppgift nummer ett (1), identifieringen av handstilarna, har gjorts enligt nedanstående principer. Uppgift nummer två (2), dateringen av handskriften, är inte i detta fall av betydelse, då materialet redan är daterat. Uppgift nummer tre (3), ”att tolka texten”, är

⁷³ För stadsskrivarens uppgifter, se Karonen (1995:86ff) och Lönnroth (2007d:84ff).

däremot aktuell och den konkretiseras i själva utgåvan där tolkningen stödjas av kommentaren i fotnoterna. Wiktorssons tilläggsuppgift, ”att söka identifiera skrivare”, har inte slutgiltigt lyckats med, men vissa vetenskapliga antaganden återfinns i kapitel 4.

Jag gör inte anspråk på att ge en fullständig bild av skrivarnas piktur, utan försöker visa de skiljaktigheter som skrivarehänderna har sinsemellan. Enligt Lönnroth (2007d:99) är inte detta heller den primära avsikten för en modern utgåva.

Jag har använt mig av Hedda Gunnengs (1992) metod med tanke på att kunna skilja olika skrivare åt samt för att kunna bevisa att en och samma skrivare skrivit ett visst protokoll. Hennes arbetsmetod baserar sig på analys av ductus⁷⁴, skriftvinkeln, formatet, skriftens tyngd och skrivtecknens form. I urskiljningssyftet har jag, tillsammans med Gunnengs metod, utgått ifrån att det istället för analys av ett flertal bokstäver hos skrivarna, numera är ändamålsenligare att särstudera vissa specifika bokstäver, i synnerhet <g> och <w>. <g> kan ha rak eller sned hake och den kan antingen vara en- eller tvårummig (med två öglor). Däremot kan <w> skrivas på flera sätt, spetsigt eller rundat, med eller utan diakritiskt tecken samt med eller utan ögla på första stapeln eller de två första staplarna. Även om dessa två bokstäver delvis lättar identifiering och särskildring av olika händer, är dock även andra bokstäver karakteristiska för skrivarna. Som även Lönnroth (2007d:100, 116) hävdar är analysen av till exempel <g> inte lika viktig och riktgivande för en 1600-talstext som för en medeltida skrift. (Alvered 1996:31.)

I min beskrivning av skrivarehänderna anlägger jag först en allmänare överblick av handen, varefter jag diskuterar de paleografiska huvuddragen som skrivarehanden kännetecknas av. Då det handlar om en handskrift är det naturligt att det finns undantag i skrivarnas drag, inte minst på grund av naturlig variation och de fel som skrivarna har gjort.

Skrivarna i dombok för Övre Satakunta 1623 använder karakteristiskt sig av den så kallade nygotiska kursiven. I Sverige var denna skrift den egentliga nationalskriften ända in på 1800-talet. Denna stil är karakteristiskt en högerlutande kursiv, där bokstäverna jämfört med tidigare skrifter sammanbinds allt mer, har färre förkortningar, har en

⁷⁴ *Ductus* är skrivarens sätt att skriva ett tecken, framförallt penndragens ordningsföljd och riktning (den dåtida skrivpennan kunde inte föras obehindrat i alla riktningar).

omfattande bruk av öglebrytning⁷⁵ och ett nytt utseende för somliga bokstäver. Förutom de ovannämnda stilistiska dragen är det utmärkande att inga regler för användandet av stora bokstäver finns under denna tid. Därmed är det emellanåt svårt att avgöra om liten eller stor bokstav avses. De få latinska orden är skrivna med latinsk eller humanistisk stil och alfabet. (Svensson 1974:47–48.)

4.2.1 *Hand A*

När man ska urskilja de enskilda händerna finner man snart att några av dem är mycket karakteristiska och lätta att särskilja, medan andra måste undersökas närmare vad gäller de enskilda bokstavsformerna.

– Zeth Alvered (1996:31)

Hand A, som förmodligen är Kristoffer Persson, skriver med en vårdad och liten kursiv och använder både svart och brunt bläck. Under domboksåret 1623 har hand A producerat 57 sidor (fol. 1r–32r, undantag fol. 6v–7r och 20r–21r) med skrift och är därmed den klart dominerande handen. Det allmänna intrycket är att hand A:s stil är vårdad och noggrann. Handstilen är liten, rak och låg, dock rätt så odecorativ. Kustoder förekommer på varje sida där notisen fortsätter till följande sida. Layouten är genomgående noggrann, detta gäller såväl ingressen som marginalen. Rättelser och kasseringar i texten är få (fol. 1v, rad 3 och fol. 3r, rad 40) och dessa markeras av skrivaren genom överstrykning. <g> är relativt lika både för hand A som hand B och båda använder både en- och tvårummiga <g>. Hos hand A är <w> karakteristiskt spetsigt och har diakritiskt tecken, då den hos hand B är rundare och utan diakritiskt tecken. Även första stapelns ögla skiljer <w> åt hos de två skrivarna, då öglan förekommer hos A men inte hos B. Se plansch 7 för ett prov på hand A:s handstil.

⁷⁵ Öglebrytning innebär att en ögla bildas mellan själva bokstavskroppen och den sista stapeln i bokstaven i fråga.

4.2.2 *Hand B*

[U]ppgiften att skilja skrivarehänder åt [...] är svår och mycket arbetskrävande.

– Monica Hedlund (1992:142)

Hand B, som är oidentifierad (se dock diskussion om förmodade skrivare i kapitel 4), skriver med en tjockare och mer kursiverad stil än hand A. Hand B har producerat fem (5) sidor skrift (fol. 6v–7r och 20r–21r) och är därmed klart en bihand i domboken. Det allmänna intrycket är att hand B:s stil är mindre vårdad och noggrann än hand A:s. Handstilen är lutande, liten och låg, dock större än hos hand A. Kustoder förekommer på varje sida (dock inte på de sista sidorna hand B skrivit, fol. 7r respektive 21r). Layouten är karakteristiskt ovarsammare än hos hand A, detta gäller såväl ingressen som skrivstilen. Marginalen innehåller rätt många ingrepp, men trots detta är vänster marginal genomgående rak. Rättelser i texten finns egentligen inte men skrivaren använder sig av asterisk på ett flertal ställen i texten (fol. 7r, fol. 20v och fol. 21r) som hänvisar till text som står i marginalen. Det långa <s> avskiljer sig från hand A:s motsvarande genom att halsen hos det långa <s> för hand B:s del är böjd åt vänster då böjningen för hand A:s del är mot höger. Ringen över <å> är rundare och i regel sluten, då den hos hand A är öppen och mindre rund. Till skillnad från hand A använder hand B mer förkortningar och bland annat det allmänna förkortningstecknet förekommer rätt flitigt. Se plansch 8 för ett prov på handstilen för hand B.

5 DIPLOMATARISK UTGÅVA MED KOMMENTAR

Arkivdokumentationen skiljer sig i några hänseenden från övriga kulturminnen. Den förvaras dold för ögat i arkivens magasinsutrymmen och den förutsätter historiska förkunskaper, språkkänsla och ibland färdighet i paleografi för att öppna sig. Den berättar om det förflutna på ett annat sätt än visuellt omedelbart synliga konstverk, föremål eller byggnader. Men för den som behärskar arkivforskningens hantverk är den rika informationsskatten en stor källa till upptäckarglädje. Det behöver inte hemlighållas, att varken den nuvarande eller den äldre forskningen har haft kapacitet att behandla varje dokument som förvaras i arkiven. Dörrarna står fortfarande öppna för dem som vill göra fynd i arkiven!

– Kari Tarkiainen (1998:39)

Detta kapitel kommer att innehålla den diplomatariska utgåvan med kommentar. Uppställningen av utgåvan följer originalet både sid- och radrätt (se avsnitt 2.4 för en presentation av utgåvans redaktionella principer). Tabell 3 presenterar hur domboksåret 1623 är uppbyggd och de motsvarande sidorna i utgåvan (jfr Wiktorsson 2007:92–93).

Tabell 3. Uppbyggnad av Övre Satakunta dombok 1623

Datum	Härad	Folio-sida	Sida i utgåvan	Typ av ting	Må l	Domare	Andra närvarande
3.3.1623	Lempälä	1r-2r	57-59	Vinterting	14	Kristoffer Persson	Knut Tiira
17.3.1623	Vesilax	2v-3r	60-61	Vinterting	8	Kristoffer Persson	Elias Roos
19.3.1623	Karkku	3v-4v	62-64	Vinterting	9	Som ovan ⁷⁶	Som ovan
21.3.1623	Tyrvis	5r-7r	65-69	Vinterting	12	Som ovan	Som ovan
24.3.1623	Kyro	7v-8v	70-72	Vinterting	13	Som ovan	Som ovan
26.3.1623	Birkala	9r-10r	73-75	Vinterting	12	Som ovan	Som ovan
28.3.1623	Kangasala	10v-11r	76-78	Vinterting	12	Som ovan	Som ovan
5.6.1623	Karkku	11v-13r	78-	Sommarting	20	Kristoffer Persson	Elias Roos
7.6.1623	Tyrvis	13v-15v		Sommarting	15	Som ovan	Som ovan
9.6.1623	Kyro	16r-16v		Sommarting	11	Som ovan	Som ovan
11.6.1623	Birkala	17r-18r		Sommarting	12	Som ovan	Som ovan
13.6.1623	Ruovesi	18v-21r		Vinter- och sommarting	14	Som ovan	Som ovan
16.6.1623	Kangasala	21v-23v		Sommarting	21	Som ovan	Som ovan
18.6.1623	Lempälä	24r-25v		Sommarting	15	Som ovan	Som ovan
19.6.1623	Vesilax	26r-27v		Sommarting	14	Som ovan	Som ovan
22.1.1623	Kyro	28r		Rannsaking och inskrivning	3	Carl Oxenstierna	Herman Fleming och Elias Roos
25.1.1623	Birkala	28v		Rannsaking och inskrivning	2	Som ovan	Som ovan
28.1.1623	Ruovesi	29r		Rannsaking och inskrivning	1	Som ovan	Som ovan
29.1.1623	Kangasala	29v-30r		Rannsaking	1	Som ovan	Som ovan
10.2.1623	Tyrvis	30v-31v		Rannsaking och inskrivning	4	Som ovan	Som ovan

⁷⁶ I domboken uttryckt med latinska frasen ”presentibus ut supra” (= i närvaro av samma som ovan; min översättning).

- Anno 1623 denn 3 Marty hölt iagh Criståffer
Peerßonn Laga Heredz Wintter Tingh medh almogen aff Lemppelä
opå den Edle och Wälbördigh Junckers Axell Korckes till Anoila
Wegne, Heredzhöfdningh i Öfresatagunden, Nerwarandes Lenzman=
5 nen Knutt Teirj sittinndes wdj Heredzfåugdens Ehrligh och Förständig
Elias Roos stadh, och i flere gode Mäns Närwarw
N e m b d e n n
	Anders Eskillßon i Rickala	Madz Larßon i Achthiala
	Laß Markusßon i Waihemala	Sigfidh Nisiußon i Puthkistä
10	Erich Anderßon i Aimala	Madz Jonßon i Perälä
	Mårtten Mårttenßon i Hyßälä	Anders Jönßon Jnnilä
	Bengdt Olßon i Lippois	Hindrich Hendrihßon Kwckala
	Oluf Peerßon I Lachttis	Michkill Erihzßon i Sarvikas
- 15 Dömdes Grells Myrj sin Witterligh gieldd hoß huem dett helst wara
kan, och han medh skäll bewijsa kan, Lenzmannen knut Teyri schall
vttmäta
Effter 12 Mans Ransakan
- 20 Dömdes Thåmas Juntt i Tålffvila een koo, eller Penningar 9 Daler
Aff Peer Håppu *ibidem*, som han till lega tagidh haffuer, och sedhan
igenom sin Oachtsamhett haffuer latidh bårttkomma, dett han och
icke sielff för retta neka kunde, deße Män till att vttmäta, Madz
Jonßon i Perälä och Sigfridh Nisiußon i Perälä
25 Effter 12 Mans Ransackan
- Kom för retta Åsätte tingh Thåmas Olßon i Lembois, och giorde Witter=
ligitt för the 12 i Nämnden, sampt gemene man, dett han hafuer optagit
ett Ödes Hiemman *ibidem* under 3 /öris skatt, hwilcke Hiemmun⁷⁷ hafuer
30 Peer Eschillßon tilförende besittidh, och wittnadhe Nembden, dett *fornempne*
Hemman haffuer Ödhe legadh wdj 20 åhr *Hans Konligh* Majestätth och Cronan
till stor skadhe och afsacknatt wdj många Åhr, Och nu här for retten
hembödz Näståm fremdem och slechttom att optaga *förbemälde* Hemman,
Men ingen framkåm, som der emott taga Wille, Derföre dömdes *fornempde*
35 Thåmas Ollßon besittir *förbemälde* Ödhes⁷⁸ Hemman medh deßom ägår
wdj Wåtå och Tårrå, Nerby och Fierran, alz⁷⁹ inthett undantagandes
hwadh der under aff ålder tillydt och legadh haffwr, Och der någon
lather sigh befinne her emott treskett skall bötha sin 40 Daler effter
40 Konnungligh Vttgångne Mandattens Lydhelße
Och the 12 Woro der faste åadh

⁷⁷ Bläckplump ovanför <u>.

⁷⁸ [Ödhes] <Ö> skrivet som <Ø>.

⁷⁹ En prick ovanför <a>. Kommatecknet innan ordet [alz] kunde vara ett snedstreck.

Dömdes Thåmas Jönßon i Maisenranda att igenlöser sin Engh för Penningar
 - 10 Daler aff Madz Mickillßon i Kuivaspää derh medh sådan förord att
 om icke Thåmas Jönßon Löser ~~icke~~ sin Engh igen till E r i c j⁸⁰ då skall
 förbemälde Madz Michillßon berge Engen, till deß han bekommer sin vttagde
 5 Penningar, Och ner han bekommer Penningarna skall han afstå medh engen
 Effter 12 Mans Ransakan

Theße men Lagläsare Christofer Peerßon, Sigfridh Nisiußon i Putkistån
 Madz Jonßon i Perälä, och Anders Eskillson i Rijkala, skola Jämcka och
 10 stånghfella Åkren emillan Achttilabyr, som Feltt, dag till *Sankt Cnutom*⁸¹

Dömdes Hustrw Walbårgh i Kuockala koo - 1 eller Spanmåll - 2 tunnor
 Af Thåmas Frantzson i Haurala, för dett han igenom sin Oachtsamhett,
 haffuer koon latidh bårttkomma, effter som han sielf här för retta beskende
 15 Och the 12 woro der faste ååd

Dömdes Mårtten Micllßon i Aimala, att igenlösa en 3 åhrs gam=
 mall Oxe för Spanmåll - 2/3 tunna Af Hustrw Walbårgh i Kuockala, som
 hon till Pant hafft hafuer
 20 Effter 12 Mans Ransakan

Dömdes Erih Markuson i Hachkala en Engh bemäldt Sallois wnder
 - 2 Åmar aff Hendrich Haßoy i Aimala, som han vdj långan tydh till
 Pantt hafft hafwir, för om Manfålckz kiorttell, hwilckedh bleff recknadh
 25 utj skatten, derföre skall han dermedh afstå
 Efter 12 Mans Ransakan

Dömdes Jören Perßon Alckula sin Byße igen af Hincka Thåmas i
 Taipale som han till lhåns tagitt hafuer, och nichz sedan igen gifvitt
 30 hafuer, som han sielf bekende

Dömdes Henrich Hålst i Salmis Penningar 3 daler för ett Sverd af
 Swantt Anderßon i Lembois, som hans fader Anders Hendrihßon
 på bettalningar tagitt hafuer, effher som Swantt Anderßon sielff
 35 bekende
 Och the 12 woro der faste ååd

Kom förretta Åsätte tingh Markus Madzßon i Watzsoila, och giorde
 Witterligt för the 12 i Nembden sampt gemene man dett han hafwr
 40 optagit ett Ödes Hiemman *ibidem* under - 4 /öris schatt, Hvilckett

⁸⁰ Sankt Eriks dag den 18 maj. Kan även syfta på den 24 januari, tidigare kallad Erik translatus (lat. "Erik flyttad").

⁸¹ Den 19 januari, tidigare Knut den heliges festdag.

- Hemman Nembden wittnadhe udj - 20 åhr Ödhe Legadh *Hans Konligh Majestätt* och Cronan till stor skadhe och afsaknatt, Och hembödh nestom fren=
dem och slechthom, Att optage *forskrivne Ödes*⁸² Jordh, Men ingen fram kãm
5 besettie samme Ödhes Jordh, i Wått och Tårtt, Närby och Fierrun, Alz[-]
innett undertagandes, hwadh den under af ålder tilllyde och legat hafur
och der någon lather sigh her emott befinne treske skall uthan all
nåder böthe sin 40 *Daler* effter konnungligh uttgångne Mandaters
Lydellße
10 Och the 12 Woro der fast åådth
- Dömdes Madz Jonßon i Perälä Cronans Witterligh Reht aff
Lemppelä Sochun hosh huem dett helst wara kan, och han kann
15 dem emellan som ähr, Sigfridh Nisiußon i Putkistån och
Laße Markusßon i Waihjala
Effter 12 Mans Ransackan
- Dömdes Knutt Teijri i Achthiala obehindratt behålla Hamoej⁸³
20 under - 1 ½ Last Engh, af Erich Peerßon i Lastuns, och Erich
Peerßon schall behålla sin Engh som ligger innan Achthiala
Åker
Effter 12 Mans Ransackan
- Dömdes Thåmas Erihson i Påchtoila obehindratt behålla och
25 bruka den - 1 /öris landh som han vdj någre åhr alendhe brw=
katt haffwer, Derföre skall han bettala fyre åhrs skatt boll=
mannen⁸⁴ Madz i Perälä tilhanda
Effter 12 Mans Ransackan

⁸² [Ödes] <Ö> skrivet som <Ø>.

⁸³ Läsningen osäker.

⁸⁴ SAOB (B 3805) definierar *bolman* som: "(i fråga om ä. finl. förh.) person som inom ett "bol" uppbar kronans skatt".

Anno 1623 denn 17 Marty Stodh Wintter tin=
ter⁸⁵ tingett medh almågen af Wesilax Sockun Nerwarandes He=
radz Fåugdens Elias Roos der sammastädes och i flere gode Mens
Närwaru

5 N e m b d e n n
Anders Mårten⁸⁵ i Mander Knutt Per⁸⁵ i Sårffua
Oluf Mickill⁸⁵ i Walkis Erich Biorn⁸⁵ i Pöyhöilä
Jören Han⁸⁵ i Sahan⁸⁶ Marckus Eri⁸⁵ i Cwrkela
Hendrich Stafan⁸⁵ i Kurala Madz Henrich⁸⁵ i Mandere
10 Jöns Lar⁸⁵ i Narffua Peer Markus⁸⁵ i Wackala
Thåmas Per⁸⁵ i Sahan Erich Thåmas⁸⁵ i Narffua

15 Dömdes Jacåb Simon⁸⁵ i Suomenu Obehindratt att behålla sin
Pantt Engh bemäldt Alhon suo under - 8 åhm till deß han bekommer
sin wttlagde Penningar, Afh Madz Thåmas⁸⁵ i Hinhttis Nämbliggen Spanmåll
- 4 tunnor Penningar - 6 Daler, och ner han bekommer sin wttlagde
Penningar, schall han afstå medh Engen

Effter 12 Mans Ransackan

20 ⁸⁷Dömdes Tyrcköläboar⁸⁸ höö - 1 åhm aff Peer i Anya för dett han
haffwr tagitt oförwarandes Tyrköla boars Höö, sampt nedh sett
derföre schola deße män vttmäta som åhr Knutt Per⁸⁵ i Sorfua
och Jören Han⁸⁵ i Sahan, dagh till första legenhett

Effter 12 Mans Ransakan

25 Dömdes Erich⁸⁹ Markus⁸⁵ i Hachkala att igen lösa sin Engh
bemäldt TaipelEngh under - 2 åmar, för Spanmåll - 1 1/3 tunna af Oluf Ran=ki i Kakila, Och
ner han haffwr bekommit förbemälde Spanmåll, schall
Oluff afstå medh Engen

30 Effter 12 Mans Ransackan

35 Dömdes Karin i Hachkala att igen lösa sin Pantt Engh bemäldt Schari
Pithkä under - 1 åhm för Spanmåll - ½ tunna, Kiött - ½ *Lispund* Salt
- ½ *Lispund* aff Jören Basti i Narffua, och ner forskrivne Jören Basti
haffuer bekommit forskrivne Pantzelar skall han afstå medh Engen

Effter 12 Mans Ransackan

⁸⁵ [tinter] Möjligen en felskrivning av skrivaren, början <tin> utav ordet tingett och slutet <ter> utav wint-
ter.

⁸⁶ Sakoinen, by i Vesilax socken.

⁸⁷ Bläckbyte från brunt till svart.

⁸⁸ Tyrkkölä by, i nuvarande Nokia.

⁸⁹ Bläckutflöde vid namnet [Erich].

Theße män Laghläsaren Christåffer Perßon och Anders Mårttenßon i Menderen schola besee och Ransacka någre stycker Enger emellan Jören Grelßon i Huonola, och Erich Sixtnßon i Järffuenranda dagh till första legenhet

5

Theße män Häredz Fåugden Elias Roos, och Erich Pourw skole gå till Her Jacåb Kyrckyeherden, och lathe göre hånom sin Lååfligh eedh för the Partzeler som Peer Markußon i Narfwa af hånom kreff= uer, och så frampt Her Jacub dett icke kan göra, dhå skall han bet= tala för**bemälde** Partzeler Peer tilhånda, Hwadh belanger om Skipperla hemman dett skall Her Jacub besittia effter lageligh breffuers innhaldh

10

Och the 12 Woro der fast ååd

15

Dömdes Hindrich Anderßon i Bengtilä till Arfz förbättringh me= dan och under brödren hafuer Ringare Engen effter Öratall deße efterskrivne Engne, Märdoni Perä - 1 åhm, Suonpää under - 2 åhmar, Kåifeustån Sancka, under - 1 åhm, Och hafwa Erich Biörnßon i Pöyhöilä och Claus Biörnßon *ibidem* gifwitt forskrivne Engur vtaf deras godh Wilie Och satte the till wyte 40 Daler som deropå först klandrer, Och der medh worå dhe på Bådhe sydhor Wenligh och Wäll förlikkt medh en Håndhstrekningh för en sittinnde rett

20

Och the 12 Woro der faste ååd

25

Hadhe fram för retta Ehrligh Wällförståndigh Elias Roos befal= ningzman dersammstädis een Hoorkarll *bemäldt* Simon Jonßon i Kwrkela, och hafuer sielf sin Echte hwstru Hwlike forskrivne hafuer bedrifuitt eenfålht hordoms last medh een löb kåna *bemäldt* Gertrudh Peersdottre i Hakinmäkiby till hwilkett last hunn icke neka kunde, Och belff samme ärende wåldgifvit udj the 12 i Nembdens gode råd och betenckande, om the hans lyff tiä= nå kunde, Tertill alla samptligen swaradh att samme last åhr inföcht hvar. Dogh effter Gudz lagh kunna wij icke tiänia hans lyff, effter andre Booken Moysa 20 och 14 *Capitlett* dher effter Werldzlige lagh, kunna wy icke felle hånom ifrå lyffuett, utan Fälttes hwardere till sack 40 Daler till treskiffes konnungen Mål= seyende heredett, effter 2 och 3 *Capitlet* gifftermåla *Balken* Synner= ligen effter hans Echte hustru badh innerligh för sin man och begerdhe Nåder, dhett henne blefh effterlåtitt opå *Konglige Mayestätt*

35

40

~~och~~ eller⁹⁰ *Konglige Mayestätt* dom hafwande Nådige behagh, och böthe såsom för**bemäldtt** står

⁹⁰ [eller] skriven ovanför det strukna [och].

Anno 1623 denn 19 Marty Stodh Wintter tingett
medh almågen af Carcku Sochen Preashentiaby utt Supra

Nembdenn

5	Mickill Anderßon i Packala Lars Kesoy i Sarckoila Claes Thåmaßon i Kutalan Jören Madzson i Wahalax Grells Kachnu i Teruamäkj	Anders i RaiPyo Madz Turppa i Teruamäkj Lass Madzson i Sarckoila Anders Sigfridhßon i Wichttilä Jören Hendrihßon i Nochkuan
10	Bengdt Bengdtßon i Kåyola	Jören Matzson i Odzsoila

- Kom för retta Åsätte Tingh Ehrligh och Förståndigh Elias Roos
Heredzfåugde dersammestädes, oplyste och hembödh fempte gångän Erich
Erichzons i Kåskis Hemman, under - 4 /öris skatt medh ett Manttall
15 dett slechttingerne skola samme Hemman igen lösa för Penningar - 192
daler, som förbemälde Erich Teucku hafuer försnillatt och förfarat utaff Cronan
Elfzbårgz låsens⁹¹ Penningar, effter som Ehrligh och Wällachedh C o m m i h s a =
r i e n s Gabriell Bernßons bewyß hafhuer till att vttwysa, vttgifutt
Anno 1622 den 2 Augustj Formiäländes dett wälbornitte Elias Roos
20 haffuer hånom löst utav Åbo Slåtzt Torne och gifitt förskrivne Elfzbårgz
Lösens Penningar C o m m i h s a r i e n Gabriell Bernßon tilhånda eftersom
bewysett förmälier som, förbemält åhr Och effter slechttingerne och förbemälde Erich Teucku
hadhe icke Penningerne eller förmögenhett, att afbetale samme Summa förbemälde
Elias Roos tilhånda, Derföre shall åfte förskrivne Elias Roos förskrivne - 4 /öris
25 Landh som han vdaff Cronan köpt eller inlöst haffuer obehindratt niutta
brwka och behålla, medh hwß Jordh Engur Cuarne; och Qvarn staller
Fiske watn alz inthett undantagandes, hwadh der under af ålder tillydt
och legatt hafwen, och fremdeles medh retta åpsipöres kan, Och schall
åfta förskrivne Elias Roos Warett förtenchter att göra Hans Konglig Mayestätz och
30 Cronan sin åhrligh rettighett, der efter som sigh bär, och af Hans Konglig Mayestätz
pålagdt Werder

Och the 12 Woro der faste åådth

⁹¹ Enligt *Nationalencyklopedin* (1991): "Älvsborgs lösen, benämning på de lösensummor som Sverige enligt frederna med Danmark 1570 och 1613 skulle betala för att återfå rikets enda hamnstad och främsta befästning vid Västerhavet".

Dömdes Jacob Sigfridh β on i Suoniemi ett åhrs lhön *Nämbligen* Penningar - 3 daler af Madz Thåma β on i Sarcula, för dett han hafuer låckadh sin Son ifrå tiens= ten, och derföre sack till - 3 Daler

Effter 12 Mans Ransackan

5

Dömdes Grells⁹² Kachnu nu som åfta tilförene en Engh *bemäldt* Nurmis åya under - 1 åhm af Joseph Simon β on i Callo, som han v β ij lången tydh till Pantt haftt hafuer för Spanmål - 2/3 tunna, hwilcke Spanmål haffure Grells Kachnu sett ho β fremmande Menn, Men Joseph hafuer inttett En= gen, derföre schall förbemälde Joseph sack till 3 Daler för Åwerckan till tree[-] skifftes Konunger Mallsegen Heredett

Effter 12 Mans Ransackan

10

Dömdes Hendrich Per β on i Yliskallo att igen lösa sin Pantt Engh *bemäldt* TaiPalen SuonNytu under - 2 åhmer af Eskill Rauve *ibidem* som han till Pantt haft hafur, för en häst så god som - 6 daler och ner han be= kommer förskrivne vttagde Penningar skall han afstå medh Engen

Effter 12 Mans Ransackan

15

Dömdes Jören Henrihson Rääkä i Nochkur ett åhrs lhön *Nämbligen* Penningar - 6 Daler af Knutt Jarttu *ibidem* för dett han haffuer låckadh sin datter ifrån tiensten, dett han icke Neka kunde derföre sak till 3 Daler till treeskifftes Konunge, Mållsegen Heredett

Effter 12 Mans Ransackan

20

The β e Män Lagläsaren Christåffer Peer β on Lensmannen Nils Erih β son⁹³ i Rainio och Mickill Ander β on i Packala schola vttmäta Madz Mårtten β ons i Ruelax fäderne af Erih Knutt β on *ibidem* dagh till första legenhet

25

Dömdes Jören Madz β on i Tyrisevä höö - 2 åhmer af Lukas Sigfridh β on i Nockua för dett höö som opå tretes engen waritt hafwa opo Poukalan Nijtu, desse men till att vttmäte, Oluff Ernald β on i Wahalax och lars Kesoy i Sarcokola

Effter 12 Mans Ransakan

30

Dömdes Anders Sigfridh β on Nurcka Elfzbårgz Löbningz Reht *Nämbligen* Penningar - 6 Daler aff Eskill Mickill β on i Kutala och La β Kesoy i Sarcokola schall vttmäta

Effter 12 Mans Ransackan

35

40

⁹² Fuktskada under [Grells].

⁹³ Nils Eriksson från Rainio hus, länsman i Karkku 1612–1624 (Pilonen 2007:148, 648).

Dömdes Oluf Eraldson i Wahalax sin Wnderlag *Nämbligen* höö $\frac{1}{2}$ åhm
 på hwartht åhr, som han hafuer mist vdi tiiså åhr, dett åhr een
 heell åhm, hwilckett skall Brwsius Mikellßon af betale⁹⁴ förbemälde
 Oluff sin Skiffes broder, Vdj lijka måtto skall Brwsius Mikell=
 5 son förnöya Oluf Erualdßon, Engh⁹⁵ - $\frac{1}{2}$ ahms landh, derföre
 att han haffuer öffuer sin öris taall Engier effter Jämkunngs
 Lengd, Och dett åffta förbemälde Oluf icke will afstå sin gamble⁹⁶
 tagh som Kesoy laße fick, då bör Mikill opfylla Laße Kesoy
 effter han hafwer öffwer - 1 $\frac{1}{2}$ Wengesland, Lensmannen
 10 Niells Erichzson schall Jämka dem emellan som förbemältt åhr
 Och the 12 Woro der fast åådth

⁹⁴ Fuktskada ovanför orden [af betale].

⁹⁵ Fuktskada under ordet [Engh].

⁹⁶ Relativt stor fuktskada vid ordet [gamble].

Anno 1623 denn 21 Marty Stodh Wintter Tingett
medh almågen af Tårffuis Sochun PraeSentibus ut suPra

Nembdena

	Mårtten Clemettson i Wakala	Jören Thåmaßon i Liuhala
5	Mad Josephson i Calliala	Hendrich Hendrihßon i Nändöelä
	Thåmas Larßon i Winkilä	Henrich Sigfridhßon i KilpiJokj
	Peer Thåmasßon i Ruadzila	Madz Peerßon i Wahakylä
	Arfridh Sigfridson i Houhala	Hendrih Pandolaynen i Roismala
10	Madz Thåmaßon i Komerla	Eschill Madzson i SammaJokj
	Dömdes Bengdt Madzson i Leuckus den Engen som han igen löst haffuer bemäldt Coivnsar Pårdas vnder – 5 åhmar af Laß Rapapää i Käröö som han löst hafuer för Spanmåll - 6 tunnor	
	Effter 12 Mans Ransakan	
15	Dömdes Karin Thåmas dotter i Kikanåya Waldmans Kwrt= till – 1 Wepa – 1 och kethill – 1 om – 6 Daler för hennes införningh af Anders Thåmaßon i Wechkakårbj	
	Effter 12 Mans Ransakan	
20	Stadhfastades arfskiffthedh emellan Thåmas Jacåbzson i Wehkakårbj och hans brodem och Syskor medh sådan förordt och C o n c l u t i o n att förbemälde Thåmas skall förnöye arfungerne, der effter som Arfzskifftes Lengdh Wydere hafur till att Vttwysa och förmäle	
25	Och the 12 woro der faste åådth	
	Dömdes Erich Jacåbzson i Marttila i Pennings werdh - 6 daler af Henrih Clemettson i Caltzsilä som han till Lhåns tagitt hafuer, efter som Biritta Thåmas dotter vdi sitt ytterste haffwuer bekentt för Caplan	
30	Her Joseph ⁹⁷ , Och Liuhala Jören skall vttmäta	
	Effter 12 Mans Ransakan	
	Kom för retta åsatta tingh Biritta Erihzdotter i Pitkankaro, och be= kende medh swuren eedh, dett hon hafwer begerett tillhåns aff	
35	Nills Erihzson i Rainio Penningar – 2 daler, men Nils Erihzson haffuer inthet haftt Penningar, vthan hafuer gifwt en Sölfskååll att	

⁹⁷ Josephus Caspari, Josef Kaspersson, kaplan i Tyrvis (1608–1626), senare kyrkoherde (Piilonen 2007:638).

att han skule sökia Penningar Annorstädes tillhåns, der hafuer
han gåått till Oluf Haunia⁹⁸ och begertt Penningar tillhåns, och han
hafuer gifwt förbemälde Birita Penningar - 2 daler tillåns, och ta=
5 gitt till underpantt Nills Erihzsons SölfSkåll och sedan som
Nills Erihzson gåått till tingett att lösa sin Pantt igen af Oluf
Haunia, för så många Pennigar som dett utsatt War, dertill hafuer
förskrivne Oluff Haunia swaratt, att iagh hafuer inthet mere dena
10 skålen; utan min Såna Hwstru togh medh sigh till Pöyttis Sochn
der som hennes Faar War, Och efter thett att förbemälde Oluff
Haunia icke hade skålen hoß sigh gafz fremmande Men hwil=
ka skola vttmäta Nills Erihson sin vttlaghe Sölffskålls werde
Jören Thåmaßon i Liuhala och hafuer gifwt deße Effterschrevne
15 Partzeler till underPantt Nills Erihson, till deß han skole be=
komma sin vttlagde Sölffskåll gammell ketill en, Järn ett *lispund*
kåpar ett *Lispund*, Men sedan Oluf Haunia dödh bleff, Kom hans
Saligh dotter bemäldt Agnidta och togh samme Penningar ifrå Nills
igen i kåpar för kåpar för två daler Penningar tree daler för
20 ett *Lispund* Järn – 1½ *Lispund*, effter som förskrivne Nils och Jören Thåmaßon
medh suorun edh bekende som förbemäldtt ähr
Och the 12 Woro der faste ååd

Stadhfastades arfskilfftett emillan Jören Simonßon i Teuckula och hans
arfwingar efter den förbemälde Jören Simonßon hafuer alle slachtningana
25 tillfredzsteldt; och förnöygd dem, der effter som arffskiffes Leng[-]
den hafuer wydare till att vttwysa och förmäle
Och the 12 Woro der faste ååd

Stadhfastades arffskiffett emillan Sigfridh Mikillßon i Wech-
30 kakårbj och hans arffwingar, medh sådan Welikor och C o n c l i t i o n
att förbemälde Sigfridh Mikillßon schall ware förtenktter, att stella
slechthingarne tillfrydz derefter som arfzskiffes Lengden hafuer
Wydere till att uttwysa och förmäle
Och the 12 Woro der faste ååd

⁹⁸ Olof Haunia, länsman i Tyrvis 1606–1608 (Piilonen 2007:649).

Felttes Sigfridh Eskillßonn i Kickeelä sack till 3 *Daler*
till treskifftes Konningen Mällseynde Heredna
för eett blånatt, som han haffuer slagitt Jacub Mik-
illßons Sonn *ibidem*

5

Dömdes Clemet Mårtensßonn i Wehmais Näfum
- 3 Laß, aff Leiniälä som the medh Wille dagitt hafuer
vthan någon lagh och dom, Warföre Leiniälä sack till
- 40 *Daler* för Wälle, till treeskifftes Konningen Mall-
seyeinde Heredett, deße men att vttmäta som ähr
Jören Thåmaßon i Liuhala, och Mårtten Clemettßon i Wac-
kala

10

Effter 12 Mans Ransakan

15 Oplyste förste gångån Edhle och Wälbördigh Frandz
dykertt Mickill Brwkes⁹⁹ Hemman under – 8 /öris
landh, som Wälbördigh Frandz dykertt vttlöst haffuer
af Cronan för Elffzbergz Löbningz Penningar *Nämbligén* – 224
¾ *daler*, och frambödh Nästom Frenndom och Slechtom
20 att igenlösa, så dyrdt som dett ähr vttsatt, Men han
skall behålla sin Pantt igen, som tilföerende Pant-
satt ähr, för som Hemman bliffuer Wnderkendt under
Cronan, till deß dhe bekomma deres vttlagde Pen-
ningar som *förbemäldt* ähr.

25

Effter 12 Mans Ransakan

Dömdes Agneta Andersdotter i Kicka i Penningar werdh
– 3 ½ *daler*, för een Quinnfålkz Pälls, aff Frandz
Jacåbzonn i Kicka, som han haffuer dagitt till lhåns
30 af *förskrivne* Agneta, deße men till att vttmäta, Jören
Liuha, och Thåmas Wincki

Effter 12 Mans Ransakan

⁹⁹ Mickel Bruk från Raukko i Tyrvis, tjänstgjorde under olika tidpunkter som häradsskrivare i Övre Satakunta. Mikael Bruk var son till borgaren Olof Bruk från Åbo. Ryttmästare Franz von Dücker följde Mikko Bruk som ägare till Raukko. (Piilonen 2007:144.)

Kom för rätta åsatte Tingh, Nisius Jörenßon i Calliala, Sampt¹⁰⁰
 med andra hans slechtningar och giorde witterliggt för the 12
 i Nämnden samt gemene Man, och beskylte dhett Eskill Olßon
ibidem skole hafua slagidt hans äldre bror ihiäl *bemäldt* Anders Jörenson
 5 dersammestestedest, och blef befrågat, huru som med samma dråp
 ähr tillgångit, och ignom huadh Medell dett skeedt ähr. Då steegh
 geenste fram för rätten deße *effterskrivne* owilde gode menn medh
 Svåren Eedh, som ähr Sigfridh Thomaßon i Calliala Erich
 Matzßonn *ibidem*, och Jacob Madzßon *ibidem* huilke *förbemälde* menn
 10 bekändhe Udj så mottå haft TråTan tilgongitt och begynt
 att Nisius Jörensson hafuer haele höstan kentt sine Swijn
 in Udj bysens samfelt åker genom Eskill Olssons gårdz
 gårdh, och slagidht Samma Gårdzgårdh sönder och neder-
 brutit, och dhär Utaff hafur dhe begyntt truta, och förwijdt
 15 Eskill Ollßon medh skamligh ordh, och när han honom för-
 wijdt hafuer, haffur *förbemälde* Eskill Ollßon tagidht *förbemälde*
 Nisius Jörenßon i Skeggeth, och när han honom i skegget
 tagidht hafuer kom *förbemälde* Hans Eldre Broor Anders Jörenßon
 Och slogh medh een Trää *förbemälde* Eskill Ollßon. Sedhan hafuer
 20 ~~han~~ åfta ~~bemälde~~ *förskrivne* Eskill Ollßon begyndt ryma för bådhe
 Bröderna, efter thee haffe knifnen i hondherna och Jagade
 effter Eskill ollßon, sedhan kom een Gårdz Gårdh, och
 Kundhe Fathadh lengre Ryma för them. Togh *förskrivne* Eskil
 Ollßon een lijttan Tallrijp i honden, och haffwr stött Anders
 25 Jörenßon på ägor Så att dher Uthaff hafuer lijthett blod
 Rännit, effter som Caplans hederligh och skällärdhe Mans
 Her Joseph Casparis bewijs Vtwijser, som honom S a c r a -
 m e n t e t Udj hans yTerste Medel hafuer utgifuedh A n n o
 1 6 2 2 d e n 1 D e c e m b r i s förmäländeß dett *förbemälde*
 30 *Saligh* Anders Jörenßon hafuer bekentt, dett han eet heltt ähr
 igenom hafuer hafft Inverters Siukdom, och dhet Vtaff
 förordsaakadhes hans dödth och icke genom *förskrivne* Eskills
 STötande effter som bewijsat hafuer wijdhare till
 att vtwijsa och förmäle, och bleff befrågatt the 12 i
 35 Nembden om the kunne fella honom aff lijfedh eller
 till hans rätte baneman, helst effter han hafuer
 hafft

¹⁰⁰ Fuktskada vid sidan av pappret som räcker sig från rad 1 till rad 5.

haftt annan Siukdom, där till Swordhe the 12 i Nembden
 att the honom icke kunne fella aff lijffuedht, emedan han
 Saligh man Annadt Siukdom haftt hafuer, och för Udj sin
 YTersta för Presten bekendt hafuer, dhett han lengå tillfö=
 5 rendhe Siukligh varitt hafuer, som för**bemäldtt** ähr. dhärföre blef
 Samma Saak och ärendhe Vpskutit till *Hans Konglig Maijestätz* eller
Hans Konglig Maijestätz dom hafuandhe Udj Gunstigh behagh och betenc=
 kiande Och blef strax sendt förseglat dom Edle och
 10 *Välborne* Her Carll Oxenstierna tillhånda, Och sedan wijdhare
 till Swerighe till högloflige konunghlige hofrätt Edle
*Välborne*¹⁰¹ Herrers Gunstighe och Någidh¹⁰² behag och R e β l u t i o n .

¹⁰¹ [*Välborne*] Osäker läsning.

¹⁰² [och Nådigh] Skriven i vänstra marginalen och dess plats i texten visad via en asterisk.

Anno 1623 denn 24 Marty Stodh Wintter tin=
 gett medh almågen aff Kärö Sochun PreSentibus ut supra
 Nembdena

5	Madz Oluffzson Jngula	Oluf Sidfridz ^{son} i Kiluackala
	Sigfridh Henrihzson i Sondu	Peer Peer ^{son} <i>ibidem</i>
	Sigfridh Madzson i Jerffuis	Mårtten Mickill ^{son} i Pöränemi
	Madz grel ^{son} i Ingula	Erich Simon ^{son} i Wiliackala
	Jören Jören ^{son} i Muotiala	Nisius Madzson i Käröspochya
10	Pååhl Sigfridszson i	Mårtten Clemett ^{son} i Sirckala

Dömdes förståndig Bengdt Erichzson Cronans Witterligh Tyende Rehtende
 huß hwar dett helst wara kan, och Madz Jacubzsons Lengdt vttwyser

15 Skall Kärö bour och Sochun byggir deres gamble Landzbroor i Wam=
 mais Kåski ström der som de af ålder giordt haffur, så frampt dhe
 thett icke göre, dhå skule the böthe deres Penningar effter lagen.

20 Dömdes forståndigh Clas Jacåbzson Edhle och Wålbördigh Axell Kurck
 heredz höffdningz Sohnstuene Penningar – 22 daler af Jören Wensi
 för åhrligh Renttan eet Hemman, som hånöm borde göra Fend=
 ricken Elias Han^{son}, effter han war hånöm tilldeeldt, aff
 Heradz Fåugden, och inthett betaldt skatten, Men Wålbördigh
 Axell Kurck bettaltte för hånöm Skatten, som förbemäldt ähr, der=
 25 före schole deße män att vttmäta Wålbördigh Axell Kurck på
 sin Penningh igen som ähr Erich Oriwa, och Madz Olufzsona
 i Jngula

Effter 12 Mans Ransackan

30 Dömdes Johan Han^{son} i Åsara obehindratt behålla sin
 Engh bemäldt Lammin Nytu, och Sigfridh Sigridh^{son} schall bet=
 tala förbemälde Jåhan Höö - $\frac{3}{4}$ åhm, som han offuerbergatt hafuer
 derföre förbenemptde Sigfridh Sigfridh^{son} sack till 3 Daler till treeskiffes
 Konnungen Mallsigide Heredett, för Åwerckan Skedde

Effter 12 Mans Ransaka

- 5 Dömdes Oluff Lathu i Parckano sin omkåstnatt af andre sine
grannar för den förtärningh som Edhle och Wälborne Her
Peer Sparre hoß hånom haffuer Legadt öffwr Natten
effter som hans heerlighetz bewyß förmaltte, derföre schall Lens=
mannen Henrich Jonßon vttmäta och förlika förbemälde Oluf Latu
Effter 12 Mans Ransakan
- 10 Dömdes Peer Madzson i Wiliala en Engh bemäldt Suoliahden
Nytu under - 1 åhm aff Erich *ibidem*, efter dett same Engh
ähr Panttsatt fordom under dett Ödes Hemman som Peer
optagit hafuer, effter som Erich Wiira sielff bekende, derfö=
re schall han ware lösen Wnderkenna samme Engh vn=
der sin rette häfd igen, effter konunglig vttgångne Mandates
Lydellße
15 Effter 12 Mans Ransakan
- 20 Dömdes Wanaia boar af Calckunmäkiby, den Engen som
Lagmannen Thåmas Bureus tilförende dömpdt haffuer effter
dett åhr Wanayabyß gamble Engh, derföre schall Calikunmäkj
dermedh afstå
Effter 12 Mans Ransakan
- 25 Dömdes Markus Grelßon i Täckais At igen lösa - ½ öris
Landh aff gertrudh Grelsdåtter *ibidem* för Penningar – 20 Daler
som han till Pantt haft hafuer, och när förbenempde Gertrudh bekom[-]
mer sin vtthlagde Penningar, shall han afstå Jorden
Effter 12 Mans Ransakan
- 30 Dömdes Anders Sigfridßon i SiPzswö att igen lösa sin Wisthus
för Penningar – 2 Daler af Biritta Hendrihzdotter i Jngula, såsom och
dömdes Biritta sin omkåstnatt för Wisthußet, som hon hafuer
förbättratt, och ner han bekommer sin uttlagde Penningar och
omkåstnatt, schen hon der medh afstå
35 Effter 12 Mans Ransakan
- Dömdes Jören Jörenßon i HaukiJerffvi Penningar – 3 daler af
Johan Madzson i Prestegårdh som han tillhåns tagid haffuer
aff hans Hwstru, effer som hans egen händschrift förmäler
Och the 12 woro dher feste åådth

Dömdes Madz Jyrä Spanmåll - 4 Caep¹⁰³ aff Jacåb Kirmoj
 för Prestegårdzens wisthuß opbygningh, effer han aff Sochnen op=
 burit haffuer, derföre schall han förnöye Madz Jyrä förbemälde - 4 Caep¹⁰⁴
 Effter 12 Mans Ransakan

5

Wittnadhe the 12 i Nembden sampt Gemeneman, dett *Saligh* Laß Bengt=
 son haffuer bytt Jord medh Thåmas Simonßons Moor, udj så måttå
 dett *Saligh* Laß Bengdson haffuer giffuitt - 2 /öris Land Jord belegen i
 Myllymäki; Och der hafuer Thåmas boodt medh sin Moor så lenge
 hon lefde, Men när hon bleff dödh, boodde förbemälde Thåmas

10

endoch der någre åhr opå, och sedan öffuergiffitt Hemman
 så att dett hadhe sedan Ödhe bliffuit. *Hans Konglig Majestätz* och Cronan till
 stor skadha och affsacknadh, och nu haffuer någre utaff slechnigarne
 optagitt förbemälde Hemman aff Ödhe effter Konungligh uttgångne
 15 Mandattens lydellße, och Cronan der vtaff skatt åhrligen som sigh
 bär.

Och the 12 Woro der faste åådth

20

Theße män Madz Jyrä, och Erich Orainen skole besee och Ran[-]
 sacka om en Tåmppt emellan Erih Thåmaßon i Luhalex, och hans
 granne *ibidem*, dagh till förste legenheett,

¹⁰³ Understrykning under ordet.

¹⁰⁴ Understrykning under ordet.

Anno 1623 denn 26 Marty Stodh Wintter Tingedt
medh almågen aff Birckala Sochun Presentibus ut SuPra

Nemndena

	Mickill Simonßon i Sårila	Hendrich Nilßon i Leinoila
5	Mårtten Simonßon i Meßuby	Thåmas Thåmaßon i Tamberkåski
	Sigfridh Erichzon i Sarilax	Oluf Larßon <i>ibidem</i>
	Oluf Jönßon i Pehkois	Mårtten Anderßon i Påchiankylä
	Thåmas Olson i Takahuchtis	Thåmas Ollßon i Takahuchtis
10	Marckus Clemettßon i Mutala	Peer Ollßon i Haffistå

Felttis Madz Thåmaßon i Lielax sack till 3 daler till treeskifftes
Konungen Mållseyen Heredett, för dett han hafuer låckadh hwstru
Gertrudz dreng i Nuonis, och för*bemälde* dreng sckall komma till hwstru
Gertridh, och tiena henne sine åhr omkring

15 Theße män Clas Jacåbzon, Mikill i Hychky Lensman och Henrih
Leinoj skole Skiffte och dela emillan Sigfridh Madzon Sårila
och Ambrosius Christofferson i Tiusoila om eett Arff, dagen Tridir
dagh Påska

20 Dömdes Thåmas Jönßon *Saligh* Knutt Hijkus dreng i Åbo Rågh – 3 *tunnor*
aff Joseph Wastamåki, som han tillåns tagidt haffuer, deße män
till att vtmåta Mikill i Hychky Lenßman och Mikill Kalckas
i Sårila

25 Effter 12 Mans Ransakan

Dömdes Knutt Sigfridhson i Kangantaka Spannmåll - 9 *tunnor* af sine
byssmen för en Skörningh Jordh, som the till Panth satt hafuer för*bemälde*
Knuth, desse man till att vtmåta, som åhre Jacåb Larßon Sochne
30 Schriffure och Oluff Hutkoinen

Effter 12 Mans Ransakan

105 OPlyste förste gångån Hederligh och Wållerde Man Her Söffring
Hirffuenniemi hemman under – 2½ öris skatt och deße Effterskrivne
35 Pertzehdel haffuer vttgiffuitt för hemmanett, Rede Penningar – 2 daler
- 12 /öre Spannmåll – 11 *tunnor* 25 capper, Noch Spanmåll - ½ *spann* item
för Elfzbårgz lößningz Penningar korn – 1 *tunna* Penningar – 1 daler
för

¹⁰⁵ Ett v-liknande kontrolltecken i vänstra marginalen.

- för Engens lösningar hafuer en kneht opburitt *bemäldt* Thåmas, och ärh för*benempde* Her Söffringh sielff dertill Arftagen till – 1/3, och 2 deelar hörer Madz Sigfridhsonn, och Thåmas Nisiu~~son~~. Hwileka hafua gelden giordt, och hembödh nästom slechttom, att igenlösa så dyrdt som
5 dett ähr utsatt.¹⁰⁶
- Dömdes Markus Jöran~~son~~ i Messuby obehindratt niutta och brwka behålla, dett Ödes hemman *ibidem* som han optagid haffuer *Hans Konglig Majjestätz* och Cronan till gagn och godho, Och schall han effter *Hans Konglig Majjestätz* utgå=
10 ne Mandatz Lydellse Wederkomm under sin Retta häfdt bol=
stadh igen alle the egor och egendom der under af ålder tillydt och legadh haffuer, Veedh deras - 40 *Daler* som icke dermedh will afstå
Effter 12 Mans Ransackan
- 15 Dömdes Lådwijk i ~~Haffwistån~~ Corffula¹⁰⁷, Cronans Elfzbårgz lösens¹⁰⁸ Penningar
hoss hwem dett helst ware kan, och han medh skäll kan bewysa, deße
Men till att vtmäta Henrich i Leinoilan, och Oluf Lättinen
Effter 12 Mans Ransackan
- 20 Felttes Sigfridh Per~~son~~ i Birckalaby sack till – 18 *Daler* till treeskiffes
Konnungen Mållseyen, Heredett, för – 3 kött såår som han haffuer
slagitt Markus Madzson *ibidem*, ähr för*bemälde* Sigfridh Per~~son~~ sack till
- 12 *Daler* för – 2 köttsåår, som han haffuer slagitt Markus Madzsons
Hwstru, Jtem bleff Markus Madzson sak till – 3 *Daler* för ett blonatt
25 som han haffuer slagit Sigridh Peer~~son~~ dett dhe icke på bådha sydor
Neka kunde
- Theße män Lagläsarenn Christåffer Peer~~son~~ Heredz Fåugdenn
30 Elias Roos, Heredzhöffdings skriffuere Clas Jacåbz~~son~~, Lens=
mannen Mikill i Hychky Madz i Carlelan Henrih Leinoi och Mikill
Kalckas skall Syne och Rasaka Emillan Tyrköylä, Wyhoila, Håu=
rois och Nåkyä byer, om deras rette åttskiliett Råår och Röör
dag till E r i c j
- 35 Dömdes Madz Peer~~son~~ i Kerffuoila sin Pantt Engen af Mikill Sig=
fridhson i Willilä Nembligen Lepistå Kårbj, och Leipä Wuorj,
helst effter att hanne haffuer sigh sielff inlöst, för dett att Mikil
hafuer inthett bettald Enges skatt vdj många åhr, vthan hafuer
Skatt löst uti thidhe¹⁰⁹, derföre skall han der medh afstå utan böther¹¹⁰
40 Effter 12 Mans Ransackan

¹⁰⁶ Punkten dekorativ.

¹⁰⁷ [Corffuola] skriven ovanför det strukna ordet.

¹⁰⁸ [lösens] dett mittersta <s> har ingen övre stapel.

¹⁰⁹ [uti thidhe] Osäker läsning.

¹¹⁰ [böther] Osäker läsning.

Kom för retta Åsätte tingh Peer Madzon i Messuby och gaff tilkenia
 för the 12 i Nembdene samptt gemenemän dett Madz Hallj *ibidem* hafuer
 hånom fulkåmbligen tillfrydzsteldt, för hans Arffzdeell, och bekende sigh
 hafua bekommitt deße *efterskrivne* Partzeler i Jord en stångh, Tåmpt och
 5 Enger der effter, För hwßen boodh en, och för vttsådth Rågh – 1 *tunna*
 och dermedh woro dhe begge sydher wenligen och wällförlichte medh en
 håndstreckningh för en sittande rätt, att hwarcken han eller hans efter-
 kommande arfwinger schola inthet mere klandre eller kräffuia effter
 förbemälde Arff som förbemäldtt ähr
 10 Och the 12 woro deer faste åådth

Kom för retta Åsätte tingh Clemett Henrihzon i Tåchlåppila och giorde
 witterligitt för the 12 i Nembdene sampt gemenemän dett han haffuer
 giordt en kherligh och wenligh förlykningh för sin Arffzdeell, medh Mår=
 15 ten Sighridzson i Kennoila, och bekende sigh hafua opburitt deße *efterscrifne*
 Partzeler Penningar – 2 daler – 20 öre, köör – 2 *stycken* Quigh – 2 strycker och
 tillförbättringh här för retten Penningar – 15 Daler dermedh woro dhe
 på bådhe sydher wäll C o n t e n t medh en wenligh håndstreckningh för
 en sittande rätt, och ingendere af dem schall mere klåndre eller
 20 kräffua, efter samme Arff som förbemäldtt ähr
 Och the 12 woro der faste åådth

Anno 1623 denn 28 Marty Stodh Wintter Tingett
medh almågen af Cangasala Sochun Praesentibus ut SuPra

Nemnedena

	Hendrih Titoi i Wehoyniemi	Thåmas Bengdson i Mellais
5	Mårtten Thåmaßon i Käsåmalax	Jöns Anderßon i Suinula
	Madz Larßon i Kelio	Knutt Larßon i Haffiusewa
	Sigfridh Madzson i Warala	Henrich Clemettßon i PitkäJerffui
	Lass Orainen	Erich Ollßon Källåla
10	Philppus Marckußon PitkäJerffiu	Hendrich Simonßon i Epailä
	Dömdes Clas Jacåbzßon i Sårõila sin Witterligh gieldh <i>Nämbligen</i> Spanmåll - 2 2/3 tunna Penningar - 6 Daler, och Hwstru Lisbech i Makykylä Spanmåll - 1 1/2 tunna aff Mårtten Perßon i Malckilä, som han till lhåns tagitt haffwr, deße män till att vttmåta, Sigfridh Madzon i Warala, och Hendrih Simonßon i Epailä	
15	Effter 12 Mans Ransackan	
	Oplyste förste gångån Her Ambrosius Kyrckyeherde vdj Pelckene Sochun - 3 öris skatt Jordh belägen i Epailä, Hwilckett Hemman Ödhe legadh haffuer - 2 åhr, och hembödh neste Slechtninger att börde, för som han någon omkåst= 20 nadh deråpå lather, vdj lyke måttå oplyfte förste gångån - 1 öres Landh skatt Jordh <i>ibidem</i> belägitt som han för Penningar Kiöptt haffuer, och hemdödh Nestom Slehtom att igenlösa, så dyrtt som dett åhr vttsatt	
25	Dömdes Peer Frandzonn i Frandzila en Engh <i>bemäldt</i> NeffuoyJerffuen Engh Under - 3 åhmar, Af Kerstig ¹¹¹ Hinrick, som han vdj långe tydh utan Penningar bergatt haffuer, effter som Lass Orainen Wittnadhe och bekändhe Derföre schall han dermedh affstå	
	Effter 12 Mans Ransakan	
30	Dömdes Hendrih Clemettson i PitkäJärffiu sin witterligh geldh, hosh hwem dett helst ware kan, och han medh skäll kan bewysa, deße män till att vttmåta Lenz[-] manen Hans ¹¹² Eskellßon, och Thåmas Bengdson i Mällis	
	Effter 12 Mans Ransackan	
35	Dömdes Jören Thåmaßon i PitkäJerffui Spanmåll - 2 tunnor aff Philppus Mar= kußon <i>ibidem</i> , som han tillhåns tagidt hafuer, dett han icke sielff Neka kunde Deße män till att vttmåta, Henrich i Lydickälä, och Thåmas Bengtßon i Mellin[-] åya	
	Effter 12 Mans Ransackan	

¹¹¹ [Kerstig] Osäker läsning.

¹¹² [Hans] En tidigare bokstav under <H>, förmodligen <T>.

Samptyckte Hendrich Clemett β on och Knutt Marcku β on i PitkäJärfuj, dett hwardere skall behålla deres gamble Tämpdt, som deres förfäder tillförende besittidh hafwa

Effter 12 Mans Ransackan

5

OPlyste första gångun Förstandig Hendrik Ander β on i HaPaniemi – 14 skatt Jordh belägen i JsoyPendå, som han haffuer kiöpt aff Grells Knut β on *ibidem*, och hemdödh Nästom Slehten, att igen lösa, så dyrtt som dett ähr Vttsatt

10

Dömdes Erich i Kaukala, och Månickalaby, Obehindratt Niutta deres gamble Mwillbett som dhe aff ålder nuttitt haffuer ått deres boskaPP och Pal=tiala boar schola nu som tilförende opbyggir deres Gierdzgårdar som aff åldren och hedhe inhäft waritt haffuer

Och the 12 Woro der faste åådth

15

Dömdes Jören i Haffwisewa een Engh *bemäldt* Lahnamoinen Nyttu i Cauckalax, aff Hendrik i Suomatka, effer dett är under Jörens bolstadh vttkommitt, Men hwadh om Ny kedzla engen erlangar, dett schall Henrich behalla

20

Effter 12 Mans Ransackan

Felttes Madz Halli sack till 6 *Daler* för tve blånar, såm han haffuer slagitt Staffan Erichzsons i Harchaldh hwstru på munen till tree=skifftes Konningen Mällseyen Heredhett

25

Stadhföstadest arffskiffett emillan Erich Collaijn, och han arffuingar medh sådan welkor och *C o n c l i t i o n* dett för*bemälde* Erich skall tillfrydzstella syn slehtningar der efftersom opå hwars deell sigh kan belöpa

30

Och the 12 Woro der faståådth

Kom för rette åsatta tinget Melckilaby undantagandes Anders Jngilä och gaffuo tilkenna för the 12 i Nembden samt gemeneman, dett the Vtaf deras Fry wilio, hafua förfäldt två hålmor *bemäldt* Rahasarj och Wesa=sarj Erich Hare till Myttälä, och derföre bekende för*bemälde* Melckiläby sigh haffwa *optagitt* till deras fulle atnöye Redhe Penningar – 17 *dahler*, och Öll 1 *tunna* medh dess kåst, Och för förschreffne Penningar affhengde, Sköthe och Skälade för*bemälde* Mälckiläby under sigh, och sine Arffningar, och tilllägnadhe under Wälborne Erich Hare, och hans erffuo effterkommande arffningar till Ewerdeligh ege, och egedom, och förnöya Bönderna schatt så mykitt dett iken sigh belöpa åhrligen effter egandes egen tykio, eller och lösa sitt igen i Näst legmans tingett

40

Och the 12 Woro der faste åådth

Dömdes Hwstru Margretta Penningar – 6 daler aff Erich Larßonn i
Cauckoila, för *Saligh* Lars Hendrichzsons geldh, effer som Handhschriffthen
haffuer Wijdare till att vttwysa och förmälä vttgifuitt,
A n n o 1596 derföre schall för Erich bettala henne effter
5 han honom Saligh erfft hafuer.¹¹³

Effter 12 Mans Ransackan

10 Anno 1623 denn 5 Juny hölitt iagh Christoffer
Peerßonn Laga Heredz Sommar Tingh med almågen aff Carcku Sochun
opå Edle och Walbördigh Junkers Axell Kurckz till Anoyla Wegne
Heradz höffdingh vj Öffersatagunden, Neruarandes Ehrligh och Förstån=
digh Elias Roos, Heradz Fåugde dersammestådes, och i flere gode Mäns
Närwaru

N e m b d e n n

15	Mikill Anderßon Packala	Thåmas Eshellßon i Kutala
	Lass Madzson i Sarckoila	Anders Mårttenßon i RaiPyo
	Madz Brwsiußonn i Leppälambi	Madz Madzson i Terfuamäkj
	Sigfridh Madzßon i Hynilä	Thåmas Madzson i Sarckoila
	Jören Larßon i Märkätaivall)	Oluf Jacåbzßon i Sarckala
20	Anders Sigfridhßon i Wichtila	Jören Henrihzson i Nachkua

25 Theße män Nils Erihzson Lenzman, Madz Turppa, Sigfridh Tåyainen
och Grells Madzson i Terfuamäkj skola besee, och Ransaka Emillan
KårdeJerffui boar och Wordior i Hynilä, om eett stycke vttmark
bemältdt Surenniemenmaa, hwilcken der haffuer giordt Ågangh dagh till
Olay¹¹⁴

30 Kom för retta Åsatta Tingh Eskill i Walckaman och giorde Witterligit
för dhe 12 i Nembden samptt gemeneman, dett han opbödh sin
broders barn deras Fädernes Hemman att besittia och bettala gielden
Så

¹¹³ Dekorativ punkt.

¹¹⁴ Olaus dag den 29 juli.

6 SLUTORD

Trots att källutgåvorna är till stor nytta för historiker och andra som forskar kring äldre historia har det inte haft något större meritvärde att ägna sig åt texttolkning på denna grundläggande nivå [...].

Hur gör vi för att kunna arbeta systematiskt och vetenskapligt för att kunna tillgängliggöra fler grundtexter, användbara för att bygga nya forskningsprojekt [...]? Och hur gör vi med (upp)värdering av det mödosamma kammararbetet för att kunna locka nya forskare till detta specialområde av historisk texttolkning?

– Peter Olausson (2009:309–310)

I arkiv förvaras kilometervis av intressanta dokument och papper – och inte hurudana papper som helst, utan anmärkningsvärda urkunder, som berättar sin egen historia av den förgångna tiden. Domböckerna har förutom ett historiskt värde även ett kulturhistoriskt och nationellt värde. Utöver detta ses domböckerna ofta som språkhistoriskt intressanta samt som unika källor i forskning av talspråkshistoria. Deras kulturella värde går därmed inte att förneka och vi bör som ett medvetet kulturfolk sträva efter att bevara dessa källor för kommande generationer. Denna slags dokumentering av äldre skrifter gör inte dessa skrifter enbart lättillgängligare för forskare och andra historieintresserade utan arbetet bör även ses som en kulturhistorisk uppgift. Dessa bevarade skrifter är oftast de enda genuina beröringspunkterna till en förgången tid. Därmed är tillförlitliga domboksutgåvor motiverade ur både vetenskaplig och samhällelig synvinkel.

Jag vill med hjälp av detta arbete göra dombok för Övre Satakunta 1623 tillgänglig och öppen för en större allmänhet, samt ge ett tillskott till den viktiga utgivningstraditionen i Finland. Både filologer, språkvetare, historiker och historieintresserade, som till exempel släktforskare och hembygdsintresserade, har nytta av utgåvor i sitt arbete. Genom denna utgåva blir denna specifika handskrift inte endast åtkomlig för forskare som läser gamla handstilar, utan den kan brukas av alla. Användbarheten främjas även genom att arbetet utges i en digital version, som publiceras på Internet. Utgåvor kan argumenteras även praktiskt, eftersom då behöver de sköra handskrifterna inte utsättas för

alltför stort slitage. Min avhandling pro gradu skall därmed inte endast ses som ett vetenskapligt arbete, utan som en samhällsligt betydande kulturhistorisk uppgift, som sträcker sig över disciplingränserna.

Syftet med detta akademiska lärdomsprov har varit att utgiva diplomatariskt en del av Övre Satakunta domsagas renoverade dombok från år 1623 innehållande kommentar och register (person-, ort-, sakregister). Originalhandskriften för arbetet är en så kallad renoverad dombok och den förvaras i Riksarkivet i Helsingfors med signum KO a:1. I det historiska Övre Satakunta satt man ting år 1623 i följande socknar: Tyrvis, Ruovesi, Karkku, Kyro, Birkala, Kangasala, Lempälä och Vesilax.

Utöver det egentliga forskningsresultatet, som upptas av den diplomatariska utgåvan, innehåller arbetet även en filologisk studie av handskriften, dess uppkomst, skrivare och paleografin. Förutom registret, är utgåvan även försedd med bilagor och planscher, vilka är uppsatta med tanke på den möjliga användaren. Deras uppgift är att komplettera utgåvan och öka dess användbarhet. Planscherna illustrerar bland annat vattenmärken, sigill och skrivarhänderna. Bilagorna å sin sida upptar en ordlista över ”svåra” ord och ger prov på brottstrukturen i Övre Satakunta.

Genom att studera och utarbeta äldre texter görs en tjänst för fortsatt forskning inom ämnet för både historiker och filologer. Trots att man i Finland inom filologin inte direkt koncentrerat sig på utgåvor, så går det inte att förneka att det finns anspråk på dylika. Jag instämmer med Henrik Williams (1998:66) syn på filologins och framför allt utgåvornas periferiska roll inom disciplinen och understryker hans krav på större värde och diskussion kring nya utgåvor.

Vad gäller fortsatt forskning hoppas jag att detta arbete kommer att fungera som inspiration för kommande pro gradu skribenter och att allt fler forskare i fortsättningen vill och vågar ta itu med en utgivningsprocess. Till följd därav hoppas jag att utgåvor ges högre vetenskapligt status än vad de i dagens läge har. Datateknikens, multimedians och digitaliseringens möjligheter och problem i utgivningsarbetet är något som måste få större uppmärksamhet och diskussion kring sig, inte minst på grund av de möjliga risker som dessa hjälpmedel medför vad gäller akribin.

Förutom detta hoppas jag att utgåvan i sig ger upphov till fortsatt forskning. Utifrån utgåvan kan man till exempel forska språket i domboken. Troligtvis skulle jämförelse

mellan språket i Övre Satakunta dombok och den i Ekenäs stads dombok vara rikt givande och intressant. Man kunde till exempel fråga sig hur stora de språkliga och stilistiska skillnaderna mellan en dombok från inlandet jämfört med en dombok från kusten är? Utöver den språkliga forskningen kunde man utvidga utgåvans källmaterial tidsmässigt så att det skulle omfatta hela domboken (åren 1623–1627). Därmed kunde den filologiska sidan preciseras och de obesvarade frågorna kring skrivarhänderna få svar. Det vore även berättigt att forska vidare i vattenmärkena och möjligtvis komma fram till någon slutsats i denna fråga. Att det inte finns någon utredning om (1600-talets) vattenmärken i Finland är beklagligt, men förhoppningsvis kommer denna olägenhet att korrigeras i framtiden.

Förutom fortsatt forskning inom filologin hoppas jag att utgåvan även används som underlag för historisk forskning. Utgåvan kunde till exempel ge möjlighet för forskning inom penningväsendet eller forskning om geografisk historia och agrarhistoria. För penningväsendets del skulle det till exempel vara intressant att forska i hur stor ekonomisk förlust straffen var för den dömda. Självklart är straffens egentliga ekonomiska börda individuell och denna är långt bestämt genom den dömdes förmögenhet. Trots tidens rätt krångliga och oklara penningssystem kan vissa slutsatser i denna fråga göras redan på basis av detta material. Enligt Olli Matikainen (1995:38) kunde en tre marks blånad kvitteras med cirka 12 kappar spannmål (en kappe motsvarar ca 4,6 liter). På basis av mitt material kan det sägas att en tunna säd (32 kappar) motsvarade en ko, som däremot motsvarade 9 daler (Vinterting i Lempälä 3.3.1623, fol. 1r och 1v).¹¹⁵ En som dömdes för en tre marks blånad behövde därmed inte avstå ifrån sin ko, däremot motsvarade tre blåmärken redan en hel ko eller en tunna säd (ca 150 liter) (jfr Nummela & Karonen 1993).¹¹⁶

Man kunde även forska i de dömdas sociala bakgrund och resonera i vad som ligger bakom våldsdåden. Därmed kunde man komma djupare in i fenomenen och förklara dem – vem slog egentligen vem och framför allt varför? Hur ofta var till exempel barn offer för brott, eller hur ofta var kvinnor delaktiga i kriminalfall? Inom denna slags forskning kunde tillförlitliga utgåvor, förutom mantalsböcker och Generalregistret över

¹¹⁵ En 3-årig oxen motsvarade däremot en 2/3 tunna spannmål, därmed ansågs kor vara mer värda än oxar.

¹¹⁶ Om mynt- och måttssystem under 1600-talet, se t.ex. *Vanhat käsialat ja asiakirjat* (1977:154–156).

bosättningen i Finland¹¹⁷, vara användbara i syfte att redogöra för gärningsmännens eller offrens sociala bakgrund eller genus.

Vidare kan man fråga sig om Övre Satakunta var en fridsam och fredlig trakt på 1620-talet? Här bör dock forskaren komma ihåg att det kan vara svårt att dra tillförlitliga slutsatser i denna fråga. Det är relevant att tänka på ifall man överhuvudtaget kan dra några slutgiltiga slutsatser om ett visst område i en viss tid genom att forska i en dombok. Forskaren bör däremot sträva efter att komma åt tidens ekonomiska, sociala och mentala förhållanden. Därmed bör forskaren å ena sidan hålla fast i de faktum och "sanningar" som materialet ger akt på. Å andra sidan kan det ofta vara svårt att komma åt "nya" sanningar och faktum utan nybyggda och ibland vilda tolkningar och betoningar. Genom att godskänna sannolikheter i stället för "sanningar" samt genom alternativa tolkningar kan forskaren ofta komma fram till "bättre" resultat, än genom den traditionella och kompromisslösa källkritiska utgångspunkten. Forskaren möter dock genom en kvantitativ forskning av domböcker lätt källkritiska problem. I äldre forskning har förändring i brottmålen och deras behandling tolkats som förändring i kriminaliteten. Inom den nyare forskningen försöker man däremot tolka denna slags utveckling som en förändring i rättslig eller juridisk kontroll och sedvana snarare än i direkt förändring i den egentliga kriminaliteten.

Trots att det har varit angenämt och inspirerande att arbeta med detta projekt, vill jag avsluta denna avhandling till följande citat av Selma Lagerlöf, djupt önskande att det inte är mitt öde eller min framtid hon beskriver:

Han sitter instängd på sitt rum nästan hela dagen och studerar svårlästa handskrifter [...] i gammalt, suddigt tryck. Han läser [...] pergament, vid vilka Svea rikes sigill hänger, stor och väldig, format i rött vax och förvarat i en svarvad trädos. Han beskådar gamla sköldmärken med liljor i vitt fält och gripar i blått. Sådant förstår han, och sådant tolkar han med lätthet. [...] Se, dessa gamla ting ha alltid gjort honom glädje. Men sin unga hustru bryr han sig inte om att tänka på vidare. (Lagerlöf 1891/1978:232–233.)

¹¹⁷ Se till exempel "Suomen asutuksen yleisluettelo – SAY" <<http://www.narc.fi/Arkistolaitos/SAY/>>.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

Primärkälla

Dombok för Övre Satakunta 1623–1627. Signum: KO a:1. Riksarkivet, Helsingfors.
Mikrofilmssigna: ES 1962 (1623–1627).

Litteratur

Aalto, Seppo (1996), *Kirkko ja kruunu siveellisyyden vartijoina: seksuaalirikollisuus, esivalta ja yhteisö Porvoon kihlakunnassa 1621–1700*. Helsinki: Suomen historiallinen seura.

Alioikeuksien renovoidut tuomiokirjat. Arkistoluettelo 205. Otryckt. Helsinki: Kansallisarkisto.

Allén, Sture (1965), *Johan Ekeblads brev till brodern Claes Ekeblad 1639–1655. Utgivna med inledning, kommentar och register av Sture Allén*. (Acta Universitatis Gothoburgensis. Nordistica Gothoburgensia 2.). Göteborg.

Alvered, Zeth (1996), *Gregers Matssons räkenskaper. Utgivna med kommentar och register av Zeth Alvered*. Uppsala: Svenska Fornskrift-sällskapet.

Andersson, Gudrun (1998), *Tingets kvinnor och män: genus som norm och strategi under 1600- och 1700-tal*. Uppsala: Uppsala universitet.

Andersson, Kent (2006), *Ordbok för släktforskare*. Västerås: ICA bokförlag.

Andersson, Thorsten & Ejder, Bertil & Pettersson, Mats, & Tuvestrand, Birgitta (utg.) (2004), *Kristianstads rådstugubok 1616–1637. Rådhusrättens äldsta protokoll. Registerdelen. [Del 2]*. (Skånsk senmedeltid och renässans 20.). Lund: Vetenskapsso-cieteten i Lund.

Andersson Palm, Lennart (1984a), ”Domböcker.” I: *Folkets historia* 12/1984. S. 39–41.

— (1984b), ”Domboksutgåvor.” I: *Släkthistorisk forum* 4/1984. S. 6–9.

Arajärvi, Kirsti (1950), *Vesilahden historia*. Vesilahti: Vesilahden seurakunta ja kunta.

— (1959), *Lempäälän historia*. Tampere: Lempäälän seurakunta ja kunta.

Arkistolaitoksen aineistojen digitointihanke. (3.3.2010.)

<<http://www.arkisto.fi/fi/arkistolaitos/tehtavat/hankkeet/digitointihanke/>>

- Arkistolaitos – Framsida. (24.2.2010.) <<http://www.arkisto.fi/>>
- Arkistolaitos - Riksarkivets arkivmaterial enligt filial. (24.2.2010.)
<<http://www.arkisto.fi/se/arkistolaitos/kansallisarkisto/aineistot-ja-kokoelmat/>>
- Blomstedt, Yrjö (1958), *Laamannin- ja kihlakunnantuomarinvirkojen läänittäminen ja hoito Suomessa 1500- ja 1600-luvuilla (1523–1680): oikeushallintohistoriallinen tutkimus*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Briquet, Charles M. (1923/1991), *Les filigranes: dictionnaire historique des marques du papier*. 3. Nachdr.-Aufl. der Ausg. Leipzig 1923. Hildesheim: Olms.
- Carlquist, Jonas (2002), *Handskriften som historiskt vittne. Fornsvenska samlingshandskrifter - miljö och funktion*. Stockholm: Sällskapet Runica et Mediaevalia.
- (2005), ”Filologi via nätet: Internet och filologiska studier.” I: *Mirator* THEME ISSUE 2005. (20.4.2010.)
<<http://www.glossa.fi/mirator/themeissue2005/vmcarlquist.pdf>>
- Dahlström, Mats (2006), *Under utgivning: den vetenskapliga utgivningens bibliografiska funktion*. Borås: Valfrid.
- Diplomatarium Fennicum (2004). Riksarkivet, Helsingfors. (17.2.2010.)
<<http://193.184.161.234/DF/index.htm>>
- Duranti, Luciana (1998), *Diplomatics. New Uses for an Old Science*. Lanham (Md.): Scarecrow Press.
- Einonen, Piia (2005), *Poliittiset areenat ja toimintatavat: Tukholman porvaristo vallan käyttäjänä ja vallankäytön kohteena n. 1592–1644*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Elo, Jarkko (1999), *Satakunnan maakuntakirja*. Pori: Satakuntaliitto.
- Fornsvenska textbanken. (8.10.2009.)
<<http://www.nordlund.lu.se/Fornsvenska/Fsv%20Folder/>>
- Gunneng, Hedda (1992), ”Ductus och skrivarhänder.” I: Carlquist, Jonas (utg.), *Föreläsningar i medeltidsfilologi*. (Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet 38.) Stockholm. S. 19–28.
- Gustafsson, Alfred A. (1937), *Maanjaot ja kylämuodostumat Satakunnassa keskiajalla ja uuden ajan alussa*. Helsinki: Maanmittaustieteiden Seura.
- Haapala, Pertti & Toivo, Raisa Maria (red.) (2007), *Suomen historian kartasto*. Helsinki: Karttakeskus.

- Halldórsson, Ólafur (1988), "Tanker om tekstkritiske udgaver." I: Fidjestøl, Bjarne & Haugen, Odd Einar & Rindal, Magnus (red.), *Tekstkritisk teori og praksis. Nordisk symposium i tekstkritikk, Godøysund 19.-22. mai 1987*. Oslo: Novus. S. 11–23.
- Harvey, P. D. A. (2001), *Editing historical records*. London: British Library.
- Haugen, Odd Einar (2004a), "Paleografi." I: *Handbok i norrøn filologi*. Bergen: Fagbokforlaget. S. 175–214.
- (2004b), "Parallel Views, Multi-level Encoding of Medieval Nordic Primary Sources." I: *Literary and linguistic computing: journal of the Association for Literary and Linguistic Computing* 19:1. S. 77–80.
- (2004c), "Tekstkritikk og tekstfilologi." I: Haugen, Odd Einar (red.), *Handbok i norrøn filologi*. Bergen: Fagbokforlaget. S. 81–118.
- Haugen, Odd Einar & Thomassen, Einar (red.) (1990), *Den filologiske vitenskap*. Oslo: Solum.
- Hedlund, Monica (1992), "Kodikologi och handskriftskatalogisering." I: Carlquist, Jonas (utg.), *Föreläsningar i medeltidsfilologi*. (Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet 38.) Stockholm. S. 131–152.
- Heikkilä, Tuomas (2005), *Pyhän Henrikin legenda*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Heino, Ulla (1984), *Käsityö ja sen tekijät 1600-luvun Satakunnassa*. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Historialliset kartat – vanhakartha.fi. (18.3.2010.)
<http://www.vanhakartha.fi/historialliset-kartat/@@mapview?handle=hdl_123456789_22221>
- Historisk tidskrift* 2/1991. Temanummer: Tingbøker som historisk kilde.
- Holmberg, Håkon & Eriksson, Jerker A. & Blomstedt, Yrjö (1959), *Suomen tuomionkunnat ja kihlakunnantuomarit*. Helsinki: Suomen kihlakunnantuomarien yhdistys.
- Hunnisett, R. F. (1972), *Indexing for Editors*. London: British Records Association.
- Hämeen historia*. 2, 2, *Noin vuodesta 1540 vuoteen 1721* (1960). Hämeenlinna: Karisto.
- Inger, Göran (1982), "Rättsutvecklingen i Sverige under 1600-talet." I: Lundström, Sven (red.), *Gustav II Adolf och Uppsala universitet*. Uppsala: Uppsala universitet. S. 59–76.

- Innilä, Kaisa (2008), *Augusta Lundahls brev till Fredrika Runeberg 1829–1839: en editionsfilologisk undersökning*. Otryckt. Avhandling pro gradu i nordiska språk. Tampere: Tampere University Press.
- Johansson, Karl G. (2002), ”Skriftnormer och dialekt i jordeböcker och skattemantal från 1500-talet.” I: *Folkmålsstudier* 41. (Meddelanden från Föreningen för nordisk filologi. Studier i Svensk språkhistoria 6.) S. 135–144.
- Jokipii, Mauno & Nissilä, Viljo & Orkamo, Ilma (1960), *Vanhan Ruoveden historia. 1, liiteosa*. Ruovesi: Vanhan-Ruoveden historiatoimikunta.
- Juha Sinivaaran sinettisivut (9.3.2010.) <<http://www.juhasinivaara.fi/sinetit.html>>
- Jutikkala, Eino (toim.) (1959), *Suomen historian kartasto*. 2. uud. p. Helsinki: WSOY.
- Jørgensen, Jon Gunnar (2004), ”Håndskrift- og arkivkunnskap.” I: Haugen, Odd Einar (red.), *Handbok i norrøn filologi*. Bergen: Fagbokforlaget. S. 27–80.
- Kalela, Jorma (2002), ”Tutkijan vapaus historiantutkimuksessa.” I: Karjalainen, Sakari (red.), *Tutkijan eettiset valinnat*. Helsinki: Gaudeamus. S. 177–194.
- Karonen, Petri (1994), *Kämnerinoikeudet Suomen kaupungeissa suurvalta-ajan alkupuolella (noin 1620–1660)*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- (1995), ”Raastuvassa tavataan.” *Suomen kaupunkien hallinto- ja oikeuslaitoksen toimintaa ja virkamiehiä suurvalta-aikana*. (Studia Historica Jyväskyläensia 48.) Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- (1996), ”Pohjolan vaarallisimmat asuinpaikat. Rikollisuus, pelko ja turvattomuus Suomen uuden ajan alun kaupungeissa (noin 1540–1660).” I: Forsström, Sari (red.), *Laittomuuden laitatiellä: rikos Suomessa 1500-luvulta nykypäiviin*. (Helsingin yliopiston historian laitoksen julkaisuja 10.) Helsinki: Helsingin yliopisto. S. 61–86.
- (1999), *Pohjoinen suurvalta: Ruotsi ja Suomi 1521–1809*. Porvoo: WSOY.
- (2007), ”Perspektiv och metoder inom domboksforskningen i Sverige och Finland cirka 1990–2005.” I: Lönnroth, Harry (red.), *Domboken som filologiskt och historiskt forskningsobjekt*. (Nordiska texter och undersökningar 30.) Uppsala: Uppsala universitet, Institutionen för nordiska språk. S. 25–44.
- Karonen, Petri & Nygård, Toivo & Rantatupa, Heikki & Vilkuna, Kustaa H. J. (1997), *Vanhojen käsialojen lukukirja*. (Jyväskylän Yliopiston ylioppilaskunnan julkaisusarja 40.) Jyväskylä: Kampus kustannus.
- Katajala, Kimmo (1994), *Nälkäkapina: veronvuokraus ja talonpoikainen vastarinta Karjalassa 1683-1697*. Helsinki: Suomen historiallinen seura.

- Kaukovalta, K. V. & Jaakkola, K. & Sorila, Aug (1934), *Pirkkalan historia*. Pirkkala: Pirkkalan kunta.
- Klemettilä, Hannele (2008), *Keskiajan julmuus*. Jyväskylä: Atena.
- Kline, Mary-Jo (1998), *A Guide to Documentary Editing*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Lagerlöf, Selma (1891/1978), *Gösta Berlings saga*. 2. uppl. Stockholm: Bonnier.
- Lange, Sven (1999), *Till frågan om ortografisk norm på 1600-talet*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Larsson, Anna (1971), *Vadstena klostrets två äldsta jordeböcker - med inledning och språklig kommentar*. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Letto-Vanamo, Pia (1987), ”Rahvaan oikeudenkäytöstä nykyaikaiseen virallismenette-lyyn. Suomalaisen alioikeusmenettelyn muutoksista 1600-luvulla.” I: *Oikeutta ja historiaa: Heikki Ylikankaan 50-vuotisjuhlakirja*. Helsinki: WSOY. S. 126–139.
- Lindell, Inger (2000), *Heliga Birgittas uppenbarelser bok 7 efter Cod. Ups. C 61: diplomatarisk utgåva med kommenterande inledning av Inger Lindell*. Uppsala: Uppsala Universitet.
- Lundqvist, Ulla-Britt (2001), *Jóns saga helga i AM 234 fol. och AM 221 fol.: Diplomatariska utgåvor med paleografisk och ortografisk kommentar*. Uppsala: Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet.
- Lönnroth, Harry (red.) (2004), *Nordistikens historia i Finland*. Tampere: Tampere University Press.
- (2005), ”Editionsfilologins etik.” I: Rossi, Paula (red.), *Från översättning till etik. En festskrift till Irma Sorvali på hennes 60-årsdag den 15 oktober 2005*. (Acta Universitatis Ouluensis. Series B, Humaniora, 64.) Oulu: Oulun yliopisto. S. 163–174.
- (red.) (2007a), *Domboken som filologiskt och historiskt forskningsobjekt*. (Nordiska texter och undersökningar 30.) Uppsala: Uppsala universitet, Institutionen för nordiska språk.
- (2007b), ”Domboksutgivningen i Finland.” I: *Filologin som vetenskap. Artiklar om textutgivning och filologisk metod*. Tampere: Tampere University Press. S. 47–71.
- (2007c), ”Edition som akademiskt lärdomsprov.” I: *Filologin som vetenskap. Artiklar om textutgivning och filologisk metod*. Tampere: Tampere University Press. S. 111–121.
- (2007d), *Ekenäs stads dombok 1678-1695. 1, Rättsfilologisk studie av en 1600-talshandskrift*. Helsingfors: Finska vetenskaps-societeten.

- (2007e), *Ekenäs stads dombok 1678-1695. 2, Filologisk utgåva med kommentar och register*. Helsingfors: Finska vetenskaps-societeten.
- (utg.) (2007f), *Förhållandena i Övre Satakunta i mitten av 1700-talet. Pehr Adrian Gadd; utgiven med inledning och kommentar av Harry Lönnroth*. Tampere: Tampere University Press. (20.4.2010.) <<http://tampub.uta.fi/tup/978-951-44-7104-9.pdf>>
- (2007g), ”’Karlar, inttet will iagh sittia och äta eller dricka medh denna mannen.’ Citatmeningar i en finländsk dombok i sent 1600-tal.” I: *Arkiv för nordisk filologi* 122/2007. S. 181–247.
- Løyland, Margit (1991), ”Slassmål, leiermål og bøtlagte egder 1600–1700.” I: *Historisk tidskrift* 2/1991. Temanummer: Tingbøker som historisk kilde. S. 331–337.
- Matikainen, Olli (1995), *Iskuin ja lyönnein: väkivalta ja käräjät Käkisalmen läänissä 1618–1651*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- (1996), ”’Miksi näkisimme vaivaa vanhan miehen takia?’ Näkökulmia arkipäivän väkivaltaan 1600-luvun Karjalassa.” I: *Laittomuuden laitatiellä: Rikos Suomessa 1500-luvulta nykypäiviin*. Helsinki: Yliopistopaino. S. 27–45.
- (2002), *Verenperijät: väkivalta ja yhteisön murros itäisessä Suomessa 1500–1600-luvulla*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Medieval Nordic Text Archive (MENOTA). (19.2.2010.) <<http://www.menota.org/>>
- Mäkelä-Alitalo, Anneli (2004), *Vanhat käsialat. Avain Ruotsin ajan asiakirjoihin*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Mäntylä, Ilkka (1969), *Ja yhteinen rahvas todisti: kollaasi 1600-luvun suomalaisista tuomiokirjoista*. Porvoo: WSOY.
- Narva, Aila (2002), *Tiedonjyväsiä. Asiakirja-aineistojen käyttäjän opas*. Helsinki: Kansallisarkisto.
- Nationalencyklopedin* (1991). Högnäs: Bokförlaget Bra Böcker.
- Nordisk familjebok* (1926). Andra utgåvan. Stockholm: Nordisk familjebok
- Nummela, Ilkka & Karonen, Petri (1993), *Hinnat ja palkat Hämeessä vuosina 1541–1617*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Oikeuslaitos – 7. hovioikeuden historia. (28.3.2009.) <<http://www.oikeus.fi/13529.htm>>
- Olausson, Peter (2009), ”Harry Lönnroth, Ekenäs stads dombok 1678–1695, anm. av Peter Olausson.” I: *Historisk tidskrift. Utgiven av Svenska historiska föreningen* 129:e årgången, 2:a häftet. S. 308–310.

- Orrman, Eljas (1994), "Historiska källor till studiet av svenskan i Finland från medeltid till 1600-tal." I: *Folkmålsstudier* 35 S. 81–94.
- (2007), "Föreskrifter och praxis rörande domböcker i det svenska riket samt domboksbeståndet i finska arkiv intill 1809." I: Lönnroth, Harry (red.), *Domboken som filologiskt och historiskt forskningsobjekt*. (Nordiska texter och undersökningar 30.) Uppsala: Uppsala universitet, Institutionen för nordiska språk. S. 45–60.
- Österberg, Eva (1991), "Brott och social kontroll i Sverige från medeltid till Stormakstid. Godtycke och grymhet — eller sunt förnuft och statskontroll?" I: *Historisk tidskrift* 2/1991. Temanummer: Tingbøker som historisk kilde. S. 150–165.
- Österberg, Eva & Lindström, Dag (1988), *Crime and social control in medieval and early modern Swedish towns*. (Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Historica Upsaliensia 152.) Uppsala.
- Palm, Anders (2002), "Att tolka texten." I: Bergsten, Staffan (red.), *Litteraturvetenskap: en inledning*. 2. rev. och utök. uppl. Lund: Studentlitteratur. S. 189–203.
- Pei, Mario (1966), *Glossary of linguistic terminology*. New York/London: Columbia University Press.
- Piilonen, Juhani (2007), *Sastamalan historia. 2, 1300–1860*. Vammala: Vammalan kaupunki.
- RAHAD - Ruotsin ajan henkilöhistoriallisten aineistojen digitointiprojekti. (28.3.2009.) <<http://www.uta.fi/laitokset/historia/rahad/index.html>>
- Rasila, Viljo (1993), *Pirkanmaan historia* (Pirkanmaan kotiseutusarjan 4. osa.) Tampere: Pirkanmaan liitto.
- Renvall, Pentti (1947), *Historiantutkimuksen työmenetelmät: teoriaa, käytäntöä, tavoitteita suomalaiseen ainekseen sovellettuina*. Porvoo: WSOY.
- Rosenthal, Bernard (red.) (2009), *Records of the Salem witch-hunt*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Saarenheimo, Juhani (1994), "Tuomioistuinten asiakirjat." I: Orrman, Eljas & Pispala, Elisa (red.), *Suomen historian asiakirjalähteet*. Helsinki: Kansallisarkisto/WSOY. S. 151–167.
- Sandvik, Hilde & Sogner, Sølvi (2007), "Tingbokprosjektet." I: Lönnroth, Harry (red.), *Domboken som filologiskt och historiskt forskningsobjekt*. (Nordiska texter och undersökningar 30.) Uppsala: Uppsala universitet, Institutionen för nordiska språk. S. 61–72.
- SAOB = *Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien* (1898–). Lund: C.W.K. Gleerups.

- SAY – Suomen asetuksen yleisluettelo. (28.3.2009.)
<<http://www.narc.fi/Arkistolaitos/SAY/>>
- Simonson, Örjan (1999), *Den lokala scenen: Torstuna härad som lokalsamhälle under 1600-talet*. (Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Historica Upsaliensia 191.) Uppsala.
- Sjödén, C. C. (1950), *Stockholms borgerskap under Sturetiden, med särskild hänsyn till dess politiska ställning. En studie i Stockholms stads historia*. Stockholm: C. C. Sjödén.
- Stevens, Michael E. & Burg, Steven B. (1997), *Editing Historical Documents: A Handbook of Practice*. Walnut Creek, CA: AltaMira Press.
- Suku Forum. (3.2.2010.) <<http://suku.genealogia.fi/>>
- Suomen asetuksen yleisluettelo – SAY. (28.3.2009.)
<<http://www.narc.fi/Arkistolaitos/SAY/>>
- Suomen Asetuksen Yleisluettelon opas* (1975). Valtionarkiston julkaisuja 7, Helsinki.
- Suomen Sukutukimusseura. (3.2.2010.) <<http://www.genealogia.fi/>>
- Suvanto, Seppo (1973), *Satakunnan historia. 3, Keskiaika*. Pori: Satakunnan maakuntaliitto.
- Svenska Akademiens ordbok – SAOB (1997–). Lund. (28.3.2009.)
<<http://g3.spraakdata.gu.se/saob/>>
- Svenskt Diplomatarium (Diplomatarium Suecanum)* (1829–). Stockholm.
- Svensson, Lars (1974), *Nordisk paleografi: handbok med transkriberade och kommenterade skriftprov*. Lund: Studentlitteratur.
- Söderberg, Barbro (1992), ”Introduktion.” I: Carlquist, Jonas (utg.), *Föreläsningar i medeltidsfilologi*. (Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet 38.) Stockholm. S. 11–18.
- Sörbom, Per (1998), ”Förord.” I: *Sveriges kulturarv. Att förvalta det förflutna*. Stockholm: Svenska institutet. S. 5–6.
- Tampereen yliopiston tutkielmat. (8.2.2010.) <<http://tutkielmat.uta.fi/>>
- Tanselle, G. Thomas (1972/1990), ”Some Principles for Editorial Apparatus.” I: *Textual criticism and scholarly editing*. Charlottesville: Bibliographical Society of the University of Virginia. S. 119–178.

- (1978/1990), "The Editing of Historical Documents." I: *Textual criticism and scholarly editing*. Charlottesville: Bibliographical Society of the University of Virginia. S. 218–273.
- (1995), "The Varieties of Scholarly Editing." I: Greetham, David C. (red.), *Scholarly editing: a guide to research*. New York: The Modern Language Association of America. S. 9–32.
- (2003), *Textual criticism and scholarly editing*. Charlottesville: Bibliographical Society of the University of Virginia.
- Tarkiainen, Kari (1998), "Det svenska kulturarvet i arkiven." I: *Sveriges kulturarv. Att förvalta det förflutna*. Stockholm: Svenska intitutet. S. 7–40.
- Tingbokprosjektet (1987–). Historisk institutt, Universitetet i Oslo, Oslo. (19.2.2010.) <<http://www.hf.uio.no/iakh/forskning/forskningsprosjekter/tingbok/>>
- Valtionarkiston yleisluettelo I. *Översiktskatalog för riksarkivet I* (1956). Helsinki: Valtionarkisto.
- Vanhat käsialat ja asiakirjat* (1977). Helsinki: Valtionarkisto.
- Virrankoski, Pentti (1970), *Tuomiokirjojen käyttö historiantutkimuksessa*. Turku: Turun yliopisto.
- Wiktorsson, Per-Axel (1992), "Skrivare och proveniens med utgångspunkt i lagar och diplom." I: Carlquist, Jonas (utg.), *Föreläsningar i medeltidsfilologi*. (Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet 38.) Stockholm. S. 29–56.
- (2006), *Skrivare i det medeltida Skara stift*. Skara: Skara stiftshistoriska sällskap.
- (2007), "Upplands lagmansdombok 1490–1494. Dess tillkomst, användning och språk." I: Lönnroth, Harry (red.), *Domboken som filologiskt och historiskt forskningsobjekt*. (Nordiska texter och undersökningar 30.) Uppsala: Uppsala universitet, Institutionen för nordiska språk. S. 89–111.
- (2008), "Recension av Harry Lönnroth, Ekenäs stads dombok 1678–1695 volym I och II." I: *Arkiv för nordisk filologi* 123/2008. S. 143–156.
- Williams, Henrik (1998), "Namn och bygd i norra Möre i ljuset av ett diplom från 1458." I: *Namn och bygd* 86/1998. S. 65–79.
- Ylikangas, Heikki (1983a), "Huomenlahja Ruotsin keskiaikaisten lakien valossa." I: *Oikeushistoriasta ja sen tutkimisesta. Oikeuden yleistieteiden laitoksen julkaisuja; 1983, 1*. Helsinki: Helsingin yliopisto. S. 13–24.

- (1983b), ”Mikä mies oli nimismies?” I: *Oikeushistoriasta ja sen tutkimisesta. Oikeuden yleistieteiden laitoksen julkaisuja; 1983, 1.* Helsinki: Helsingin yliopisto. S. 35–40.
 - (1983c), *Miksi oikeus muuttuu: laki ja oikeus historiallisen kehityksen osana.* Helsinki: WSOY.
 - (1983d), ”Olaus Petrin tuomarinohjeet.” I: *Oikeushistoriasta ja sen tutkimisesta. Oikeuden yleistieteiden laitoksen julkaisuja; 1983, 1.* Helsinki: Helsingin yliopisto. S. 41–90.
 - (1988), *Valta ja väkivalta keski- ja uuden ajan taitteen Suomessa.* Porvoo: WSOY.
 - (1991), ”Kommentar til Eva Österberg.” I: *Historisk tidskrift 2/1991.* Temanummer: Tingbøker som historisk kilde. S. 176–178.
 - (1996), ”Ongelmakohtia väkivaltarikollisuuden kehityksessä Suomessa.” I: Forsström, Sari (red.), *Laittomuuden laitatiellä: rikos Suomessa 1500-luvulta nykypäiviin.* (Helsingin yliopiston historian laitoksen julkaisuja 10.) Helsinki: Helsingin yliopisto. S. 5–11.
 - (2000), *Aikansa rikos - historiallisen kehityksen valaisijana.* Helsinki: WSOY.
- Ylä-Satakunnan tuomiokunnan renovoidut tuomiokirjat - Varsinaisten asioiden pöytäkirjat 1623–1627 (KO a:1). (12.3.2010.)
http://digi.narc.fi/digi/hae_ay.ka?ay=1655256.KA

REGISTER

[T]he indexer must never forget that, whereas he works from the text to the index, almost every user will work from the index to the text: an index is not primarily for the benefit of the few future indexers of cognate publications, but for the assistance of historians.

– R. F. Hunnisett (1972:8)

I detta kapitel återfinns utgåvans register och en presentation av och motivering för mina redaktionella val i utformningen av registret. Utgåvor betraktas i allmänhet som referensverk – de är verk man använder, inte läser. Detta betyder att registren i normala fall är nyckeln till hela verket och därför av ytterst vikt. De flesta läsare kommer att börja sin forskning i utgåvan utifrån registret. Därmed är registret inte enbart viktigt för forskningen utan där skapar läsaren även det första intrycket av hela undersökningen. I och med det bör registret vara så effektivt, så användarvänligt och så välkommande som bara möjligt är. (Jfr bl.a. Harvey 2001; Lönnroth 2007e.)

Jag kommer inte att dela upp mina register i separata register rörande namn (personregister, ortregister) och saker (sakregister), utan kommer däremot att sammanföra dessa två i ett och samma register (jfr t.ex. Alvered 1996:13, 190–222; Lönnroth 2007e:433–496). Jag uppbygger mitt register enligt bland annat P.D.A. Harveys (2001) rekommendationer. Enligt Harvey (2001:87) är det bättre med så få separata register som möjligt och han ser ingen idé i att ha till exempel person- och ortregister skilt. Tanken med bara ett register kan även motiveras med att detta är mer användarvänligt än olika separata register. Separata register kan i värsta fall irritera läsaren, då han eller hon i förbiseende först söker i fel register.

Registret hänvisar till sidonumren i *avhandlingen*, inte till själva utgåvans (och dom-bokens) foliering. Uppslagsorden är normaliserade efter modernt bruk. För att underlätta användningen av registret har jag frånskiljt olika typer av uppslagsord från varandra (personnamn i fet stil och ortnamn i kursiv). Personer som har ett icke-patronymiskt tillnamn (efternamn) förtecknas även under detta, övriga endast under sina förnamn.

Ortnamnen i registret kommer att innehålla information om vad namnet i äldre tider betecknat. Lokaliseringsarbetet kan i viss mån vara problematiskt, framför allt i fråga om gårdsnamn kontra bynamn.¹¹⁸ Alla ortnamn har jag inte lyckats identifiera, men mina upptäckter bör vara till hjälp för eventuella höggradigare historiska undersökningar. Helt oidentifierade namn anförs i originalstavning, andra enligt modern stavning.

Registret innehåller även uppslagsord för de (viktigaste) ord och ord för saker som finns i texten, både konkreta ting och abstrakta begrepp.¹¹⁹ Registret förtecknar även ord som behandlats i kommentaren. Där så har kunnat ske har SAOB:s uppslagsformer använts. (För ett exempel på ett omfattande register, se Andersson et al. 2004; för en mer anspråkslös registerdel, se t.ex. Innilä 2008.)

¹¹⁸ I lokaliseringsarbetet har jag använt olika sockenhistoriker (däribland Kaukovalta et al. 1934; Arajärvi 1950, 1959; Jokipii et al. 1960; Suvanto 1973; Piilonen 2007) som hjälp. I viss mån har även SAY (Suomen asutuksen yleisluettelo) varit till hjälp framförallt i identifikationsarbetet av personer.

¹¹⁹ "It is difficult to think of any records that do not need a subject index when they are published" (Harvey 2001:93).

A

Agneta Andersdotter, från Kikkelä by, Kiikka socken 67
Agneta Haunia, Olof Haunias dotter 66
Ahtiala, by, Lempälä socken 57, 58, 59, 109
Ahtiala, åker, Ahtiala by, Lempälä socken 59
Aimala, by, Lempälä socken 57, 58
Alhonsuo, äng, Vesilax socken 60
Alkkula, by, Lempälä socken 58
allena 59
allmoge 9, 10, 57, 60, 62, 65, 70, 73, 76, 78
Ambrosius Kristofferson 73
Ambrosius, Ambrosius Matthiæ Pistor, kyrkoherde, från Pälkäne socken 76
Anders Eskilsson, nämndeman, från Rikala by, Lempälä socken 57, 58, 109
Anders Henriksson, ryttare och fader till Svante Andersson, från Antila hus i Lembois by, Lempälä socken 58
Anders Ingilä 77
Anders Jönsson, nämndeman, från Innilä by, Lempälä Socken 57
Anders Jörensson, från Kalliala by, Tyrvis socken 68
Anders Mårtensson, från Raipio by, Karkku socken 78
Anders Mårtensson, nämndeman, från Marttila hus i Mantere by, Vesilax socken 60, 61
Anders Sigfridsson Nurkka, från Nurkka hus, Karkku socken 63
Anders Sigfridsson, från Sipsjö by, Kyrö socken 71
Anders Sigfridsson, från Vihtilä by, Karkku socken 62, 78
Anders Tomasson, från Vehkakorpi by, Kiikka socken 65, 110
Anders, från Raipio by, Karkku socken 62
Anola, herrgård, Ulvsby socken 9, 57, 78
arv 75, 78
Arvid Sigfridsson, nämndeman, från Houhala gård i Houhalajärvi by, Tyrvis socken 65
arvinge 65, 66, 77, 109
arvsdel 75
arvsförbättring 61
arvskifte 65, 66, 109
augusti 62
avbetala 62, 64
avsaknad 57, 59
Axel Kurck, häradshövding, från Anola gård i Ulvsby socken 9, 57, 70, 78

B

balken 108
baneman 68
barn 23, 78, 82
Basti, Jören, från Pasti hus i Narva by, Vesilax socken 60

behålla 59, 60, 62, 67, 70, 74, 77
belåten 75
Bengt Bengtsson, från Kojola by, Karkku socken 62
Bengt Eriksson 70
Bengt Mattsson, bonde från Pietilä gård i Leikkuu by, Kiikka socken 65
Bengt Olsson, nämndeman och ryttare, från Mikkola hus i Lippo by, Lempälä Socken 57, 108
bese 61, 72, 78
beskylla 68
betalning 58
bevisa 57, 59, 62, 71
Birkala, socken 48, 73
blod 68
blånad 67, 74, 77, 107
bolman 59
bonde 77, 108
boskap 77
bostad 74, 77
brev 61
Brita Eriksdotter, från Pitkänkaro by, Karkku socken 65, 66
Brita Henriksdotter, från Inkula by, Kyrö socken 71
Brita Tomasdotter 65
broder/bror 64, 65, 68, 78, 109
Bruk, Mickel, häradsskrivare, från Raukko hus, Tyrvis socken 67
bruka 62, 74
Brusius Mickelsson 64
Bureus, Tomas, lagman 71
bärga 70
bössa 58
böta 59, 61, 70, 108, 109
böter 74

C

Carl Oxenstierna 69
Carlela, Matts Jönsson, från Kaarila by, Birkala socken 74
Caspari, Josephus, (Josef Kaspersson) kaplan i Tyrvis, senare kyrkoherde 65, 68
Claes Björnsson, från Pöyhölä by, Vesilax socken 61
Claes Jakobsson 70, 73
Claes Jakobsson, från Sorola by, Kangasala socken 76
Claes Jakobsson, häradshövdingens skrivare 74
Claes Tomasson, från Kutala by, Karkku socken 62

D

dag 10, 15, 58, 74, 78, 109
daler ... 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 65, 66, 67, 70, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 107, 108, 109, 110
december 68

dombok.....	48
domhavande	61, 108
dotter.....	63, 66
dråp.....	68, 107
dräng.....	73
Dücker, Franz von , ryttmästare, från Raukko hus, Tyrvis socken	67
död.....	66, 68, 72
E	
ed	61, 65
egendom	34, 74
Elias Roos , fogde, från Koski gård, i Karkku socken.....	6, 57, 60, 61, 62, 74, 78, 108
enfald.....	61, 108
<i>Epaala</i> , by, Kangasala socken.....	76
Erik Andersson , nämndeman, från Seppälä hus i Aimala by, Lempälä socken, drunknade i Nokia fors 1629	57
Erik Björnsson , nämndeman, från Arvela hus i Pöyhölä by, Vesilax socken.....	60, 61
Erik Eriksson Teucku , från Aijäri hus, Koski by, Karkku socken	62
Erik Hare , från Myttäälä by, Kangasala socken	77
Erik Jakobsson , från Marttila by, Tyrvis socken	65
Erik Knutsson , från Ruolahti by, Suoniemi socken	63
Erik Kollainen	77
Erik Larsson , från Kaukola by, Kangasala socken	78
Erik Markusson , från Pyhälä hus i Hahkala by, Lempälä socken	58, 60
Erik Mattsson , från Kalliala by, Tyrvis socken	68
Erik Ollsson , från Kollola by, Kangasala socken.....	76
Erik Orainen	72
Erik Oriwa	70
Erik Persson , från Mattila hus i Lastunen by, Lempälä socken	59
Erik Pouru , från Vesilax socken.....	61
Erik Simonsson , från Viljakkala by, Kyro socken.....	70
Erik Sixtensson , från Järvenranta by, Vesilax socken	61
Erik Tomasson , från Luhalahti by, Kyro socken.....	72
Erik Tomasson , nämndeman, från Narva by, Vesilax socken.....	60
Erik Wiira	71
Erik , från Kaukola by, Kangasala socken.....	77
Eriksdag.....	58, 74
Eskil Mattsson , nämndeman, bonde från Knuutti gård i Sammaljoki by, Tyrvis socken	65

Eskil Mickelsson , från Kutala by, Karkku socken.....	63
Eskil Olsson , från Kalliala by, Tyrvis socken	68
Eskil Rauva , från Rauva hus, Yliskallo by, Mouhijärvi socken.....	63
Eskil , från Valkama by, Karkku socken	78

F

far/fader.....	58, 63, 66, 78
fiskevatten	62
fjärran.....	57, 59
<i>Franssila</i> , by, Kangasala socken.....	76
Fransson, Tomas , från Franssila hus(?) i Haurala by, Lempälä socken	58
Frantsson, Per , från Franssila by, Kangasala socken.....	76
Franz Jakobsson , från Kikkela by, Kiikka socken.....	67
Franz von Dücker , ryttmästare, från Raukko hus, Tyrvis socken.....	67
främmande män	63, 66
frände	57
fält	58, 109
förfader.....	77
förfara.....	62
förmäla	62
förmögenhet	62
förnöja.....	65, 72, 109
förord	65, 109
försegla.....	69
försnilla	62
förståndig	62

G

Gabriell Bernsson , kommissarie	62
gagn.....	74
gammal.....	64, 70, 71, 77, 109
gemene man	57, 58, 72, 77, 78
Gertrud Grellsdotter , från Tokoinen by, Kyro socken.....	71
Gertrud Persdotter , Hakinmäki hus i Hakkila by, Vesilax socken.....	61, 108
Gertrud , hustru, från Nuoliala by, Birkala socken.....	73
giftermål	61, 108
giftermålsbalken.....	61, 108
granne.....	23, 45, 71, 72
Grells Knutsson , från Haapaniemi by, Kangasala socken	77
Grells Mattsson Kahnu , från Kahnu hus, Tervämäki by, Mouhijärvi socken.....	62, 63
Grells Mattsson , från Tervämäki by, Karkku socken.....	78
Grells Myrj	57
guds lag	61, 108
gunstig.....	69
gäld.....	57, 74, 76, 78, 108
gårdsgård.....	68, 77

H

- Haapaniemi*, by, Kangasala socken..... 77
Haavisto, by, Birkala socken..... 73, 74
Hakkala, by, Lempälä socken 58, 60
Hakkila, by, Vesilax socken 60, 108
Halli, Matts, från Messukylä by, Birkala socken 75, 77
hand 68
handskrift..... 71, 78
handsträckning..... 61, 75
Hans Eskilsson, länsman, Kangasala socken 76
Hare, Erik, från Myttälä by, Kangasala socken 77
Harhala, by, Kangasala socken..... 77
Hasso, Henrik Olsson, från Hasso hus i Aimala by, Lempälä socken 58
Haukijärvi, by, Kyro socken 71
Haunia, Agneta, Olof Haunias dotter..... 66
Haunia, Olof, länsman i Tyrvis 1606–1608, från Leiniälä gård i Haunia by, Tyrvis socken 66
Haurala, by, Lempälä socken 58
Hauroinen, by, Birkala socken 74
Haviseva, by, Kangasala socken..... 76, 77
hembjuda 57, 59, 62, 74, 76
hemman 57, 59, 62, 67, 70, 71, 72, 73, 74, 76, 78
Henrik Andersson, från Haapaniemi by, Kangasala socken 77
Henrik Andersson, från Penttilä hus i Pöyhölä by, Vesilax socken 61
Henrik Henriksson, nämndeman, bonde från Näntö gård i Näntölä by, Tyrvis socken 65
Henrik Hålst, från Salmis 58
Henrik Jakobsson Pandolainen, nämndeman, bonde från Ponto gård i Roismala by, Tyrvis socken 65
Henrik Jonsson, länsman 71
Henrik Kerstig 76
Henrik Klemetsson, från Kaltsila by, Tyrvis socken 65
Henrik Klemetsson, från Pitkäjärvi by, Kangasala socken 76, 77
Henrik Leino 73, 74
Henrik Nilsson, från Leinola by, Birkala socken 73
Henrik Olsson Hasso, från Hasso hus i Aimala by, Lempälä socken 58
Henrik Persson, från Yliskallo by, Mouhijärvi socken 63
Henrik Sigfridsson, nämndeman, bonde från Suutari gård i Kilpijoki by, Kiikka socken 65
Henrik Simonsson, från Epaala by, Kangasala socken 76
Henrik Staffansson, nämndeman, från Nurkki hus i Kurala by, Vesilax socken..... 60
Henrik Titoi, från Tiitola hus, Vehoniemi by, Kangasala socken 76
Henrik, från Leinola by, Birkala socken 74
Henrik, från Lytikkälä by, Kangasala socken 76
Henrik, från Suomatka by, Kangasala socken 77
herr 61, 65, 68, 69, 71, 73, 74, 76
Herr **Ambrosius**, Ambrosius Matthiae Pistor, kyrkoherde, från Pälkäne socken..... 76
Herr **Söfring**, från Lampu hus, Hirviniemi by, Birkala socken 73, 74
Hikus, Knut 73
Hinhtis, Hinsala(?) by, Vesilax socken 60
Hinkka, Tomas Persson, från Hinkka hus i Taipale by, Lempälä socken 58
hordom 61, 108
horkarl 61, 108
Houhala, gård i Houhalajärvi by, Tyrvis socken 65
hovrätt 33, 69
Huonola, by, Vesilax socken 61
hus 62, 75
hustru 58, 66, 71, 73, 74, 76, 78
Hustru **Lisbeth**, från Mäkikylä 76
Hustru **Walborg** från Kuockala by, Lempälä socken..... 58
Hutkoinen, Olof 73
Hyhky, by, Birkala socken..... 73, 74
Hyssy, hus i Ihamaa by, Lempälä Socken., Lempälä socken..... 57
Hyynilä, by, Karkku socken 78
hälme 77
Hålst, Henrich, från Salmis 58
Håppo, Per, från Hoppula hus i Tolvila by, Lempälä socken..... 57, 109
härad..... 48, 61, 63, 67, 70, 73, 74, 77, 107, 108
häradsfogde 57, 60, 61, 62, 70, 74, 78
häradshövding 9, 57, 70, 74, 78
häradshövdingens skrivare 74
härlighet 71
häst 63
hävd 71
hö 60, 63, 64, 70
höst 68
I
igenlösa 60, 62, 63, 71, 77
ihjäl 68
införa/införning 65, 110
Ingilä, Anders 77
Inkula, by, Kyro socken 70, 71
inlösa 62, 74
Innilä, by, Lempälä socken 57
invärtessjukdom 68
Iso Pento, by, Kangasala socken 77
J
jaga 68
Jakob Kirmoi 72
Jakob Larsson, sockneskrivare 73

Jakob Mattsson , från Kalliala by, Tyrvis socken	68
Jakob Mattsson , Jacobus Matthæi, kyrkoherde i Vesilax socken.....	61
Jakob Mickelssons son	67, 107
Jakob Sigfridsson , från Suoniemi by, Suoniemi socken	63
Jakob Simonsson , från Suomela by, Vesilax socken	60
januari.....	48
Jarttu, Knut , från Rääkkä hus, Nohkua by, Karkku socken	63
Johan Hansson , från Osara by, Kyro socken	70
Johan Mattsson	71
jord	59, 62, 71, 72, 73, 76, 77
Josef Simonsson , från Kallo by, Mouhijärvi socken	63
Josef Vastamäki	73
Josephus Caspari , (Josef Kaspersson) kaplan i Tyrvis, senare kyrkoherde	65, 68
juni.....	10, 78
junker.....	9, 57, 78
Juntt, Tomas , från Tolvila by, Lempälä socken	57, 109
Jyrä, Matts	72
jämka	64
järn.....	66
Järvenkylä , by, Kyro socken	70
Järvenranta , by, Vesilax socken	61
Jöns Andersson , från Suinula by, Kangasala socken	76
Jöns Larsson , nämndeman, från Takku hus i Narva by, Vesilax socken	60
Jören Basti , från Pasti hus i Narva by, Vesilax socken	60
Jören Hansson , nämndeman, från Hollo hus i Sakoinen by, Vesilax socken	60
Jören Henriksson Rääkä , från Rääkkä hus, Nohkua by, Karkku socken.....	63
Jören Henriksson , från Nohkua by, Karkku socken	62, 78
Jören Jörensso n, från Haukijärvi by, Kyro socken	71
Jören Jörensso n, Muotiala by, Kyro socken.	70
Jören Larsson , från Märkätaipale (Taipale) by, Karkku socken	78
Jören Liuhala , från Knuuttila gård i Liuhala by, Tyrvis socken.....	65, 67
Jören Mattsson , från Tyrisevä by, Suoniemi socken	63
Jören Mattsson , från Uotsola by, Mouhijärvi socken	62
Jören Mattsson , från Vahalahti by, Suoniemi Socken	62
Jören Persson , från Ylhäinen hus i Alkkula by, Lempälä socken	58
Jören Simonsson , från Teukkula by, Kiikka socken	66
Jören Tomasson , från Pitkäjärvi by, Kangasala socken.....	76
Jören Tomasson , nämndeman, bonde från Knuuttila gård i Liuhala by, Tyrvis socken.....	65, 66, 67
Jören Wensi	70
Jören , från Haviseva by, Kangasala socken ...	77
K	
<i>Kaakila</i> , by, Vesilax socken.....	60
<i>Kaarila</i> , by, Birkala socken	74
Kahnu, Grells Mattsson , från Kahnu hus, Tervämäki by, Mouhijärvi socken.....	62, 63
<i>Kahnu</i> , hus, Tervämäki by, Karkku socken	63
Kalckas, Mickel , från Sorila by, Birkala socken	74
<i>Kalkunmäki</i> , by, Kyro socken	71
<i>Kalliala</i> , by, Tyrvis socken	65, 68
<i>Kallo</i> , by, Mouhijärvi socken.....	63
<i>Kaltsila</i> , by, Tyrvis socken	65
<i>Kangasala</i> , socken	76
<i>Kankaantausta</i> , by, Birkala socken.....	73
kapitel.....	61, 108
kaplan.....	65, 68
kappe	73
Karin från Hakkila by, Vesilax socken	60
Karin Tomasdatter , från Kiikanoja by, Kiikka socken.....	65, 110
<i>Karkku</i> , socken.....	62, 78
<i>Kaukalahti</i> , Kangasala socken	77
<i>Kaukola</i> , by, Kangasala socken	77, 78
kedja.....	77
<i>Keljo</i> , by, Kangasala socken	76
<i>Kennola</i> , by, Birkala socken	75
Kerstig, Henrik	76
<i>Kesomalahti</i> , by, Kangasala socken.....	76
Kesoy, Lars , från Keso hus, Sarkola by, Suoniemi Socken.....	62, 63, 64
<i>Kiikanoja</i> , by, Kiikka socken	65, 110
<i>Kikkelä</i> , by, Kiikka socken.....	67, 107
<i>Kilpijoki</i> , by, Kiikka socken	65
<i>Kilvakkala</i> , by, Kyro socken	70
Kirmoi, Jakob	72
kittel	65, 66, 110
kjortel/kjol.....	58, 65, 110
klandra	61, 75
Klemet Henriksson , från Tohloppi by, Birkala socken.....	75
Klemet Mårtensson , från Vehmaa by, Tyrvis socken.....	67
knekt.....	74
kniv	68
Knut Hikus	73
Knut Jarttu , från Rääkkä hus, Nohkua by, Karkku socken.....	63
Knut Larsson , från Haviseva by, Kangasala socken.....	76

Knut Markusson , från Pitkäjärvi by, Kangasala socken	77
Knut Olsson Tiira , länsman, från Tiira hus i Ahtiala by, Lempälä socken	6, 57, 59, 108
Knut Persson , nämndeman, från Sorva by, Vesilax socken.....	60
Knut Sigfridsson , från Kankaantausta by, Birkala socken	73
Knutsdag.....	58, 109
ko	57, 58, 75, 109
<i>Koivunsaaren porras</i> , äng, Leikkuu by, Kiikka socken	65
<i>Kojola</i> , by, Karkku socken	62
Kollainen, Erik	77
<i>Kollola</i> , by, Kangasala socken	76
<i>Komerola</i> , by, Tyrvis socken.....	65
kommissarie	62
konklusion	65, 66, 77, 109
konung... 61, 63, 67, 70, 72, 73, 74, 77, 107, 108	
koppar.....	66, 72
korn	73
<i>Kortejärvi</i> , Karkku socken	78
<i>Korvola</i> , by, Birkala socken	74
<i>Koski</i> , by, Karkku socken.....	62
Kristoffer Persson , lagläsare, från Viiala gård, assessor vid Åbo hovrätt 1623–1633	9, 48, 57, 58, 61, 63, 74, 78, 109
kronan.....	57, 59, 62, 67, 70, 72, 74
kräva	75
<i>Kuivaspää</i> , by, Lempälä socken	58
<i>Kuokkala</i> , by, Lempälä socken.....	57, 58
<i>Kurala</i> , by, Vesilax socken	60
Kurck, Axel , häradshövding, från Anola gård i Ulvsby socken.....	9, 57, 70, 78
<i>Kurkela</i> , by, Vesilax socken.....	60, 61, 108
<i>Kutala</i> , by, Karkku socken	62, 78
kvarn.....	62
kvarnstall	62
kviga	75
kvinnfolk	67
kyrkoherde.....	61
<i>Kyro</i> , socken.....	70, 109
<i>Kyröspohja</i> , by, Kyro socken	70
<i>Kåifeustån Sancka</i> , äng, Vesilax socken	61
köpa	62, 77
kött.....	60
köttsår	74
L	
lag.....	7, 67, 70, 109
lagläsare.....	48, 58, 74, 109
lagman	71
lagmansting	77
<i>Lahnamoisen niitty</i> , äng, Kangasala socken ...	77
<i>Lahti</i> , by, Lempälä socken.....	57
<i>Lammin niitty</i> , äng, Kyro socken.....	70
land	59, 64, 67, 72
landsbro	70, 109
Lars Bengtsson	72
Lars Henriksson	78
Lars Kesoy , från Keso hus, Sarkola by, Suoniemi Socken.....	62, 63, 64
Lars Markusson , nämndeman, från Jutila eller Laikka hus i Vaihjala by, Lempälä Socken	57, 59
Lars Mattsson , från Sarkola by, Karkku socken	62, 78
Lars Orainen	76
Lars Rapapää , från Karkku socken	65
last.....	59, 61, 108
<i>Lastunen</i> , by, Lempälä socken.....	59
Latu, Olof , från Parkano socken	71
<i>Leikkuu</i> , by, Kiikka socken	65
<i>Leiniälä</i> , by, Tyrvis socken.....	67
Leino, Henrik	73, 74
<i>Leinola</i> , by, Birkala socken.....	73, 74
<i>Leipä vuori</i> , äng, Birkala socken.....	74
<i>Leibois</i> , by, Lempälä socken	57, 58
<i>Lempälä</i> , socken	9, 57, 59
<i>Lepistöns korpi</i> , äng, Birkala socken	74
<i>Leppälampi</i> , by, Karkku socken.....	78
<i>Lielahdi</i> , by, Birkala socken	73
<i>Lippo</i> , by, Lempälä socken	57, 108
Lisbeth , hustru från Mäkikylä	76
lispund.....	60, 66
<i>Liuhala</i> , by, Tyrvis socken.....	65, 66, 67
Liuhala, Jören , från Knuuttila gård i Liuhala by, Tyrvis socken	65, 67
liv	61, 68, 69, 108
Lodvig , från Korvola by, Birkala socken	74
<i>Luhalahti</i> , by, Kyro socken.....	72
Lukas Sigfridsson , från Nohkua by, Karkku socken.....	63
lydelse	57
<i>Lytikkälä</i> , by, Kangasala socken	76
låcka	63, 73
lån.....	65
låna.....	66, 67, 71, 76
lägenhet	60, 61, 63
länsman	6, 57, 63, 64, 71, 73, 74, 76, 78
länsman Mickel , från Hyhky by, Birkala socken	73
Lättinen, Olof	74
lön	63
löskona	61, 108
M	
<i>Maisenranta</i> , by, Lempälä socken	58
majestäd	57, 59, 61, 62, 69, 72, 74, 108
man.....	11, 45, 57, 58, 59, 60, .. 63, 65, 67, 68, 70, 71, 72, 73, 74, 76, 77, 78
mandat.....	57, 59, 71, 72, 74
mantal.....	62
<i>Mantere</i> , by, Vesilax socken.....	60, 61
Margreta , hustru	78

Markus Eriksson , nämndeman, från Kurkela by, Vesilax socken.....	60
Markus Grellsson , från Tokoinen by, Kyro socken.....	71
Markus Jörensso n, från Messukylä by, Birkala socken.....	74
Markus Klemetsson , från Mutala by, Birkala socken.....	73
Markus Mattsson , från Pirkkalankylä by, Birkala socken.....	74
Markus Mattsson , från Vatsoila by, Lempälä socken.....	58, 59
Markus Mattssons hustru, från Pirkkalankylä by, Birkala socken.....	74
Mars	9, 57, 60, 62, 65, 70, 73, 76
Marttila , by, Tyrvis socken.....	65
Matthæi, Jacobus , Jakob Mattsson kyrkoherde i Vesilax socken.....	61
Matts Brusiusso n, från Leppälammii by, Karkku socken.....	78
Matts Grellsson , från Inkula by, Kyro socken.....	70
Matts Halli , från Messukylä by, Birkala socken.....	75, 77
Matts Henriksson , nämndeman, från Pietilä hus i Mantere by, Vesilax socken.....	60
Matts Jakobsson	70
Matts Josefsson , nämndeman, bonde från Juusela gård i Kalliala by, Tyrvis socken ..	65
Matts Jyrä	72
Matts Jönsson Carlela , från Kaarila by, Birkala socken.....	74
Matts Jönsson , nämndeman, från Mattila hus i Perälä by, Lempälä Socken.....	57, 58, 59, 109
Matts Larsson , från Keljo by, Kangasala socken.....	76
Matts Larsson , nämndeman, från Antila hus i Ahtiala by, Lempälä Socken.....	57
Matts Mattsson , från Tervämäki by, Karkku socken.....	78
Matts Mickillsson från Ryöti hus i Kuivaspää by, Lempälä socken.....	58
Matts Mårtensso n, från Ruolahti by, Suoniemi Socken.....	63
Matts Olofsson , från Inkula by, Kyro socken.....	70
Matts Persso n, från Korvola by, Birkala socken.....	74
Matts Persso n, nämndeman, från Vanhakylä by, Tyrvis socken.....	65
Matts Sigfridsson	74
Matts Tomasson , från Hinsala(?) by, Vesilax socken.....	60
Matts Tomasson , från Lielähti by, Birkala socken.....	73
Matts Tomasson , från Sarkola by, Karkku socken.....	63
Matts Tomasson , nämndeman från Komerola by, Tyrvis socken.....	65
Matts Turppa , från Turpa hus i Tervämäki by, Mouhijärvi socken.....	62, 78
Matts , bolman, från Perälä by i Lempälä socken.....	59
Melli , by, Kangasala socken.....	76
menföre	10
Messukylä , by, Birkala socken.....	73, 74, 75
Mickel Andersso n, från Pakkala by, Suoniemi socken.....	62, 63, 78
Mickel Bruk , häradsskrivare, från Raukko hus, Tyrvis socken.....	67
Mickel Eriksson , nämndeman, från Pietilä hus i Sarvikas by, Lempälä Socken.....	57
Mickel Kalckas , från Sorila by, Birkala socken.....	73, 74
Mickel Sigfridsson , från Villilä by, Birkala socken.....	74
Mickel Simonsson , från Sorila by, Birkala socken.....	73
Mickel , länsman från Hyhky by, Birkala socken.....	73, 74
Monikkala , by, Kangasala socken.....	77
mor	72
moseboken	61, 108
mulbete	77
mun	77
Muotiala , by, Kyro socken.....	70
Mutala , by, Birkala socken.....	73
Myllymäki , by, Kyro socken.....	72
Myrj, Grells	57
Myttäälä , by, Kangasala socken.....	77
målsägare	63, 67, 70, 73, 74, 77, 107, 108
Mårten Andersso n, från Pohjankylä by, Birkala socken.....	73
Mårten Klemetsson , från Sirkkala by, Kyro socken.....	70
Mårten Klemetsson , nämndeman, bonde från Junnila gård i Vakkala by, Kiikka socken.....	65, 67
Mårten Mickelsson , från Aimala by, Lempälä socken.....	58
Mårten Mickelsson , från Pyöräniemi by, Kyro socken.....	70
Mårten Mårtensso n, nämndeman, från Hyssy hus i Ihamaa by, Lempälä Socken.....	57
Mårten Persso n, från Mälkilä by, Kangasala socken.....	76
Mårten Sighridsson , från Kennola by, Birkala socken.....	75
Mårten Simonsson , från Messukylä by, Birkala socken.....	73
Mårten Tomasson , från Kesomalähti by, Kangasala socken.....	76
Mäkikylä	76
Mälkilä , by, Kangasala socken.....	76, 77
Mårdoni Perä , äng, Vesilax socken.....	61
Märkätaipale (Taipale) , by, Karkku socken ..	78

N

<i>Narva</i> , by, Vesilax socken.....	60, 61
nedse.....	60
neka.....	63, 74, 76, 108, 109
<i>Nevasjärven äng</i> , äng, Kangasala socken.....	76
Nils Eriksson , länsman, från Rainio hus, Karkku socken.....	63, 65, 66, 78
Nisius Jörensso n, från Kalliala by, Tyrvis socken.....	68
Nisius Mattsson , från Kyröspohja by, Kyrö socken.....	70
njuta.....	62, 74
<i>Nohkua</i> , by, Karkku socken.....	62, 63, 78
<i>Nokia</i> , by, Birkala socken.....	74
<i>Nuoliala</i> , by, Birkala socken.....	73
<i>Nurkka</i> , hus, Karkku socken.....	63
nåd.....	61, 108
nämnd.....	48, 57, 58, 59, 60, 62, 65, 68, 69, 70, 72, 73, 75, 76, 77, 78, 108
<i>Näntölä</i> , by, Tyrvis socken.....	65
näva.....	67

O

ogagn.....	78
Olaus dag.....	78
Olof Ernardsson , från Vahalahti by, Suoniemi Socken.....	63, 64
Olof Haunia , länsman i Tyrvis 1606–1608, från Leiniälä gård i Haunia by, Tyrvis socken..	66
Olof Hutko inen.....	73
Olof Jakobsson , från Sarkola by, Karkku Socken.....	78
Olof Jönsson , från Pehkois Birkala socken ...	73
Olof Larsson , från Tammerkoski by, Birkala socken.....	73
Olof Latu , från Parkano socken.....	71
Olof Lättin en.....	74
Olof Mickelsson , nämndeman, från Valkkila by, Vesilax socken.....	60
Olof Persson , nämndeman, från Näsärö hus i Lahti by, Lempälä Socken.....	57
Olof Rankki , från Rankki hus i Kaakila by, Vesilax socken.....	60
Olof Sidfridsson , från Kilvakkala by, Kyrö socken.....	70
ombygga.....	72
omkostnad.....	71
Orainen, Erik	72
Orainen, Lars	76
Oriwa, Erik	70
<i>Osara</i> , by, Kyrö socken.....	70
oväldig.....	68
oxe.....	58, 108
Oxenstierna, Carl	69

P

<i>Paatiala</i> , by, Kangasala socken.....	77

<i>Pakkala</i> , by, Suoniemi socken.....	62, 63, 78
Pandolainen, Henrik Jakobsson , nämndeman, bonde från Ponto gård i Roismala by, Tyrvis socken.....	65
pant.....	58, 60, 63, 66, 67, 71, 74
pantsätta.....	71
pantäng.....	60, 63, 74
<i>Parkano</i> , socken.....	71
<i>Pehkois</i> , Birkala socken.....	73
penning/pengar.....	57, 58, 60, 62, 63, 65, 66, 67, 70, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 109
<i>Penttilä</i> , hus i Pöyhölä by, Vesilax socken.....	61
Per Eskilsson , från Lempälä socken.....	57
Per Frantsson , från Franssila by, Kangasala socken.....	76
Per Håppo , från Hoppula hus i Tolvila by, Lempälä socken.....	57, 109
Per Markusson , från Narva by, Vesilax socken	61
Per Markusson , nämndeman, från Vakkala by, Vesilax socken.....	60
Per Mattsson , från Messukylä by, Birkala socken.....	75
Per Mattsson , från Viljala by, Kyrö socken...	71
Per Ollsson , från Haavisto by, Birkala socken	73
Per Persson , från Kilvakkala by, Kyrö socken	70
Per Sparre	71
Per Tomasson , från Äijälä hus i Ania by, Vesilax socken.....	60
Per Tomasson , nämndeman, bonde från Kesti gård i Ruatsila by, Kiikka socken.....	65
persedel.....	61, 66, 73, 75
<i>Perälä</i> , by, Lempälä socken.....	57, 58, 59, 109
Philip Markusson , från Pitkäjärvi by, Kangasala socken.....	76
<i>Pirkkalankylä</i> , by, Birkala socken.....	74
Pistor, Ambrosius Matthiae , kyrkoherde, från Pälkäne socken.....	76
<i>Pitkäjärvi</i> , by, Kangasala socken.....	76, 77
<i>Pitkänkaro</i> , by, Karkku socken.....	65
<i>Pohjankylä</i> , by, Birkala socken.....	73
<i>Pohtola</i> , by, Lempälä socken (idag del av Teisko).....	59
<i>Poukalan Niitty</i> , äng, Karkku socken.....	63
Pouru, Erik , från Vesilax socken.....	61
präst.....	69
prästgård.....	71, 72
<i>Putkisto</i> , by, Lempälä socken.....	57, 58, 59, 109
<i>Pyöräniemi</i> , by, Kyrö socken.....	70
Pål Sigfridsson	70
påsk.....	73
<i>Pälkäne</i> , socken.....	76
päls.....	67
<i>Pöyhölä</i> , by, Vesilax socken.....	60, 61
<i>Pöytis</i> , socken.....	66

R

<i>Rahasaari</i> , holme, Kangasala socken	77
<i>Rainio</i> , gård, Karkku socken	63, 65
<i>Rainio</i> , hus, Nohkua by, Karkku socken	63
<i>Raipio</i> , by, Karkku socken	62, 78
Rankki, Olof , från Rankki hus i Kaakila by, Vesilax socken.....	60
rannsaka....	11, 45, 57, 58, 59, 60, 63, 65, 67, 70, 71, 72, 73, 74, 76, 77, 78
Rapapää, Lars , från Karkku socken	65
Rauva, Eskil , från Rauva hus, Yliskallo by, Mouhijärvi socken	63
resolution	69
<i>Rikala</i> , by, Lempälä socken.....	57, 58, 109
ringa.....	61
<i>Roismala</i> , by, Tyrvis socken	65
Roos, Elias , fogde, från Koski gård, i Karkku socken	6, 57, 60, 61, 62, 74, 78, 108
<i>Ruatsila</i> , by, Kiikka socken.....	65
<i>Ruolahti</i> , by, Suoniemi socken.....	63
<i>Ruovesi</i> , socken	10
<i>Ruuhola</i> , Lempälä socken	108
rymma.....	68
rå och rör	74
råg.....	73, 75
räkna.....	59
ränta.....	70
rätt	59, 70
rätten.....	57, 58, 61, 62, 65, 75, 78, 108, 109
rättighet.....	62
Rääkä, Jören Henriksson , från Rääkkä hus, Nohkua by, Karkku socken.....	63

S

<i>Saarilahti</i> , by, Birkala socken	73
sak/böter	61, 63, 67, 69, 70, 73, 74, 77, 107, 108
<i>Sakoinen</i> , by, Vesilax socken	60
sakrament	68
salig	66, 68, 69, 72, 78
<i>Sallois</i> , äng i Hahkala by, Lempälä socken	58
<i>Salmis</i>	58
salt	60
samfält	68
<i>Sammaljoki</i> , by, Tyrvis socken.....	65
<i>Sarkola</i> , by, Karkku socken.....	62, 63, 78
<i>Sarkola</i> , by, Suoniemi Socken.....	62, 63
<i>Sarvikas</i> , by, Lempälä socken	57
<i>Schari Pithkä</i> , äng, Vesilax socken	60
sida	61
Sigfrid Eriksson , från Saarilahti by, Birkala socken	73
Sigfrid Eskilsson , från Kikkela by, Kiikka socken	67, 107
Sigfrid Henriksson , från Sontu by, Kyro socken	70
Sigfrid Mattsson Toijainen , från Toijanen hus, Hyynilä by, Karkku socken	78

Sigfrid Mattsson , från Hyynilä by, Karkku socken.....	78
Sigfrid Mattsson , från Järvenkylä by, Kyro socken.....	70
Sigfrid Mattsson , från Sorila by, Birkala socken.....	73
Sigfrid Mattsson , från Varala by, Kangasala socken.....	76
Sigfrid Mickelsson , från Vehkakorpi by, Kiikka socken.....	66
Sigfrid Nisiusson , från Perälä by, Lempälä socken.....	57, 109
Sigfrid Nisiusson , nämdekan, från Ihamaa hus i Putkisto by, Lempälä socken	57, 58, 59, 109
Sigfrid Persson , från Pirkkalankylä by, Birkala socken.....	74
Sigfrid Sigridsson	70
Sigfrid Tomasson , från Kalliala by, Tyrvis socken.....	68
sigill	48
signet	48
silverskål	65, 66
Simon Jönsson , från Kurkela by, Vesilax socken.....	61, 108
<i>Sipsiö</i> , by, Kyro socken.....	71
<i>Sirkkala</i> , by, Kyro socken	70
sjukdom.....	69
sjuklig.....	69
skada	57, 59
skamliga ord.....	68
skatt.....	57, 58, 59, 62, 70, 72, 73, 74, 76, 77
skifte.....	64, 73
skrivare.....	73, 74
skål	66
skägg	68
slå.....	67, 68, 74, 77, 107
släkting.....	57, 59, 62, 66, 67, 68, 72, 74
socken	10, 48, 65, 70, 72, 73, 76, 109
sockenstuga	70
sockneskrivare.....	73
sommar.....	10, 78
sommarting	78
son	63, 66, 67, 107
<i>Sontu</i> , by, Kyro socken	70
<i>Sorila</i> , by, Birkala socken	73
<i>Sorola</i> , by, Kangasala socken	76
<i>Sorva</i> , by, Vesilax socken	60
<i>Sorva</i> , by, Vesilax socken	60
spann	73
spannmål	58, 60, 63, 65, 72, 73, 76
Sparre, Per	71
Staffan Erikssons hustru, från Harhala by, Kangasala socken	77
ström	70, 109
stycken	30, 36, 75
stöpis	10
<i>Suinula</i> , by, Kangasala socken.....	76
summa.....	62

<i>Suolahden niitty</i> , äng, Kyro socken.....	71
<i>Suomela</i> , by, Vesilax socken.....	60
<i>Suoniemi</i> , by, Suoniemi socken.....	63
<i>Suonpää</i> , äng, Vesilax socken.....	61
<i>Suuriniemi</i> , Karkku Socken.....	78
Svante Andersson , från Antila hus i Lembois by, Lempälä socken.....	58
<i>Sverige</i>	48, 69
svin.....	68
svärd.....	58
syster.....	65, 109
Söfring , herr, från Lampu hus, Hirviniemi by, Birkala socken.....	73, 74

T

<i>Taipale (Märkätaipale)</i> , by, Karkku socken... 78
<i>Taipale</i> , by, Lempälä socken..... 58
<i>Taipaleen suoniitty</i> , äng, Karkku socken..... 63
<i>TaipeleEngh</i> , äng, Vesilax socken..... 60
<i>Takahuhti</i> , by, Birkala socken..... 73
tallripa..... 68
<i>Tammerkoski</i> , by, Birkala socken..... 73
<i>Tervämäki</i> , by, Karkku socken..... 78
<i>Tervämäki</i> , by, Mouhijärvi socken..... 62
Teucku, Erik Eriksson , från Aijäri hus, Koski by, Karkku socken..... 62
<i>Teukkula</i> , by, Kiikka socken..... 66
Tiira, Knut Olsson , länsman, från Tiira hus i Ahtiala by, Lempälä socken..... 6, 57, 59, 108
till handa..... 59, 61, 62, 69
ting... 9, 10, 57, 58, 60, 62, 65, 66, 68, 73, 75, 78
tionde..... 70
Tittoi, Henrik , från Tiitola hus, Vehoniemi by, Kangasala socken..... 76
<i>Tiusoila</i> , Birkala socken..... 73
tjänst..... 63
<i>Tohloppi</i> , by, Birkala socken..... 75
Toijainen, Sigfrid Mattsson , från Toijanen hus, Hyynilä by, Karkku socken..... 78
<i>Tokoinen</i> , by, Kyro socken..... 71
<i>Tolvila</i> , by, Lempälä socken..... 57, 109
Tomas Bengtsson , från Melli by, Kangasala socken..... 76
Tomas Bureus , lagman..... 71
Tomas Eriksson , från Pohtola by i Lempälä socken..... 59
Tomas Eskilsson , från Kutala by, Karkku socken..... 78
Tomas Frandzson , från Franssila hus(?) i Haurala by, Lempälä socken..... 58
Tomas Hincka , Tomas Persson, från Hinkka hus i Taipale by, Lempälä socken..... 58
Tomas Jakobsson , från Vehkakorpi by, Kiikka socken..... 65, 109
Tomas Juntt från Tolvila by, Lempälä socken 57, 109
Tomas Jönsson från Kausala hus i Maisenranda by, Lempälä socken..... 58

Tomas Jönsson , dräng..... 73
Tomas Larsson , nämndeman, bonde från Katila gård i Vinkkilä by, Tyrvis socken..... 65
Tomas Mattsson , från Sarkola by, Karkku Socken..... 78
Tomas Nisiusson 74
Tomas Olsson , från Takahuhti by, Birkala socken..... 73
Tomas Olsson , från Tarikka hus i Lembois by, Lempälä socken..... 57
Tomas Persson , nämndeman, från Mäsä hus i Sakoinen by, Vesilax socken..... 60
Tomas Simonsson 72
Tomas Simonssons mor..... 72
Tomas Tomasson , från Kurila hus, Tammerkoski by, Birkala socken..... 73
Tomas Vinkki 67
Tomas , knekt..... 74
tomt..... 72, 75, 77
torr..... 57, 59
tredekska..... 59
treskifte..... 61, 63, 67, 70, 73, 74, 77, 107, 108
trä..... 68
träta..... 68
trätoäng..... 63
tunna..... 58, 60, 63, 65, 73, 75, 76, 77, 81, 82
Turppa, Matts , från Turpa hus i Tervämäki by, Mouhijärvi socken..... 62, 78
<i>Tyrisevä</i> , by, Suoniemi socken..... 63
<i>Tyrkkölä</i> , by, Birkala socken..... 60, 74
<i>Tyrvis</i> , socken..... 65

U

underpant..... 66
<i>Uotsola</i> , by, Mouhijärvi socken..... 62
upplysa..... 62
uppskjuta..... 69
uppspörja..... 62
uppta..... 57
utge..... 62
utmark..... 78
utmäta..... 57, 59, 60, 63, 65, 66, 67, 70, 71, 73, 74, 76, 109
utvissa..... 62, 66, 78

V, W

vadmal..... 65, 110
<i>Vahalahti</i> , by, Karkku Socken..... 63
<i>Vahalahti</i> , by, Suoniemi Socken..... 62, 64
<i>Vaihmalala</i> , by, Lempälä socken..... 57, 59
<i>Vakkala</i> , by, Kiikka socken..... 65, 67
<i>Vakkala</i> , by, Vesilax socken..... 60
Walborg , hustru, från Kuockala by, Lempälä socken..... 58
Valder Henriksson , från Iikkilä hus, Hyynilä by, Karkku socken..... 78
Walerianus , Valder Henriksson, från Iikkilä hus, Hyynilä by, Karkku socken..... 78

Valkama, by, Karkku socken..... 78
Valkkinen, by, Vesilax socken..... 60
Vammaskoski, ström, Kyro socken..... 70, 109
Vanaja, by, Kyro socken 71
Vanhakylä, by, Tyrvis socken 65
Varala, by, Kangasala socken 76
Vastamäki, Josef..... 73
Vatsoila, by, Lempälä socken..... 58
Vehkakorpi, by, Kiikka socken..65, 66, 109, 110
Vehmaa, by, Tyrvis socken 67
Vehoniemi, by, Kangasala socken 76
Wensi, Jören 70
vepa 65, 110
Vesasaari, holme, Kangasala socken 77
Vesilax, socken 60
veterlig.....57, 59, 70, 76
Vihola, by, Birkala socken..... 74
Vihtilä, by, Karkku socken 62, 78
Wiira, Erik 71
vilja..... 61
Viljakkala, by, Kyro socken 70
Viljala, by, Kyro socken..... 71
Villilä, by, Birkala socken 74
villkor 66, 77
Vinkkilä, by, Tyrvis socken 65
vinter.....9, 10, 57, 60, 62, 65, 70, 73, 76
visthus..... 71, 72
vite 61
vittna.....57, 59, 72
våt 57, 59
vägnar 9, 57, 78
välaktad 62
välboren.....9, 57, 62, 67, 69, 70
värde 66
världslig lag 61, 108

Y

Yliskallo, by, Mouhijärvi socken.....63

Å

Åbo 4, 8, 10, 34, 35, 42, 62, 67, 73
Åbo slott62
åker.....58, 109
ålder 51, 57, 59, 62, 70, 74, 77, 109
åm..... 58, 60, 61, 63, 64, 70, 71, 76
år 9, 10, 48, 57,
. 59, 60, 62, 64, 65, 68, 70, 72, 73, 74, 76, 78
åratal..... 61
åverkan.....63, 70

Ä

ädel.....9, 57, 69, 78
ägo.....57, 74
äkt hustru61, 108
äldre 68
Älvsborgs lösen..... 62, 63, 67, 73, 74
äng.....58,
.. 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 70, 71, 75, 76, 77
ärende.....69
ärlig 6, 57, 61, 62, 78, 108

Ö

öde..... 57, 59, 72, 74, 76
ödehemman57, 58, 74
ödelegat59
öl 77
öre 57, 58, 59, 62, 64, 67, 71, 72, 73, 76
överge.....72
övernatta.....71
Övre Satakunta, härad.....9, 48, 57, 78

BILAGOR OCH PLANSCHER

Bilaga 1. Ordlista

Meningen med denna (selektiva) ordlista är att underlätta läsandet av utgåvan. Ordlistan innehåller framför allt ord som i originalet är skrivna med latinsk stil, alltså spärrad stil i utgåvan.

I uppbyggandet av ordlistans ordförklaringar har jag anlitat olika lättförståeliga handböcker, som är avsedda för bland annat släktforskare (t.ex. Andersson 2006). Jag hänvisar vidare till SAOB, som sedan 1997 är tillgänglig i elektronisk form, för grundligare information om specifika ord både i själva utgåvan och i ordlistan (för diskussion om ordlista, se t.ex. Harvey 2001:83–85).

<i>anno</i>	år
<i>ibidem</i>	på samma ställe, samma person
<i>item</i>	likaså, likaledes, vidare, jämväl
<i>kommissarie</i>	ombud, fullmäktig; ämbets- eller tjänstemän
<i>konklusion</i>	slutsats, slutledning
<i>kontent</i>	belåten, nöjd, tillfreds
<i>persedel</i>	nyttighet, artikel, varuslag
<i>prasentibus</i>	i närvaro av (vittnen)
<i>resolution</i>	avgörande, beslut
<i>sakrament</i>	helig handling
<i>ut supra</i>	som ovan

Bilaga 2. Mål i dombok för Övre Satakunta 1623

Principerna för upprättandet av brottsstrukturen är hämtade från Olli Matikainens (1995:29ff) klassifikationskriterier, som uppftar tio olika brottstyper. Även om grundkategorierna förblir de samma, har jag modifierat Matikainens kategorier för att bättre passa mina egna behov och mitt eget material. I vissa fall kan gränserna mellan olika kategorier vara vaga, och vissa mål kunde gott och väl kategoriseras till flera olika grupper. Tvister om jordområden, oklarheter i ekonomiska frågor samt problem med överheten tangerar ofta varandra. Ett fall räknas trots allt alltid till ett, även om flera personer skulle dömas eller om flera domer skulle uttalas samtidigt. Därmed kategoriseras ett brottsfall endast till en kategori utifrån den primära anklagelsen, den som först uppges i protokollet. Alla rättsmål i dombok för Övre Satakunta 1623 är medräknade, totalt 213 mål (även rättsmål utan beslut är inräknade). Målen är grupperade enligt nedanstående kategoriseringsprinciper. Efter presentation av kategorierna följer två tabeller som framhåller brottstypernas fördelning i de olika socknarna först numerärt (tabell 4) och sedan procentuellt (tabell 5). Därefter följer ännu en figur (figur 2) som visar den procentuella fördelningen i ett diagram.

1. Våldsbrott (8 % av alla mål)

Felttes Sigfridh Eskillßonn i Kickeelä sack till 3 Daler till treskifftes Konningen Mällseynde Heredna för eett blånatt, som han haffuer slagitt Jacob Mikillßons Sonn *ibidem* (Vinterting i Tyrvis 21.3.1623, fol 6r.)

I första kategorin beräknas våldtäkter, hot med vapen, mord, dråp, självmord samt dödsvallanden. Största delen av våldsbrotten, som hittas i domboksprotokollet, är mindre gräl, som dömdes enligt Kristoffers landslag:

Nu warder man huggen kötsaar eller slaghen fulle skeno, böte ther fore VI marc, taki malsegenden thre mark oc III marc gange til treskiptis. Varder man slagen eller skuren minna saar æn nw ær sagt, oc tho synes blaat oc blodugt, böte III mark til treskiptis.¹²⁰

¹²⁰ Kristoffers landslag: Sårsmål med vilja, 10.balken, citatet hämtat från "Fornsvenska textbanken" <<http://www.nordlund.lu.se/Fornsvenska/Fsv%20Folder/>>.

Böter ådömdes alltså automatiskt enligt synliga skador. För ett blåmärke fick man böta tre mark, då man igen för ett köttår eller två blåmärken fick böta sex mark.¹²¹

2. Ärekränkingsmål (0 % av alla mål)

Till andra kategorin hör mål som berör människornas ära, ärekränkningar, falska anklagelser och olika nedsättande benämningar (t.ex. hora, tjuv). Egentliga ärekränkingsmål var inte framme i Övre Satakunta år 1623, utan de få fall som inträffade, var inblandade i våldsbrotten. Enligt Heikki Ylikangas (2000:235ff) var det på 1500-talet ovanligt att ställa någon inför rätta för ärekränkning, då 1600-talet igen var ”ärekränkningarnas århundrade”, vilket dock inte var fallet i Övre Satakunta i alla fall år 1623.

3. Sedlighetsbrott (2 % av alla behandlade mål)

Hadhe fram för retta Ehrlich Wällförståndigh Elias Roos befallningzman dersammstädis een Hoorkarll *bemäldt* Simon JonBon i Kwrkela, och hafuer sielf sin Echte hwstru Hwlike *forskrivne* hafuer bedrifuitt eenfälht hordoms last medh een löß kåna *bemäldt* Gerttrudh Peersdottre i Hakinmäkiby till hwilkett last hunn icke neka kunde, Och belff samme ärende wäldgifvit udj the 12 i Nembdens gode rådth och betenckande, om the hans lyff tiänå kunde, Tertill alla samptligen swaradh att samme last ähr inföcht hvar. Dogh effter Gudz lagh kunna wij icke tiänia hans lyff, effter andre Booken Moysa 20 och 14 *Capitlett* dher effter Werldzlige lagh, kunna wy icke felle hånom ifrå lyffuett, utan Fältes hwardere till sack 40 *Daler* till treskiffes konnungem Målseyende heredett, effter 2 och 3 *Capitlet* gifftermåla *Balken* Synnerligen effter hans Echte hustru badh innerligh för sin man och begerdhe Nåder, dhett henne blefh effterlåtitt opå *Konglige Mayestätt* ~~oeh~~ eller *Konglige Mayestätt* dom hafwande Nådige behagh, och böthe såsom för*bemäldt* står (Vinterting i Vesilax 17.3.1623, fol. 3r.)

Den tredje kategorin omfattar sedlighetsbrott samt sexualbrott (i vilka även barnamorden ofta inräknas). Enbart ett par sedlighetsbrott stod på stapeln i Övre Satakunta år 1623. Även om barnamorden räknas i denna kategori påträffas inga barnamord år 1623 i Övre Satakunta.

4. Stöldmål (1 % av alla mål)

Dömdes Knutt Teiri en Oxen af Bengdt OllBon i Lippo, för dhett han hafwr tagitt hans Oxen, utaf en bonde, för sin giöldh, och samme Oxen war till lege, utaff Knutt Teiri, hoß bonden i Ruhoila, derforre schall Bengdt dermedh afstå (Sommarting i Lempälä 18.6.1623, fol. 24r.)

Den fjärde kategorin består av de egentliga stöld- och snatterimålen. Sådana mål finns dock relativt få i förhållande till andra brott. Detta har setts som rätt så karakteristiskt för den tidiga nya tiden, och ofta är våldsbrotten mycket vanligare än stöldmål – så även

¹²¹ För våldsbrott, se t.ex. Matikainen (1996:33ff).

i Övre Satakunta (Matikainen 1995:31). Straffen som utdömdes för stöld var redan på medeltiden tunga – grundregeln var att man miste livet (Ylikangas 2000:62). Förmodligen invercade straffens hårdhet på stöldmålens mängd.

Man kan fråga sig ifall ovan liggande exempel överhuvudtaget är en stöld, även om Bengt Olsson har tagit Knut Tiiras ox. Bengt Olsson hade dock inte stulit oxen utan tagit den emot sin skuld från Ruhoila, som hade lånat oxen ifrån Tiira.

5. Skadegörelse (4 % av alla mål)

Dömdes Thåmas Juntt i Tålffvila een koo, eller Penningar 9 Daler Aff Peer Håppu *ibidem*, som han till lega tagidh haffuer, och sedhan igenom sin Oachtsamhett haffuer latidh bårttkomma, dett han och icke sielff för retta neka kunde, deße Män till att vttmäta, Madz Jonßon i Perälä och Sigfridh Nisiußon i Perälä (Vinterting i Lempälä 3.3.1623, fol. 1r.)

Den femte kategorin omfattar alla oavsiktliga skadegörelser, där det inte var frågan om avsiktliga illdåd. Ofta var fallen av den typen som ovan, där slarv spelade en central roll. Ibland rymde djuren sina egna tider och gjorde samtidigt sönder grannens stängsel och ibland kunde djuren rymma till svedjemarker på ofri grund och äta grannens säd.

6. Tvistemål om jord- och nyttjanderätt (31 % av alla mål)

Theße men Lagläsare Christofer Peerßon, Sigfridh Nisiußon i Putkistån Madz Jonßon i Perälä, och Anders Eskillson i Rijkala, skola Jämcka och stånghfella Åkren emillan Achttialabyr, som Feltt, dag till *Sankt* Cnutom (Vinterting i Lempälä 3.3.1623, fol. 1v.)

Den sjätte kategorin består av de oändliga tvisterna byar och gårdar emellan rörande gränser på land och på vatten. Sådana fall var mycket vanliga i Övre Satakunta dombok. Tvister om gränser och tvister berörande äganderätten till svedjeland, fält och åker selsatte tinget i hög grad, och ofta var dessa väldigt sparsamt framställda (som ovan). Ibland kunde dessa tvister även vara emellan hela byar eller socknar.

7. Handel, skuld, arv (40 % av alla mål)

Stadhfastades arfskiffthed emellan Thåmas Jacåbzson i Wehkakårbj och hans brodem och Syskor medh sådan förordt och *Conclusion* att för**emälde** Thåmas skall förnöye arfvingerne, der effter som Arfzskiffes Lengdh Wydere hafur till att Vttwysa och förmäle (Vinterting i Tyrvis 21.3.1623, fol. 5r.)

Den sjunde kategorin består av alla mål som berör handel, skuld och arv. Även kungörelser räknas till denna grupp (jfr Matikainen 1995:33).

8. Överhet, tredskodom (12 % av alla mål)

Skall Kärö bour och Sochun byggir deres gamble Landzbroor i Wammais Kåski ström der som de af ålder giordt haffur, så framt dhe thett icke göre, dhå skule the böthe deres Penningar effter lagen. (Vinterting i Kyrö 24.3.1623, fol. 7v.)

Den åttonde gruppen består av försummelse av skyldigheter emot kronan eller kyrkan. I vanliga fall anknyts fallen till skattefrågor eller skyldigheter. Ofta är det frågan om tredska emot av kronan uppställda vägskötsel-, byggnads- och skjutsskyldigheter. Tydligt mera sällan är det frågan om vägran att betala skatter eller olika avgifter, men även sådana fall påträffas. I denna grupp har jag även räknat olika anmälningar, som till exempel anmälningar om ibruktagande av ödegårdar (jfr Matikainen 1995:33).

9. Försummelse av stämning (0 % av alla mål)

Den nionde gruppen består av mål där en person som fått en offentlig stämning inte inställde sig till tinget. Det verkar som om det bodde laglydligt folk i Övre Satakunta, eftersom inga försummelse av stämning påträffades år 1623. Saknandet av fall som skulle tillhöra denna grupp kan bero på att domen härutav var tre marks böter eller på de relativt korta tingsfärderna i Övre Satakunta. Förmodligen påverkade den interna kontrollen även på denna sak.

10. Diverse (1 % av alla mål)

Dömdes Karin Thåmas dotter i Kikanåya Waldmans Kwrttill – 1 Wepa – 1 och kethill – 1 om – 6 Daler för hennes införingh af Anders Thåmaßon i Wechkakårbj (Vinterting i Tyrvis 21.3.1623, fol. 5r.)

Sådana mål som är problematiska i kategoriseringsavseendet har beräknats till gruppen 10, ”diverse”. I denna grupp har två fall placerats, den ena kan ses i exemplet ovan, den andra har att göra med morgongåvor.¹²²

¹²² För diskussion kring morgongåvornas problematik samt deras funktion och karaktär, se Ylikangas (1983a, 1988:78–95).

Tabell 4. Mål enligt socken och typ i Övre Satakunta 1623

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	TOT.
Lempälä	1	0	0	1	2	10	12	3	0	0	29
Vesilax	1	0	2	0	2	10	6	1	0	0	22
Karkku	3	0	0	0	1	10	12	2	0	0	28
Tyrvis	3	0	0	1	0	7	16	3	0	1	31
Kyro	1	0	1	0	0	10	11	4	0	0	27
Birkala	2	0	0	0	0	7	12	5	0	0	26
Kangasala	3	0	0	0	4	9	15	4	0	0	35
Ruovesi	4	0	1	0	0	4	2	3	0	1	15
Totalt	18	0	4	2	9	67	86	25	0	2	213

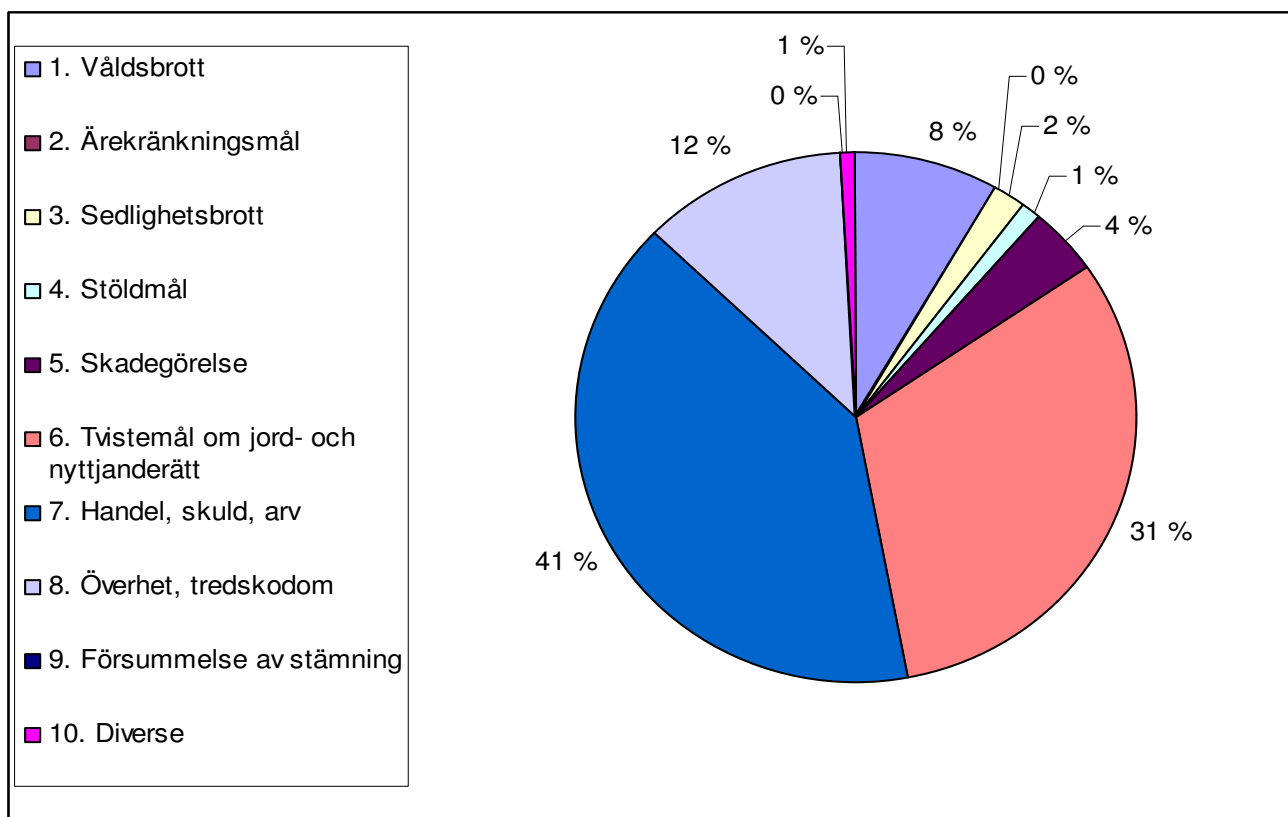
1= våldsbrott, 2= ärekränkingsmål, 3= sedlighetsbrott, 4= stöldmål, 5= skadegörelse, 6= tvistemål om jord- och nyttjanderätt, 7= handel, skuld, arv, 8= överhet, tredskodom, 9= försummelse av stämning, 10= diverse

Tabell 5. Mål behandlade i Övre Satakunta 1623 enligt procentuell andel

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	TOT.
Lempälä	3 %	0 %	0 %	3 %	7 %	34 %	41 %	10 %	0 %	0 %	100 %
Vesilax	5 %	0 %	9 %	0 %	9 %	45 %	27 %	5 %	0 %	0 %	100 %
Karkku	11 %	0 %	0 %	0 %	4 %	36 %	43 %	7 %	0 %	0 %	100 %
Tyrvis	10 %	0 %	0 %	3 %	0 %	23 %	52 %	10 %	0 %	3 %	100 %
Kyro	4 %	0 %	4 %	0 %	0 %	37 %	41 %	15 %	0 %	0 %	100 %
Birkala	8 %	0 %	0 %	0 %	0 %	27 %	46 %	19 %	0 %	0 %	100 %
Kangasala	9 %	0 %	0 %	0 %	11 %	26 %	43 %	11 %	0 %	0 %	100 %
Ruovesi	27 %	0 %	7 %	0 %	0 %	27 %	13 %	20 %	0 %	7 %	100 %
Totalt	8 %	0 %	2 %	1 %	4 %	31 %	40 %	12 %	0 %	1 %	100 %

1= våldsbrott, 2= ärekränkingsmål, 3= sedlighetsbrott, 4= stöldmål, 5= skadegörelse, 6= tvistemål om jord- och nyttjanderätt, 7= handel, skuld, arv, 8= överhet, tredskodom, 9= försummelse av stämning, 10= diverse

Figur 2. Grafisk beskrivning av mål behandlade i Övre Satakunta 1623 enligt procentuell andel

Plansch 1. Länskartan över Övre Satakunta från 1650

Kartan hämtad från "Historielliset kartat – vanhakartha.fi", en databas som sparar gamla kartor utifrån forskning gjord av Heikki Rantatupa <http://www.vanhakartha.fi/historielliset-kartat/@mapview?handle=hdl_123456789_22221>.

Plansch 2. Omslag till dombok för Övre Satakunta 1623–1627

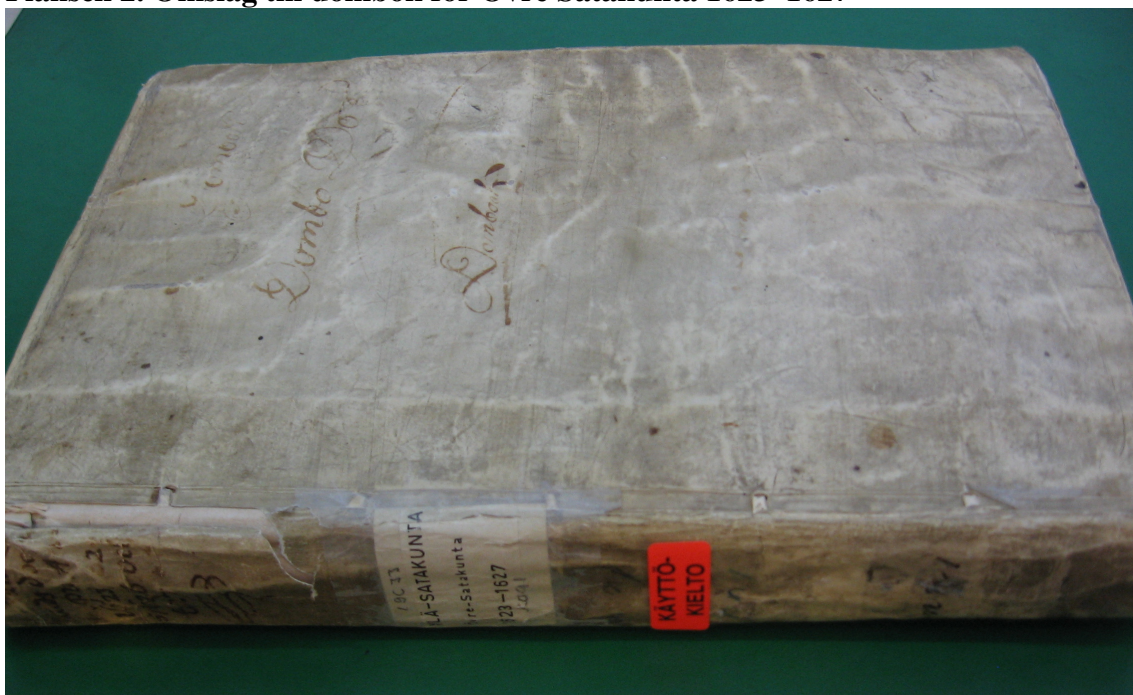

Foto: Henrik Nylund 1.3.2010

Plansch 3. Ryggomslag till dombok för Övre Satakunta 1623–1627

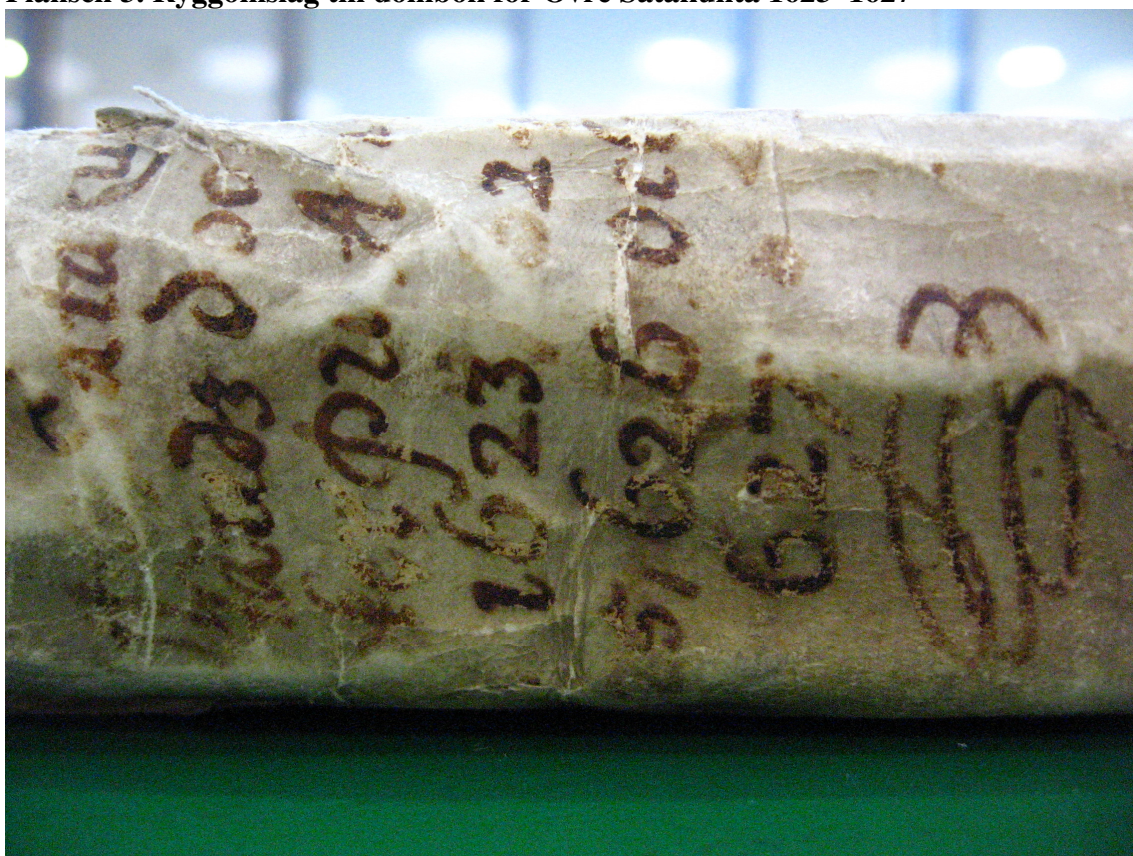

Foto: Henrik Nylund 1.3.2010

Plansch 4. Innehållsförteckningen i dombok för Övre Satakunta 1623–1627

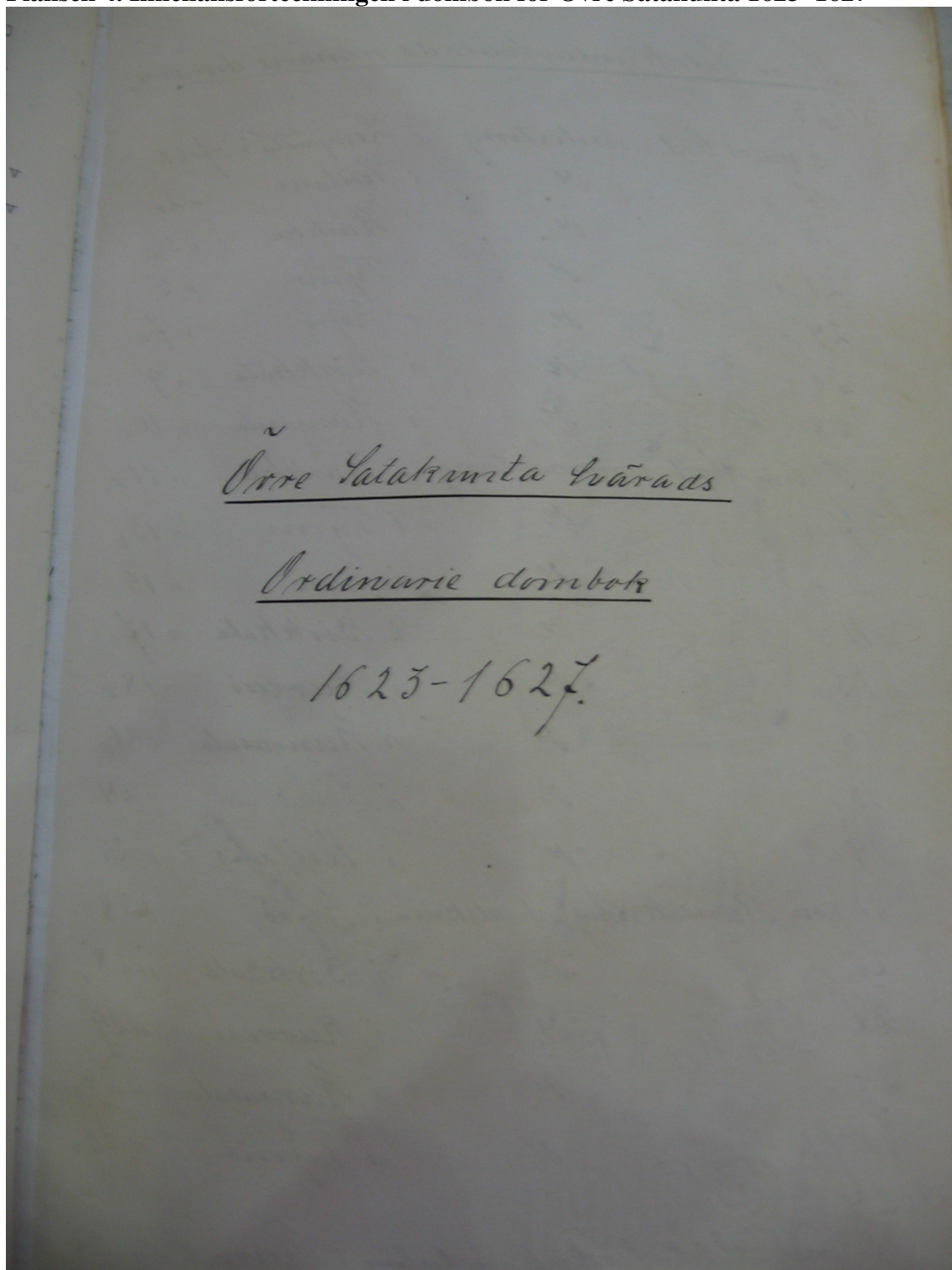

Foto: Henrik Nylund 1.3.2010

Plansch 5. Vattenmärke i lägg 1

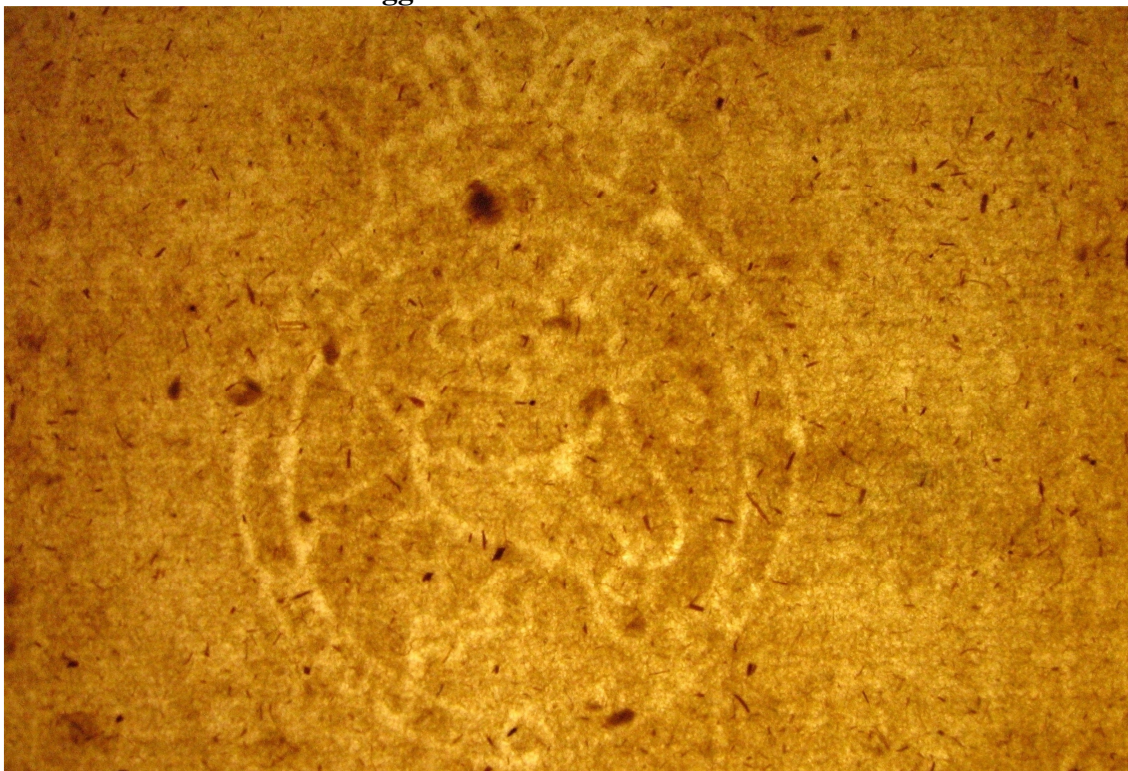

Foto: Henrik Nylund 1.3.2010

Plansch 6. Vattenmärke på sidan mellan fol. 149 och 150

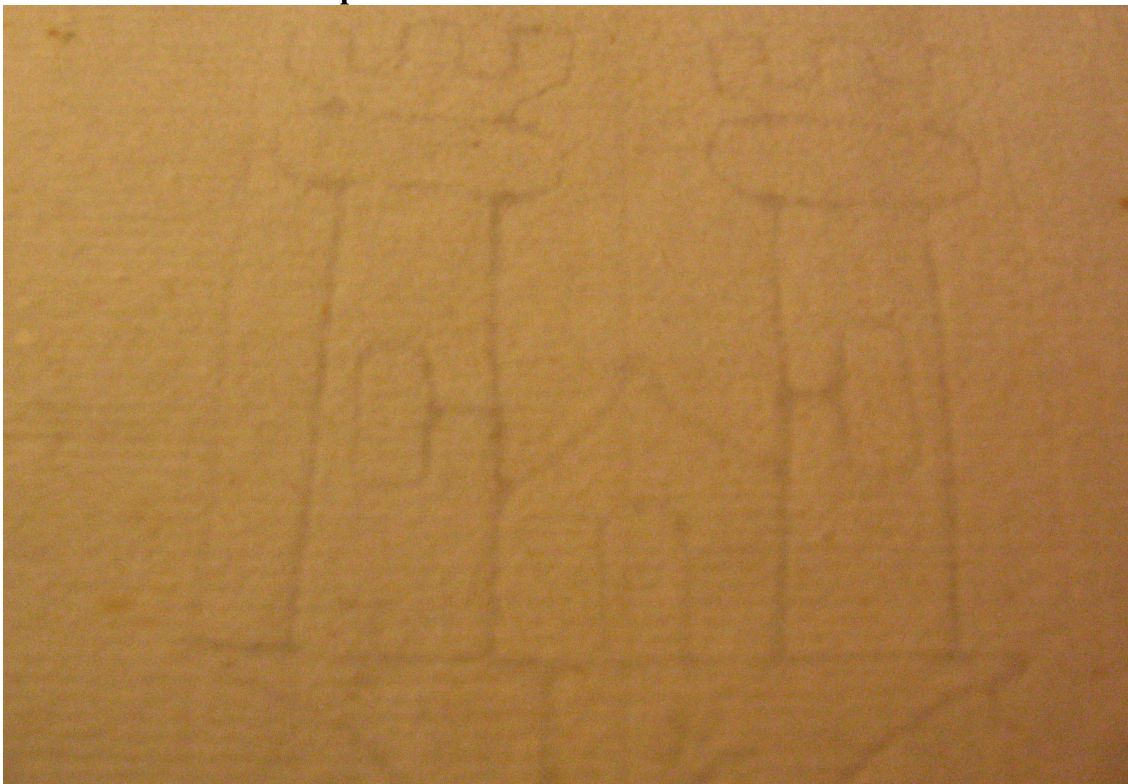

Foto: Henrik Nylund 1.3.2010

Plansch 7. Skrivarhand A och Kristoffer Perssons sigill (fol. 31v)

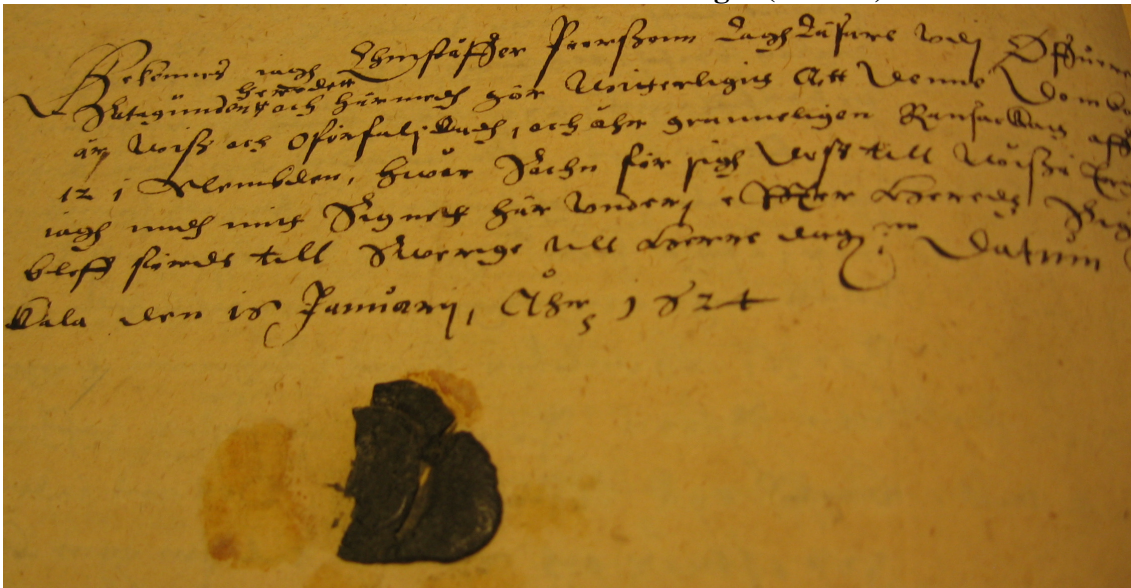

Foto: Henrik Nylund 1.3.2010

Plansch 8. Skrivarhand B (oidentifierad) (fol. 6v)

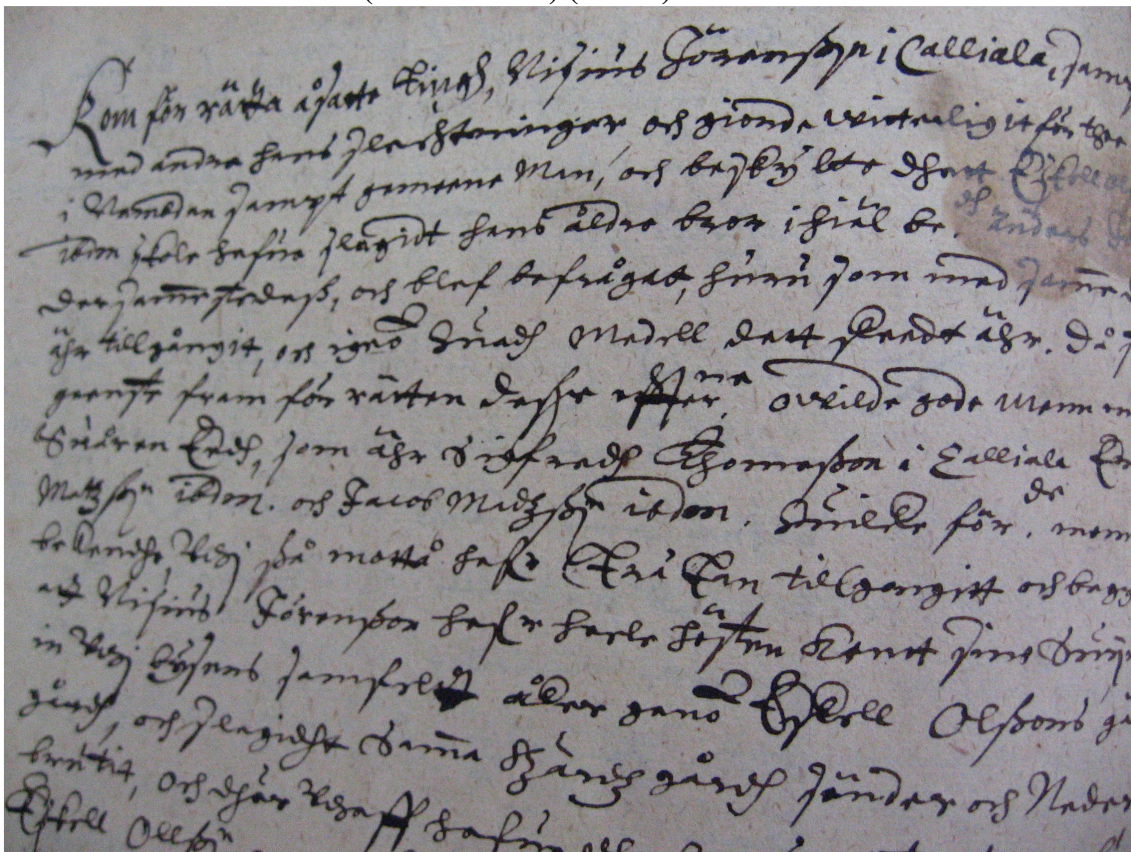

Foto: Henrik Nylund 1.3.2010

Plansch 9. Sigill 2 och 3 (fol. 78r) samt Kristoffer Perssons egenhändiga underskrift

(hänvisning gäller tabell 2)

Foto: Henrik Nylund 1.3.2010

Plansch 10. Sigill 4 och 5 (fol. 107v)

(hänvisning gäller tabell 2)

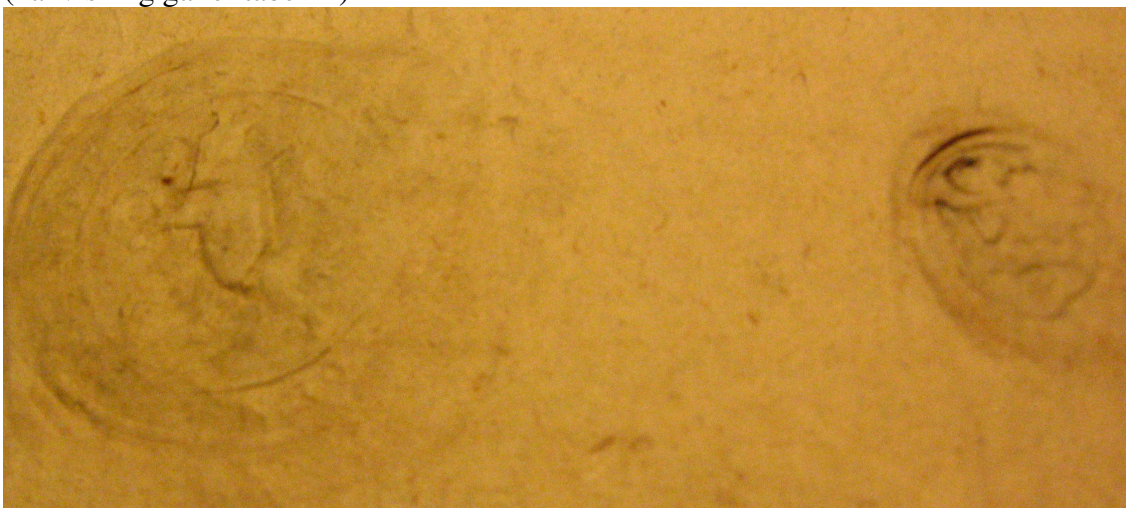

Foto: Henrik Nylund 1.3.2010

Plansch 11. Sigill 6 och Kristoffer Perssons egenhändiga underskrift (fol. 146r)
(hänvisning gäller tabell 2)

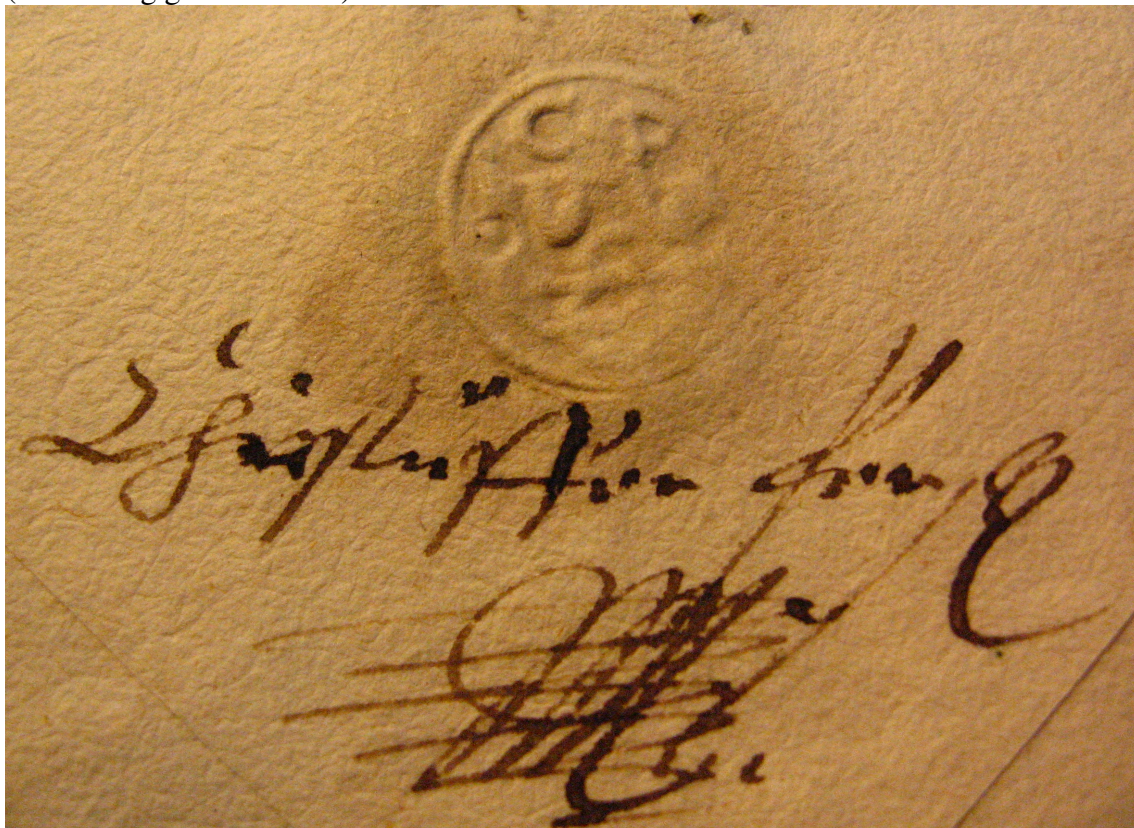

Foto: Henrik Nylund 1.3.2010